

Vytis Čiubrinskas, Darius Daušas, Jolanta Kuznecovienė,
Liutauras Labanauskas, Meilutė Taljūnaitė

Transnacionalizmas ir nacionalinio identiteto fragmentacija

Mokslo studija

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS

VERSUS AUREUS

2014

UDK 323.15(474.5)

Tr35

Recenzentai:

Prof. habil dr. Leonardas Rinkevičius (Lietuvos sveikatos mokslų universitetas)

Dr. Elena Kocai (Lietuvos edukologijos universitetas)

Mokslo studija apsvartyta ir rekomenduota išleisti Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto tarybos posėdyje 2014 m. lapkričio 20 d. (protokolo Nr. 29-1) ir Socialinės antropologijos centro posėdyje 2014 m. lapkričio 14 d.

Studijos parengimą ir leidybą rėmė

Lietuvos
mokslo
taryba

(Sutarties Nr. VAT-41/2012).

ISBN 978-609-467-081-7 (spausdintas)

ISBN 978-9955-34-519-0 (spausdintas)

ISBN 978-609-467-080-0 (internetinis)

ISBN 978-9955-34-518-3 (internetinis)

© Vytis Čiubrinskas, 2014

© Darius Daukšas, 2014

© Jolanta Kuznecovienė, 2014

© Liutauras Labanauskas, 2014

© Meilutė Taljūnaitė, 2014

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2014

© „Versus aureus“ leidykla, 2014

TURINYS

Pratarmė	5
<i>Vytis Čiubrinskas</i>	
Įvadas. Globalizacija, transnacionalizmas ir nacionalinis identitetas: migracijos, valstybės paribio ir tautinių mažumų kontekstai	7
<i>Darius Daukšas</i>	
1. Teritorija, valstybė, nacija	21
<i>Vytis Čiubrinskas</i>	
2. Transnacionalizmas ir išjudintas identitetas: etninės „šaknys“ ir kosmopolitizmas migracijoje	31
<i>Jolanta Kuznecovienė</i>	
3. Vieta, pilietybė ir <i>išmokimas</i> lietuvių kilmės imigrantų identiteto daryboje: Londono atvejis	43
<i>Vytis Čiubrinskas</i>	
4. Imigrantų socialiniai saitai bei lojalumas valstybei(ėms): šiuolaikinė lietuvių imigracija Čikagoje	67
<i>Darius Daukšas</i>	
5. Etniškumas ir pilietybė paribyje: Punsko ir Šalčininkų atvejai	87
<i>Meilutė Taljūnaitė ir Liutauras Labanauskas</i>	
6. Tapatumų transformacijos – nuo etninio valstybinio tapatumo link: naujos kartos rusakalbiai Klaipėdoje ir Visagine	101
Pabaigos žodis	139
Summary. <i>Transnationalism and the Fragmentation of National Identity</i>	141
Apie autorius.	147

TRANSNATIONALISM AND THE FRAGMENTATION OF NATIONAL IDENTITY

Contents

Foreword	5
<i>Vytis Čiubrinskas</i>	
Introduction. <i>Contextualizing Globalization, Transnationalism and National Identity in Migration, the State Border Area and Ethnic / National Minority Cases</i>	7
<i>Darius Daukšas</i>	
Chapter 1. <i>Territory, the State, and the Nation</i>	21
<i>Vytis Čiubrinskas</i>	
Chapter 2. <i>Transnational and Deterritorialized Identity: Ethnic Background and 'Roots' in Migratory Perspective</i>	31
<i>Jolanta Kuznecovienė</i>	
Chapter 3. <i>Place, Citizenship, and 'Learned to be Lithuanian': the Case of Immigrant Identity Construction in London</i>	43
<i>Vytis Čiubrinskas</i>	
Chapter 4. <i>Social Networks and Loyalties to the State(s) of Contemporary Lithuanian Immigration to Chicago</i>	67
<i>Darius Daukšas</i>	
Chapter 5. <i>Ethnicity and Citizenship in the Border Area: Cases of Punks, Poland and Šalčininkai, Lithuania</i>	87
<i>Meilutė Taljūnaitė, Liutauras Labanauskas</i>	
Chapter 6. <i>Transformation of Identities of Second Generation Russian Speaking Minority in Klaipėda and Visaginas: from Ethnic Backgrounds towards Identifications with the State(s)</i>	101
Conclusion	139
Summary (in English). <i>Transnationalism and the Fragmentation of National Identity</i>	141
About the Authors.	147

PRATARMĖ

Globalizacijos proceso daromas poveikis šiandieniam pasauliui skatina naujai pažvelgti į socialiniuose moksluose nusistovėjusias paradigmas, jas permąstant ir ieškant naujų galvojimo būdų, kaip interpretuoti šiandieninį pasaulį. Matyti, kad globalizacija išjudina socialinius, ekonominius, kultūrinius ir demografinius procesus, kurie vyksta ne tik globaliai, bet ir atskiros valstybės viduje, todėl ją galima analizuoti kaip nacionalinės valstybės ribas peržengiantį ir iššūkius nusistovėjusiam nacionaliniam identitetui keliantį procesą. Toks globalizacijos procesas gali kvestionuoti identifikavimąsi tik su viena valstybe. Kitaip tariant, turime reikalą su vadinamuoju transnacionalizmu – vienos valstybės ribas peržengiančiu ir tarpvalstybiniu santykiu vykstančius procesus apibrėžiančiu, identifikavimąsi su daugiau kaip viena valstybe sąlygojančiu reiškiniu.

Ši studija ir yra bandymas naujai pažiūrėti į globalizacijos procesų veikiamą jauną žmogų ir nacionalinę valstybę. Studijoje keliamas klausimas, kaip šie žmonės patiria etninio ir nacionalinio identiteto transformacijas? Koks yra kilmės ir koks gyvenamosios vietos santykio su kilmės valstybe bei su valstybe, kurioje gyvenama, poveikis nacionalinio identiteto raiškiai?

Apskritai tyrinėjamas globalizacijos procesų (transnacionalizmo) poveikis jaunų Lietuvos piliečių / lietuvių kilmės asmenų nacionalinio identiteto kaitos procesams ir naujų formų atsiradimui. Taip pat siekiama atsakyti į klausimą, kaip transnacionalizmas lemia jaunimo, gimusio 1980–1995 m., tapatumų homogenizaciją ir (ar) fragmentaciją.

Studija parengta vykdant LMT finansuojamą projektą „Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai“ (LIVE, sutarties Nr. VAT-41/2012) pagal nacionalinę mokslo programą „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“. Projektą vykdė Vytauto Didžiojo universiteto, Lietuvos socialinių tyrimų centro bei Lietuvos istorijos instituto atstovai. Projekto dalyviai kartu yra ir šios knygos autoriai.

Knygos teorinę ašį sudaro valstybės, transnacionalizmo, etniškumo ir kosmopolitizmo konceptualizavimas iš sociologijos ir socialinės antropologijos perspektyvų pabrėžiant valstybės ir nacionalinio identiteto de-teritorializacijos ir fragmentacijos aspektus. Empirinėje studijos dalyje siekiama atsakyti į klausimą, kaip yra patiriamos etninio ir pilietinio identiteto transformacijos ir kaip vyksta jų fragmentacija. Atsakymui pasitelkiami trys globalizacijos (transnacionalizmo) aspektai, pagal juos

tiriant, kaip konkrečios grupės ir bendruomenės konstruoja savo nacionalinį identitetą. Pirmasis jų – migracijos aspektas, antrasis – identiteto konstravimas valstybės(ių) ribinėse zonose ir trečiasis – identiteto konstravimas tautinių mažumų grupėse. Atitinkamai analizuojama emigrantų (į JAV ir į Jungtinę Karalystę), paribio gyventojų, tiek istorinio (lenkai Vilniaus krašte), tiek dabartinio (lietuviai Lenkijoje – Lietuvos pasienyje), bei, trečiuoju atveju, – rusų bendruomenių Klaipėdoje ir Visagine saistymosi vektoriai ir resursai.

Atliekant tyrimą buvo naudojama vien tik kokybinė socialinių tyrimų metodologija. Pasitelkta ne mažiau kaip 6-erius metus emigracijoje gyvenantieji, antros – trečios kartos rusakalbių, po Antrojo pasaulinio karo į Lietuvą atvykusių darbo migrantų vaikų karta bei specifinėse paribio vietovėse (Vilniaus krašte bei Seinų krašte) gyvenantys vietiniai jauni žmonės.

Studijos aktualumą lemia tai, kad šiuo metu Lietuvoje vykdoma „Globalios Lietuvos“ programa, kuria pabrėžiamas Lietuvos valstybės siekis įtraukti užsienyje gyvenančius lietuvius į Lietuvos gyvenimą ir prisidėti prie pažangios Lietuvos kūrimo. Globalios Lietuvos sampratą siūlome išplėsti teigdami, kad ne mažiau svarbu, jog į valstybės gyvenimą įsitrauktų ir taip skatintų daugiakultūrę Lietuvą rusakalbiai ar lenkų, ar kitų tautybių Lietuvos piliečiai. Mūsų supratimu, dalyvauti valstybės gyvenime paakintų supratimas, kaip transnacionalizmo procesai veikia įvairių gyventojų grupių identitetus. Tai padėtų grupėms ir bendruomenėms lengviau bendradarbiauti ir suvokti savo interesus bei juos valdyti.

Vytis Čiubrinskas

ĮVADAS. GLOBALIZACIJA, TRANSNACIONALIZMAS IR NACIONALINIS IDENTITETAS: MIGRACIJOS, VALSTYBĖS PARIBIO IR TAUTINIŲ MAŽUMŲ KONTEKSTAI

Vytis Čiubrinskas

Globalizacijos proceso pasekmių žmogui studijos antropologijoje ir greituose socialiniuose moksluose įsitvirtino nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio, nuo supratimo, kad globalizacija sukelia nenuspėjamas lokales pasekmes ir kad šiuolaikinių informacijos, žmonių migracijos ir finansinių srautų greitis ir apimtys žmonijos istorijoje precedento neturi. Lokalinės pasekmės nebūtinai yra vietinių kultūrų išnykimas ar ištirpimas dėl hibridizacijos, tačiau lokalinis komponentas, arba, kaip norvegų antropologas Thomas Hyllandas Eriksenas įvardija, – kultūrinė variacija intensyvių, sienas perskrodžiančių srautų ir kontaktų epochoje pradeda labai skirtis nuo *kultūrų archipelago* (Eriksen, 1993), suprantamo kaip atskirų ir savitų kultūrų išsidėstymas erdvėje. Globalizacija, kaip jis pabrėžė, yra globalūs modernybės aspektai, o ne monolitinis *globalus kaimas*, kaip kad bando teigti kai kurie teoretikai. Šia prasme globalizaciją galima suprasti kaip žmonių gyvenamosios erdvių parametrų, t. y. jų įsivietinimo sąlygų bei priklausomybės tam tikrai vietai – įsivietinimo pasikeitimą.

Kitaip tariant, žmogaus priklausymas tam tikrai vietai bendruomenei ar lokalumui yra kvestionuojamas kaip duotybė ir globalizacija suprantama kaip globalaus konteksto „įspraudimas“ į tai, kas lokalu. Tai nėra lokalaus „nulokalinimas“ ar delokalizacija, o jo turinio kitimas, ypač kai kalba eina apie identitetą (Friedman, 1997). Neatsitiktinai tiek T. H. Eriksenas (1993, 2007), tiek Arjun Appadurai (1996) pabrėžia, kad globalizacija kartu yra ir deteritorializacijos procesas, kuris leidžia sumažinti ne tik geografinių atstumų tarp vietovių reikšmę, bet ir apskritai erdvinės dimensijos svarbą, ir verčia naujai suvokti iš valstybės į valstybę keliaujančius žmones ir – pridurčiau – sienų „judėjimo“ (valstybių ribų keitimosi) paliestus žmones. Todėl, įkandin antropologų Akhilo Guptos, Jameso Fergusonso (1992), A. Appadurai (1996) ir kt., vartodami deteritorializacijos sąvoką, anot jų, nurodančią saitų tarp kultūros ir vietos silpninimą ir naikinimą, dar pridurtume, kad dėl deteritorializacijos saitai tarp valstybės (tiek kilmės – emigrantų atveju, arba „protėvynės“ – mažumų atveju) ir vietos, kurioje gyvenama, taip pat tampa nebe savaiame suprantami.

Globalizacija, valstybė ir identitetas

Vienas žymiausių globalizacijos tyrinėtojų Jonathanas Friedmanas globalizaciją mato kaip sąlygiškai stabilių kasdienės žmonių gyvenamos, jaunos ir mąstysenos prasmų pliuralizavimą ir atsaistymą (disembedding) – kaip kultūrinės kaitos procesą, kurį geriausiai, anot jo, galima apčiuopti iš socialinių padėčių ir vaidmenų konstravimo ir praktinio jų įgyvendinimo, t. y. iš esmės iš identitetų konstravimo (Friedman 1995: 73, 87–88) ir perkonstravimo. Todėl šiandien vienas aktualiausių klausimų – valstybės, tiksliau, tautinės valstybės kaip identifikavimosi resurso (cf. Castells, 2006) kaita bei valstybinio (pilietinio) bei tautinio tapatumo transformacijos šiuolaikiniuose globalizacijos procesuose.

Valstybės vaidmuo sukuriant visiems piliečiams taikytiną, iš esmės normatyvinį nacionalinio identiteto modelį pasireiškia pilietybės, migracijos, valstybinės kalbos, pripažįstamų religijų ir kt. įstatymais. Valstybė, t. y. nacionalinė valstybė (angl. *nation-state*) ne tik kuria, bet ir įsimbolina nacionalinį identitetą. Visuomenei svarbių simbolių, pvz., kalbos, religijos ar piliečio paso sureikšminimu ji, kaip dominuojantis institutas, suteikia jiems galios. Bet kuris asmuo, veikdamas viešojoje erdvėje kaip kalbos (valstybinės) vartotojas, religijos (valstybės pripažįstamos) išpažinėjas ar pilietis (tos valstybės), kartu veiks ir simboliškai – priklausys tam tikrai nacijai (tautai). Taip valstybėse vykdoma nacijos homogenizacija (Williams, 1989) ir nacionalinio identiteto konstravimas, o globalizacija gali atrodyti kaip iššūkis legitimuotoms ir įsimbolintoms tautinio ir valstybinio tapatumo sampratoms.

Kyla klausimas, atskirai nenagrinęjant nacionalinio identiteto definicijos (apie tai žr. Daukšas, Čiubrinskas, 2008), kaip šiuolaikinėmis globalizacijos sąlygomis modernios Lietuvos visuomenėje ir už jos ribų, tarp lietuvių kilmės asmenų, yra išreiškiamas nacionalumas, kiek ir kaip jis sociokultūriškai fragmentuotas ir (ar) sujungiamas su kitais kolektyviniais identitetais?

Nacionalinis identitetas globalizacijos sąlygomis atrodo prarandantis galią. Ne veltui Europos Sąjungos integracija dažnai apibūdinama kaip vienas iš globalizuojančių procesų, kai tautinė valstybė dalį savo homogenizuojančių galių, pvz., pilietybės ir migracijos klausimų sprendimą, iš dalies perleidžia už / viršvalstybinėms institucijoms. Valstybių vykdomoms nacionalinių identitetų politikoms tenka ieškoti naujų svertų sutelkti valstybės gyventojus, juos susaistant ne tik bendrais dalykais, bet ir tuo, kas juos santykinai skiria – kultūra, pvz., vykdant daugiakultūriškumo politiką. Tokiu atveju kuriamos naujos nacionalinio identiteto konstrukcijos,

pasireiškiančios, pvz., daugybinio lojalumo (angl. *multiple loyalties*) modeliu, kai nacionalinė valstybė savo įstatymais (pvz., pilietybės) ir nacionalinio identiteto politika ar dominuojančiu diskursu tiesiogiai daro įtaką ne vien tik vienaliniujinio lojalumo – lojalumo vienai valstybei formavimui, bet ir (ypač Europos Sąjungoje bei tose šalyse, kur taikomas dvigubos pilietybės modelis) gali padėti suponuoti daugybinius lojalumus (angl. *multiple loyalties*) bei daugybinių identifikavimąsi, t. y. priklausymą tuo pat metu ir kelioms valstybėms (nacijoms), ir dar kuriai nors etninei grupei ar grupėms. Tai galėtų būti taikytina visų pirma imigrantams ir etninėms mažumoms, dažnai sukuriančioms savo atskirus hibridinius identitetus, vadinamuosius *identitetus per brūkšnelį* (angl. *hyphenated identity*), pvz., Lietuvos lenkas, arba Amerikos lietuvis (angl. *Lithuanian – American*).

Vadinasi, globalizacijos sąlygomis nacionalinis identitetas susiduria ne tik su jo vienakryptį tęstinumą kultūros ir vertybių prasme kvestionuojančiais iššūkiais, bet ir su jo fragmentacija. Europoje, kaip minėta, tam kelią atveria vis stiprėjantis tautinių valstybių ir Europos Sąjungos ryšys, o globaliai, anot J. Friedmano, tai pasireiškia, kai pasaulinio kapitalo galia tolydžio vis labiau veikia nacionalines reprodukcijos sąlygas ir tautinė valstybė, vis labiau orientuodamasi į tarptautinius kapitalo srautus, atsyja nuo tautos (Friedman, 2004: 77–78). Taip tautinė valstybė tampa fragmentuota, nes ji ima labiau priminti įvairių grupių asociaciją nei kad atstovavimą tautai kaip visumai, ir visos regioninės, imigrantų, tautinių mažumų bei autochtonų mažumos tampa šio besikeičiančio valstybės vaidmens veikimo objektu (ibid., p. 78).

Žodžiu, globalizacijos proceso nereikėtų suprasti vien kaip pasaulio kultūras ir visuomenes homogenizuojančio proceso (Appadurai, 1996: Hannetz, 1996), nė kiek ne mažiau šis procesas gali būti suprantamas kaip fragmentacija ir kultūrinių ar etninių skirtumų sureikšminimas (Gupta, Fergusson, 1992: Lofgren, 1998), pasireiškiantis, pvz., regioninių, etninių, kultūrinių ir kt. junginių „vadavimusi“ ne tik iš globalizuojančios (suprask, pasaulį suvienodinti siekiančios) galios, bet ir iš „hegemonizuojančios“ valstybės galios. Neatsitiktinai į pirmą planą iškyla identiteto aspektas. Mažumų, migrantų ir kt. nedominuojančių visuomenės grupių kultūrinės politikos yra skirtumų politikos ir pripažinimo reikalavimai, kadangi beveik visi nacionalinės valstybės piliečiai gali save, pvz., identifikuoti kaip kraštiečius, priklausančius tam tikriems regionams, o daugelis jų ir kaip vietinius, autochtonus. Tad turim reikalą su „išsiskynimo“, kilmės-genealogijos ir tiesiogiai su teritorija susijusiu identitetu (Friedman, 2004: 69). Kitais žodžiais, kilmės, „šaknų“ ir kt. etniškumo mobilizavimas, ypač turint omeny migrantų identiteto konstravimą, yra kone savaime

suprantama ašis ir todėl etnifikacijos kategorija tampa viena iš esminių paradigmu nagrinėjant šiuolaikinius nacionalinio identiteto fragmentacijos aspektus (žr. plačiau 2 skyriuje).

Etnifikacija, kaip ir kiti globalizacijos veikiamo identiteto fragmentacijos atvejai, ypač migracijos aspektu, išryškėja transnacionalizmo kontekste.

Transnacionalizmas ir identiteto fragmentacija

Transnacionalizmo terminą visų pirma reikėtų matyti kaip tyrimų (ne vien migracijos studijose pritaikomų) modelį arba paradigmą. Būtent tam tikslui šis terminas ir buvo įvestas į mokslinę apyvartą Ninos Glick-Schiller ir jos kolegijų bei išplėtotas Steveno Vertoveco. Nors jis taikytas pirmiausia tarptautinės migracijos tyrimams, tačiau, minėtų autorių manymu, tinka ir globalizacijos paliestiems valstybių viduje vykstantiems procesams nagrinėti.

Pagal N. Glick-Schiller, „transnacionalizmo požiūris – tai naujo socialinių santykių lauko išskyrimas, leidžiantis tyrinėti transnacionalius veiklos ir mąstymo būdus kaip vykstančius tiek tarp tautinių valstybių, tiek viduje kaip reakcija į nacionalinių valstybių savo gyventojams primetamus mąstymo ir elgesio būdus, sąlygas ir terminus (1992: 19). Tai svarbu, nes išties migrantai yra manipuliuojami tautinių valstybių politikų ir dominuojančių diskursų, nes jie yra „veikiantys nišoje, kurios jie patys nekontroliuoja“ (1992: 2).

Kadangi nėra vienareikšmio transnacionalizmo apibrėžimo, atkreiptinas dėmesys į tai, kad transnacionalizmas ir globalizacija įvardija skirtingus, tačiau neišvengiamai susijusius dalykus. Tiek globalizacijos, tiek transnacionalizmo procesai peržengia valstybių sienas, yra decentralizuoti nagrinėjamų valstybių teritorijų atžvilgiu, nėra vienakrypčiai. Vis dėlto pagrindinis skirtumas, kurį nurodo N. Glick-Schiller, yra tas, kad dažnai globalizacijos procesai matomi kaip pasireiškiantys ne konkrečiose šalyse, o pasauliniame kontekste (Glick-Schiller, 2005, cit. iš Kripienė, 2012), o transnacionalizmui būdingas veikimas tarp dviejų ar daugiau valstybių su jų konkrečiomis sienomis, socialinėmis grupėmis ir individais. Kitaip tariant, šiuo atveju iškyla sienų ir ribų klausimas, kuris artimai siejasi su šioje studijoje keliamu *paribio zonų* klausimu (žr. aptarimą 1 skyriuje).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad transnacionalizmo procesai nebūtinai yra susiję su pačių konkrečių valstybių politikomis, greičiau su veikimu tarp / už valstybių, išnaudojant bevalstybiškumo (angl. *stateless*) situacijas. Tokiais atvejais svarbus lieka priklausymo nacijai, arba nacionalinio

identiteto be pilietinio dėmens aspektas, kadangi naciją galime suprasti ne vien kaip teritorinį darinį, – veikiau kaip įsivaizduojamą žmonių bendruomenę (Anderson, 1999), kur ribos tarp individų gali būti brėžiamos nepriklausomai nuo teritorijos, kurioje jie gyvena, tad toks identitetas iš esmės gali skleistis kaip etnonacionalinis. Juk vykstant deterritorializacijai, kai peržengiamos valstybės ribos, kurios ir taip – dėl globalizacijos – tampa vis mažiau reikšmingos geografiškai, ir dar lygiagrečiai vykstant transnacionalizmui – buvimui ir veikimui skersai išilgai skirtingų valstybių sienų, kyla pagrįstas klausimas – kaip galime įsivaizduoti individus, besiidentifikuojančius nacionaliai, t. y. besisaistančius nacionaliniu identitetu? Juk fiziškai jie gyvena kitos valstybės teritorijoje arba, kad ir būdami valstybės viduje, – su ja nesidentifikuoja.

Globalizacija kaip globalioji modernybė ir jos įveiksminimas per transnacionalizmą suvokiamas kaip nacionalinės valstybės homogeniškumą trikdantis ir ją – bent jau netiesiogiai – fragmentuojantis veiksnys. Vienas iš pavyzdžių – paties nacionalinio identiteto fragmentacija. Anot J. Friedmano, nacionalinėje valstybėje, „be įteisintos tvarkos arba disciplinos, ne tik kontroliuojančios normatyvinį diskursą, bet ir nustatančios jo ribas“, vyksta dar trys procesai: nacionalinės valstybės regionalizacija (atskirų regionų judėjimai), sučiabuvinimas (vietinių gyventojų – autochtonų judėjimai už savo teises) ir etnifikacija (Friedman, 2002). Pastarasis gali pasireikšti tiek tarp naujųjų imigrantų, tiek tarp etninių mažumų. Kitaip tariant, fragmentacijos procesai vyksta tiek valstybės išorėje – reiškiantis transnacionalizmui, tiek viduje – reiškiantis daugiakultūriškumui.

Daugiakultūriškumas

Kaip minėta, atskiros valstybės kuriamas nacionalinio identiteto modelis dažniausiai matomas kaip homogenizuojantis. Tokio modelio kraštutinumo pavyzdys galėtų būti bet kuri totalitarinė valstybė, bet ir, pvz., JAV iki XX a. 6-ojo dešimtmečio, kai ji taikė „tirpstančio katilo“ (angl. *melting pot*) politiką, t. y. kai valstybės – nacijos identitetas buvo kuriamas remiantis vienos kultūros įvaizdžiu. Priešingas tokiam modeliui – daugiakultūrinis modelis (JAV nuo 7-ojo dešimtmečio pakeitęs „tirpstančio katilo“ politiką), atspindintis kultūrų ir etninių bendruomenių įvairovės principą ir atitinkantis transnacionalizmui palankią veikimo terpę, tačiau pats daugiakultūriškumo principo taikymas savaime nereiškia, kad valstybės dominuojantis diskursas yra mažiau homogenizuojantis. Jis gali netgi pernelyg homogenizuoti – pvz., kai kultūriniai skirtumai valstybės paverčiami dominuojančiu visuomenės ženklų (angl. *differences are*

mainstreamed), tokį reiškinį savo tyrimais JAV konstatuoja švedų antropologas Orvaras Lofgrenas (Lofgren, 1998).

Politinėje antropologijoje bene taikliausiai daugiakultūriškumą apibūdina Christianas Giordano, teigdamas, kad daugiakultūriškumas – ne tik kultūrinė įvairovė, tai – „politiškai tvarkoma kultūrinė įvairovė“ (2011: 61–63). Will Kymlicka pabrėžia, kad tai – „visuomeninių institucijų tinklo kūrimo ir palaikymo klausimas“ (2001: 159). Sunera Thobani daugiakultūriškumą įvardija kaip „subordinančią galią“, talpų rėmą, kuris dominuoja viešojoje sferoje aptariant skirtingumo klausimus (2005) ir Vakaruose, vis dažniau ir likusioje pasaulio dalyje tampa, Gerdo Baumanno žodžiais, dominuojančiu diskursu (Baumann, 1997). Tad toks daugiakultūriškumas yra paremtas „valstybės galia, įtvirtinančia bendruomenes kaip pavienes „rasines“, „etnines“, „kultūrines“ grupes, kurios egzistuoja jos teritorijoje, tačiau nepatenka į tautos sudėtį tautiškumo ir tautinio identiteto prasme“ (Thobani, 2005: 259–260). Todėl mažumų, ar veikia – imigrantų, ir kitų grupių siekiai priimti tokį daugiakultūriškumą tam, kad jie būtų įtraukti į tautiškumo struktūrą, gali baigtis jų marginalizacija ar netgi rasistiniu dominuojančios visuomenės dalies atsaku.

Geras pavyzdys – G. Baumanno tyrinėjimai Londone, kuriais jis nustato, kad Britanijos daugiakultūriškumo politika jo tyrinėto Londono priemiesčio gyventojus traktuoja kaip „turinčius“ etnokultūrinius identitetus, tuo tarpu patys gyventojai – daugiausia imigrantai iš Pietų Azijos, tačiau ir britai bei airiai *demotinio*, t. y. vietinio, pačių vietinių gyventojų kuriamo diskurso pagrindu konstruoja visiems bendrą – priemiesčio daugiakultūrinę bendruomenę vienijantį identitetą (Baumann, 2002: 209–210). Šiuo tyrimu G. Baumannas pabrėžia dominuojančio valstybės (daugiakultūriškumo) diskurso vykdomą fragmentuojantį – etnifikuojantį veiksma. Tai puikiai galime matyti, pvz., valstybėje gyvenančių mažumų kultūrų skirtumus *a priori* pabrėžiant kaip esminius etninius – kultūrinius skirtumus ir laikant jų etninius identitetus (pvz., romų identitetus Lietuvoje) iš esmės skirtingais nuo dominuojančios visuomenės.

Tokia praktika etnifikuoja nacionalinį identitetą. Beje, tai vyksta ir didžiūmos atžvilgiu, kai vartojama etnokultūrinė nacionalinio identiteto retorika (Rindzevičiūtė, 2005) piliečius, kurie priklauso etninėms mažumoms, dominuojančia tvarka patvirtina esant skirtingus ir tuo skatina transnacionalinius jų veikimo būdus. Ši tendencija pasižymi „diasporizuojančiu poveikiu, pabrėžiančiu žmonių šaknis esant už čia ir dabar gyvenamos vietos ribų“ (Friedman 1997: 84), taigi nacionalumu imama manipuliuoti už valstybės ribų – transnacionalinėje erdvėje.

Taigi globalizaciją, kaip ir transnacionalizmą (saistymąsi su keliomis valstybėmis – N. Glick Schiller, 2005; Vertovec, 2009) galima suprasti ir analizuoti kaip iššūkius nusistovėjusioms nacionalinio (tautinio ir pilietinio) identiteto sampratoms tiek migracijos kontekstuose, tiek ir lokaliuose, dažnai suprantamuose kaip globalizacijos sąlygiškai mažiau paveiktuose valstybės vidaus ar paribių su kitomis valstybėmis kontekstuose. Pažvelkime į kiekvieną kontekstą atskirai.

Migracijos kontekstas

Sutinkant su teiginiu, kad transnacionalizmas kvestionuoja teritorinę nacionalinę valstybę, teoriškai produktyvu būtų kalbėti apie deteritorializaciją, kur kvestionuojama bendruomenė bei lokalumas kaip duotybė. Dėl globalizacijos vykstančią deteritorializaciją (Appadurai, 1996) ir pakitusį valstybių sienų peržengiamumą galima įvardyti kaip nacionalinę valstybę(es) veikiančius transnacionalizmo procesus, kurie sukuria „naują socialinį lauką“ (Glick-Schiller, 2005) ir „tinklų tinklą“ kaip daugialypių ryšių ir sąveikų zoną, kurioje – galiausiai – konstruojamas dvigubas (Vertovec, 2009) ar daugybinis lojalumas.

Deteritorializacijos, arba „išsteritorintos transnacionalinės bendruomenės“ koncepcija (Kearney, 1995, cit. iš Daukšas, 2010) buvo pasinaudota kaip paradigma tiriant lietuvių imigrantines bendruomenes kaip transnacionalizmo išsteritorintus tyrimo kontekstus Čikagoje ir Londone.

Mūsų tyrimu siekiant atpažinti globalizaciją kaip išjudinančią socialinius ir kultūrinius procesus, vykstančius ne tik globaliai, bet ir atskiros valstybės viduje, imtasi analizuoti iššūkius nusistovėjusiam nacionaliniam identitetui, kadangi nacionalinės valstybės ribos yra peržengiamos ir globalizacijos procesas gali kvestionuoti identifikavimąsi tik su viena valstybe. Kitaip tariant, turime reikalą ne tik su vadinamuoju transnacionalizmu – vienos valstybės ribas peržengiančiu ir tarp valstybių vykstančius procesus apibrėžiančiu, identifikavimąsi su daugiau kaip viena valstybe sąlygojančiu reiškiniu, bet ir su kosmopolitizmu.

Įkandin transnacionalizmo N. Glick-Schiller ir jos kolegės (2011) pasiūlė „kosmopolitinio sociabilumo“ paradigmą kaip tinkamą nagrinėti deteritorializuotų žmonių komunikacinius įgūdžius – žmogaus gebėjimą sukurti atvirumo kitoniškumui socialinius santykius ir praktikas, kurios atsiranda iš specifinių socialinių užsiangažavimų ir gyvenimo stiliaus, susiklosčiusio esant tam tikroms aplinkybėms (Kuznecovienė, 2013).

Stiuartas Hallas ir Pnina Werbner transnacionalizmą įvardija kaip „kosmopolitinį iš apačios“ (Hall, Werbner, 2008: 348), kuriantį, anot Davido Hollingerio, „šaknis turintį kosmopolitizmą“ (angl. *rooted cosmopolitanism*)

(1995). Anot P. Werbner (2008:15), šis terminas duoda visapusiškesnę bei subtilesnę kosmopolitizmo supratimą už klasikinį Švietimo epochoje atsiradusį, kurio akcentas buvo „žmogaus teisės“, o čia reikalą turim su „kultūrų teisėmis“ (Friedman, 1997: 74, 75).

Taip buvo atvertas kelias kosmopolitizmui kaip paradigmai, kurią šioje studijoje taikliai panaudoja Jolanta Kuznecovienė tyrinėdama lietuvių emigraciją Londone (žr. 3 skyrių). Tirdama imigracinių kontekstą Londone, ji nustatė fragmentuotus identitetus, kurie „nemato“ valstybės, nei išei-tinės, nei gyvenamosios. Toks nacionalinių identitetų kaip identifikacini-o saito atmetimas – nesidentifikavimas nei su kilmės valstybe, nei su valstybe, kurioje gyvenama, yra itin svarbus ne tik „tapatybių daugybiškumo“ (Beck, Sznaider, 2010; Amelina, Faist, 2012, cit. iš Kuznecovienė, 2013) pavyzdys, bet ir kosmopolitinio identiteto sampratos aspektas (Kuznecovienė, 2013), kai, anot J. Kuznecovienės, globalizacija suprantama „iš vidaus“, kaip „internalizuotas kosmopolitizmas“ (Beck, Sznaider, 2010, cit. iš Kuznecovienė, 2013), kai saistymasis su konkrečia vieta vyksta pagal atitinkamą saistymosi *laipsnį* (Inglis, Donnelly, 2011: 139). Tokiu būdu lo-kalinį identitetą papildė globalizuojančios trajektorijos.

Apskritai tiriant globalizacijos sukeltus jaunų žmonių valstybinio ir nacionalinio identiteto kaitos procesus migracijos kontekstas yra dėkinga terpė, nes, pasirinkus emigrantus kaip tiriamąją grupę, galima nagrinėti situacijas, provokuojančias transnacionalizmo ir transnacionalinių lau-kų kūrimą ir atitinkamai etninius, nacionalinius ir lokalius saistymusis dviejų ar daugiau valstybių rėmuose. Išsteritorintas migrantinis identite-tas apskritai bei etninė / nacionalinė ir valstybinė tapatybė konkrečiai at-siduria kitame ir kitokiame santykiyje su valstybe / valstybėmis. Kadangi tokio pobūdžio identitetai konstruojami per bevalstybinius (angl. *state-less*) saitus, būdami patalpinti į specifinių, daugialypių saistymųsi tinklą, kuris, galima kelti prielaidą, gali veikti kaip etninė / nacionalinę tapatybę fragmentuojantis veiksnys. Londonas ir Čikaga pasirinkti kaip miestai, reprezentuojantys globalizacijos ir daugiakultūriškumo kontekstus bei tuo pat transnacionalizmo veiką kaip globalizacijos įveiksmimą.

Valstybės paribio kontekstas

Šiuolaikinėje antropologijoje vartojama „deteritorializuotos valstybės“ koncepcija (Appadurai, 1996; Hannerz, 1996) kvestionuoja valstybę kaip griežtai apibrėžtą teritoriškai ir politinėmis organizacijomis. Benedictas Andersonas (1999) šią koncepciją papildė nacijos kaip įsivaizduojamos bendruomenės samprata, tad emigrantus galima matyti kaip įsivaiz-duojančius priklausymą savo kilmės šalies nacijai, nepaisant fakto, kad

fiziškai jie yra kitos valstybės teritorijoje. Šia prasme reikėtų kalbėti ne apie nacionalinės valstybės deteritorializaciją, o veikiau apie nacijos ribas, kurios nėra apibrėžtos geografiškai. Kitaip tariant, čia iškyla sienų ir ribų klausimas, kuris artimai siejasi su *paribio zonų* klausimu.

Anot Dariaus Daukšo, kalbant apie valstybių paribiuose gyvenančių žmonių identitetus „naudingiausia juos analizuoti per etniškumo ir nacionalumo prizmę“ (Donnan, Wilson, 1999: 63, cit iš Daukšas, 2013), nes paribiai yra reikšminga vieta ne tik deteritorializacijai, bet ir nacionalinio identiteto fragmentacijai apčiuopti. Thomas Wilsonas ir Hastingsas Donnanas (1998; 2005, cit iš Daukšas, 2013) siūlo į valstybės, nacijos ir teritorijos santykį pažiūrėti per *ribos – paribio* kategoriją ir ją apibūdina kaip valstybės ir nacijos tarpusavio sąveikos, reflektuojamos žmonių kasdienybėje, paribio arba *ribinių zonų* koncepciją. Šia prasme paribys yra suprantamas ne tik kaip institucionalizuota erdvė dabartyje, bet ir kaip kultūrinis arealas, tiksliau – kultūrinių persidengimų arealas. Dažniausiai paribiuose istoriškai susiklosto kultūrinio persidengimo zonos, kuriose nacionalinis identitetas ir žmonių lojalumas valstybei yra neaiškus (Kaplan, 1999: 37, cit. iš Daukšas, 2013).

Daugeliu atvejų paribyje gyvenančių žmonių identitetas susiformuoja dėl kintančių valstybių sienų, kurios ne tik skiria valstybes, bet ir iškelia lojalumo jai / joms klausimus. Dažnai valstybių ribos yra brėžiamos neatsižvelgiant į etnines-kultūrinės ribas. Nubrėžus tokias ribas dažnai dominuojanti dauguma staiga tampa mažuma. Būtent mažumų (etninių) konstruojamas santykis su valstybe / valstybėmis yra gerai apčiuopiamas D. Daukšo tyrime pasirinktuose dviejuose kontekstuose: Šalčininkų lenkų tautinė mažuma ir Punsko lietuvių tautinė mažuma jo apibrėžiamos kaip „paribio mažumos“ (žr. 5 skyrių).

Šie du kontekstai yra informatyvūs ir kitu požiūriu. Jie leidžia apčiuopti globalizacijos / transnacionalizmo raišką lokaliai. Anot D. Daukšo, būtent su teoriniais požiūriais į paribį šiuo metu dažnai siejama *gimininės valstybės* (angl. *kin-state*) strategija, pagal kurią, nacionalinės valstybės, turinčios įsivaizduojamų bendratautiečių kitose valstybėse, siekia palaikyti su jais santykius, nepaisydamos fakto, kad jie yra kitos (-ų) valstybės (-ių) piliečiai. Dėl šios priežasties minėta strategija neretai yra apibūdinama ir kaip transnacionalinė, peržengianti vienos valstybės teritoriją (Stewart, 2003). Šia prasme tai nėra nacionalinės valstybės deteritorializacija, – veikiau nacijos ribos, kurios nėra apibrėžtos geografiškai.

Kalbant apie etninio / nacionalinio identiteto raišką globalizacijos sąlygomis lokaliuose bendruomenėse (paribio tautinių mažumų), jo fragmentaciją, deteritorializaciją, svarbi *vietos* kaip lokalumo įtaka identiteto

konstravimui, nes lokalumas yra akivaizdus identiteto šaltinis. Iš kitos pusės, svarbi ir *valstybės* įtaka, transformuojanti lokalines identiteto sampratas į bendrą teritorinės nacijos sampratą, bei globalizacijos procesai, kai teritorialumas tampa deteritorializuotu, t. y. nebesvarbiu identiteto šaltiniu. D. Daukšo tyrimo rėmuose analitiškai svarbūs yra: lokalumas, valstybė (kaip teritorija) ir „valstybė“ (atsieta nuo teritorijos). Tai leidžia nagrinėti globalizacijos-transnacionalizmo poveikį nacionalinio identiteto fragmentacijai, taip pat valstybės paribių gyventojų identitetą *vis-a-vis* nacionalinėmis abipus sienos (Lietuvos lenkų atveju matoma istorinė siena) esančiomis valstybėmis.

Mažumų kontekstas

Paprastai, kalbant apie „mažumas“, turimos galvoje tautinės ir etninės mažumos, t. y. gyventojų grupės, kurios gyvena tokios valstybės teritorijoje, kurioje daugumą sudaro kitos tautinės ar etninės grupės nariai. Formuodama santykius su mažumomis, valstybė gali labai įvairiai plėtoti etninių mažumų dalyvavimą švietimo sistemoje, politinėje bei kultūrinėje veikloje, etninės mažumos saistymosi su gyvenamąja vieta bei šalimi strategijas. Šie skirtingi modeliai suponuoja ir saistymosi su valstybe specifiškumą, etninio bei nacionalinio identiteto specifiškumą. Etninės / nacionalinės tapatybės specifiškumą šios grupės atžvilgiu lemia ir įvairialypiai „mažumiečių“ santykiai su jų (arba jų tėvų ar protėvių) kilmės šalimi.

Kaip minėta, dėl globalizacijos procesų įtakos pačių nacionalinių valstybių viduje vyksta procesai, asimiliacionizmą keičiantys į daugiakultūriškumą ir tokia kaita turi ilgalaikę tendenciją suteikti galios etniniams identitetams – pirmiausia regioniniams ir čiabuvių, taip pat „imigrantinių mažumų“ identitetams (Friedman, 1997: 84). Nacionalinio identiteto politikos raiška, anot G. Baumanno (2002), vyksta per dominuojantį diskursą ir dėl jo įtakos tam tikros žmonių grupės gali būti priverstos prisiimti tam tikrus etnokultūrinius bruožus ir laikytis etninio identiteto, t. y. jos gali būti vadinamos etniškomis ir traktuojamos kaip etniškos, net to ir nenorėdamos, turi prisiimti etnines socialines strategijas ir identifikuotis per etniškumą (cf. Eriksen, 1993: 65).

Būtent taip gali būti traktuojama rusų mažuma Lietuvoje. Ją, pasirinkę daugumos – mažumos santykių perspektyvą, nagrinėja Meilutė Taljūnaitė ir Liutauras Labanauskas, tirdami rusų mažumos jaunimą Klaipėdoje ir Visagine, kuriuose šios mažumos jaunimo gyvena gausiausiai (žr. 6 skyrių).

Pažymėtina, kad valstybes veikianti globalizacija suintensyvina socialinius ryšius taip, kad lokaliems ryšiams pradeda daryti įtaką procesai,

vykstantys toli nuo aptariamų vietos, taip formuodami globalią erdvę apskritai. Nors, žvelgiant iš transnacionalizmo perspektyvos, nacionalinės valstybės „tampa globaliomis vietomis, tačiau jos ir toliau apibrėžinėja, kuris [žmogus] yra kieno [valstybės / nacijos] elementas“ (Olwig, 2003: 66), t. y. kategorizuoja gyventojus nacionaliai ir etniškai, ir tai mūsų tyrime aktualu rusų mažumos Lietuvoje atžvilgiu. Žodžiu, keliamas klausimas, ar globalizacijos sąlygomis pačių rusų mažumos identitetas yra nacionalinio identiteto dalis, ar jų tautinis identitetas įsivaizduojamas kaip nebūtinai ar bent jau netiesiogiai susijęs su Lietuvos valstybe.

Studijos empiriniuose straipsniuose (žr. 3, 4, 5 ir 6 skyrius) gilinamasi į ką tik pristatytus migracijos, valstybės paribių ir tautinių mažumų kontekstus bei lauko tyrimo duomenų pagrindu analizuojamas globalizacijos ir transnacionalizmo procesų poveikis nacionalinio identiteto fragmentacijai. Kiti du studijos skyriai skirti valstybės (1 skyrius) ir išjudinto-migrantinio identiteto (2 skyrius) konceptualizavimui.

Literatūra

- Amelina, A., Faist, T. (2012). De-naturalizing the National in Research Methodologies // *Ethnic and Racial Studies*, 35 (10): 1707–1724.
- Anderson, B. (1999). *Įsivaizduojamos bendruomenės*. Vilnius: Baltos lankos.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Baumann, G. (1997). Dominant and Demotic Discourses of Culture: their Relevance to Multi-Ethnic Alliances // Werbner, P., Modood, T. (eds.) *Debating Cultural Hybridity. Multi-Cultural Identities and Politics of Anti-racism*: 209–225. London & New Jersey: Zed Books.
- Baumann, G. (2002). *Contesting Culture*. London: Cambridge University Press.
- Beck, U., Sznaider, N. (2010). Unpacking Cosmopolitanism // *British Journal of Sociology*, 61 (1): 381–403.
- Castells, M. (2006). *Tapatybės galia*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Daukšas, D. (2010). *Transnacionalizmo iššūkiai pilietybei ir etniškumui*. Socialinių mokslų daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
- Daukšas, D. ir Čiubrinskas, V. (2008). Etniškumas ir nacionalumas antropologiniu požiūriu // Čiubrinskas, V., Kuznecovienė, J. (sud.) *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*: 27–38. Kaunas: VDU leidykla.
- Daukšas, D. (2013). Etninio ir nacionalinio identiteto raiška ribinėse zonose: antropologinė perspektyva // *Filosofija. Sociologija*, 24 (4): 179–186.
- Donnan, H., Wilson, T. (1999). *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*. New York: Berg.
- Eriksen, T. H. (1993). *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press.
- Eriksen, T. H. (2007). *Globalization. The Key Concepts*. London: Bloomsbury.

- Friedman, J. (1995). Global System, Globalization and the Parameters of Modernity // Featherstone M., Lash, S., Robertson, R. (eds.) *Global Modernities*: 69–90. London: Sage.
- Friedman, J. (1997). Global Crises, the Struggle for Cultural Identity and Intellectual Porkbarrelling: Cosmopolitans Versus Locals, Ethnics and Nationals in an Era of De-Hegemonisation // Werbner, P., Modood, T. (eds.) *Debating Cultural Hybridity. Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism*: 70–89. London: ZedBooks.
- Friedman, J. (2002). Transnationalization, Socio-political Disorder, and Ethnification as Expressions of Declining Global Hegemony // Vincent, J. (ed.) *The Anthropology of Politics. A Reader in Ethnography, Theory and Critique*: 285–300. Oxford: Blackwell.
- Friedman, J. (2004). Globalization, Transnationalization, and Migration : Ideologies and Realities of global Transformation // Friedman, J., Randeria, S. (eds.) *Worlds on the Move. Globalization, Migration and Cultural Security*: 63–90. London: I. B. Tauris.
- Giordano, C. (2011). Investigating Migrations: From Diaspora Studies to Transnationalism // Čiubrinskas, V. (sud.) *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose*: 59–70. Kaunas: VDU leidykla.
- Glick Schiller, N., Basch, L., Blanc-Szanton, C. (eds.) (1992). *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity and Nationalism Reconsidered*. New York: Academy of Sciences.
- Glick Schiller, N. (2005). Transnational Social Fields // *Anthropological Theory*, 5 (4): 439–461.
- Glick Schiller, N., Darieva, T., Guner-Domic, S. (2011). Defining Cosmopolitan Sociability in a Transnational Age // *Ethnic and Racial Studies*, 34 (3): 399–418.
- Gupta, A., Ferguson, J. (1992). Beyond 'Culture': Space, Identity, and the Politics of Difference // *Cultural Anthropology*, 7 (1): 6–23.
- Hall, S. and Werbner, P. (2008). Cosmopolitanism, Globalisation and Diaspora // Werbner, P. (ed.) *Anthropology and the New Cosmopolitanism*: 345–360. London: Sage.
- Hannerz, U. (1996). *Transnational Connections*. London: Routledge.
- Hollinger, D. (1995). *Postethnic America: Beyond Multiculturalism*. New York: Basic Books.
- Iglis, T., Donnelly, S. (2011). Local and National Belonging in a Globalised World // *Irish Journal of Sociology*, 19 (2): 127–43.
- Kaplan, D. (1999). *Territorial Identities and Geographical Scale*. Oxford: Oxford University Press.
- Kearney, M. (1995). The Local and the Global. The Anthropology of Globalization and Transnationalism // *Annual Review of Anthropology*, 24: 547–565.
- Kymlicka, W. (2001). *Politics in the Vernacular. Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Kripienė, I. (2012). *Identitetų konstravimas transnacionalinėje migracijoje: šiuolaikiniai imigrantai iš Lietuvos Jungtinėse Amerikos Valstijose*. Socialinių mokslų daktaro disertacija. Kaunas: VDU leidykla.
- Kuznecovienė, J. (2013). Metodologinis nacionalizmas ir naujasis kosmopolitizmas migracijos tyrimuose // *Filosofija. Sociologija*, 24 (4): 171–178.
- Lofgren, O. (1998). Consuming America: Ethnicity and National Identity in the Marketplace // Lofgren, H., Shima, A. (eds.) *After Consensus. Critical Challenge and Social Change in (tarpas)America*: 41–61. Gotheborg: Gotheborg University Press.

- Olwig, K. F. (2003). Global Places and Place Identities. Lessons from Carribean Research // Eriksen, T. H. (ed.). *Globalization. Studies in Anthropology*: 58–77. London: Pluto Press.
- Rindzevičiūtė, E. (2005). Identitetas ir saugumas Lietuvos kultūros politikos diskursuose // Goštautienė, R. ir Jablonskienė, L. (sud.). *Pažymėtos teritorijos*: 11–30. Vilnius: Tyto Alba.
- Stewart, M. (2003). The Hungarian Status Law // *Diaspora*, 12 (1): 67–101.
- Thobani, S. (2005). Cultured Girls: Race, Multiculturalism and the Canadian State // Thapan, M. (ed.). *Transnational Migration and the Politics of Identity*: 252–283. London: Sage.
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism: Key Ideas*. London, New York: Routledge.
- Werbner, P. (2008). *Anthropology and the New Cosmopolitanism*. London: Berg.
- Williams, B. (1989). A Class Act: Anthropology and the Race to Nation Across Ethnic Terrain // *Annual Review of Anthropology*, 18: 401–444.
- Wilson, T., Donnan, H. (1998). *Nation, State and Identity at International Borders*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, T., Donnan, H. (2005). *Territory, Identity and Places*. In: Between Culture and Power in European Borderlands // Wilson, T. M., Donnan, H. (eds.). *Culture and Power at the Edges of the State: National Support and Subversion in European Regions*: 1–29. Münster: LIT Verlag.

1. TERITORIJA, VALSTYBĖ, NACIJA

Darius Daukšas

Pagrindinį iššūkį nacionalinei valstybei šiuolaikiniame pasaulyje meta globalizacijos procesai. Globalizacija kvestionuoja du pagrindinius nacionalinės valstybės elementus – teritorialumą ir suverenitetą: „nacionalinės valstybės teritorijos neliečiamumą kvestionuoja sienas (valstybės) kertantis žmonių cirkuliavimas, įvaizdžiai, pinigai, prekės ir taip pat separatistiniai etniniai judėjimai“ (Sharma ir Gupta, 2006: 6). Valstybės suverenitetas patiria iššūkius, susidurdamas su tarptautinėmis institucijomis, tokiomis kaip Pasaulio prekybos organizacija, kurios veikia ir reguliuoja valstybių veiklą, ekonomiką ir žmones. Saskia Sassen (2006), plačiai nagrinėjanti nacionalinės valstybės denacionalizaciją (kuri reiškia globalizacijos daromą įtaką nacionalinei valstybei), teigia, kad globalizacija, arba, kaip ji įvardija, – epochos transformacija, ne tik pakeitė nusistovėjusį nacionalinės valstybės asocijavimą su teritorija ir suverenitetu, tačiau ir pačioje nacionalinėje valstybėje vyksta „įvairūs mikroprocesai, kurie denacionalizuoja tai, kas buvo sukonstruota kaip nacionalu“ (Sassen, 2006: 1). Pasak autorės, denacionalizacijos apraiškų galima pastebėti ne tik supranacionaliniuose instituciniuose dariniuose, bet ir „[...] nacionalinėje teisėje, teismų sistemoje, nacionalinių firmų ir rinkų veikime pasaulinėje arenoje, ne valstybės subjektų politiniuose projektuose, translokaliuose projektuose [...], diasporų tinkluose ir pakitusiame ryšyje tarp piliečių ir valstybės“ (Sassen, 2006: 2).

Minėtos transformacijos skatina kelti naujus klausimus apie nacionalinės valstybės teritorialumą, tiksliau – permąstyti, ar, veikiant globalizacijos procesui, apie naciją ir valstybę (bei jų junginį – nacionalinę valstybę) galima kalbėti, jas suprantant tik kaip teritoriškai apibrėžtas.

Teritorinė nacija ir transnacionalizmas

Teritorijos santykis su nacija antropologijai ir kitiems socialiniams mokslams nėra nauja tema (žr. Saltman, 2002; Stewart, Strathern, 2003). Vieta (kaip socializuota erdvė) yra gana stiprus ginklas ir įrankis, suteikiantis naciją kaip įsivaizduojamą bendruomenę ir suteikiantis jai ribas, atskiriančias nuo kitų nacių (Anderson, Bort, 2001). Valstybės teritorijos, tiksliau – valstybės, kaip teritorinio darinio, sampratos iki pat praėjusio amžiaus pabaigos rimtai niekas nekvestionavo. Lygiai taip pat žmonių, gyvenančių nacionalinėje valstybėje, identitetas buvo aiškiai nusakomas

pilietiniu priklausymu nacionalinei valstybei, t. y. nacijai. Šiuo požiūriu nacija, valstybė ir identitetas atrodo nuoseklus ir aiškus sąvokų derinys, kurį jungia vienas bendras vardiklis – teritorija (Herb, 1999: 16). Todėl neatsitiktinai nacionalinėje retorikoje vartojama „žemės“ retorika, kuria siekiama susieti žmones su valstybės teritorija. Šis susiejimas su valstybės teritorija sumažina įtampą tarp kitų kultūrinių ir etninių identitetų (ibid.), nes valstybės teritorija suteikia erdvę pasireikšti nacijos idėjai, nesusietai su galbūt egzistuojančiais kultūriniais, etniniais, rasiniais ir kt. skirtumais, kurie gali būti pateikti kaip nereikšmingi, konsoliduojant naciją. Kitaip sakant, teritorija nacijai suteikia vidinio susietumo ir išoriškai atskiria nuo kitų nacijų (Anderson, 1986: 118, cit. iš Herb, 1999: 17).

Antropologiniu požiūriu, valstybės teritorija yra suprantama kaip turinti ideologinį krūvį, tai teritorija, kurioje yra vykdoma nacijos homogenizacija (Williams, 1989), o nacionalizmas neretai įvardijamas kaip vienas iš valstybės kuriamų homogenizuojančių projektų, kuriuo siekiama įtvirtinti teritorinį ir politinį valstybės suverenumą erdvėje, t. y. iš abstrakčios erdvės sukonstruoti „homogeninę nacijos erdvę“ (Radcliffe, 2001: 124). Kad tai įgyvendintų, valstybė naudoja tam tikras taisykles ir technologijas, pavyzdžiui, kartografavimą.

Iš kitos pusės, valstybės teritorija susijusi su tuo, ką antropologas Marcas Augé vadina antropologine vieta (Augé, 1995). Pasak šio autoriaus, antropologinė vieta yra priešinama abstrakčiai erdvei (angl. *space*). Erdvė yra paverčiama vieta, transformuojant ją (erdvę) ir suteikiant jai reikšmes (Augé, 1995: 43–52). Antropologinę vietą apibūdina mažiausiai trys charakteristikos: identitetas, ryšiai ir istorija (Augé, 1995: 52). Vietos kaip identiteto sampratą geriausiai iliustruoja individo gimimo vieta, kuri tampa jo identiteto sudedamąja dalimi (Augé, 1995: 53). Bendriausia prasme idėja apie susiejimą su vieta (nes ten individas gimė, ten gimė ir augo protėviai) yra įprasta antropologijoje. Egzistuojantis ryšys su vieta ir su ja besiasocijuojamomis kultūrinėmis formomis yra tarsi garantas pasakyti: tai – mūsų kultūra. Politinių vietinių žmonių argumentacijų atžvilgiu tai atitinka teisę pasakyti: tai – mūsų žemė (Nash, 2004: 181). Istoriskai antropologinė vieta įprasminama per genealogiją, į kurią įeina idėjos „apie kultūrinį ir biologinį paveldimumą, tapatumą, bendrą paveldą, kraują ir priklausymą“ (Nash, 2004: 182). Dar kitaip apibūdinant, genealogija sukuria natūralizuojantį ryšį tarp vietos ir žmonių, kuris dažniausiai yra išreiškiamas biologinėmis metaforomis, t. y. apie tokius žmones dažnai galvojama ir patys žmonės apie save galvoja kaip apie asmenis, išsisknijusius konkrečioje vietoje, ir apie identitetą, tiesiogiai kylantį iš to išsisknijimo (Malkki, 1999: 56).

Pastaruoju metu antropologijoje ir kituose socialiniuose moksluose viena dažniausiai vartojamų sąvokų yra transnacionalizmas. Tai plati sąvoka, apimanti politinius, ekonominius, socialinius ir kitus šiandieninio, globalizacijos proceso paliesto, pasaulio aspektus. Transnacionalizmas įsigalėjo antropologijoje ir sociologijoje jau beveik prieš du dešimtmečius (Vertovec, 2009) ir vėliau peržengė šių disciplinų ribas. Šiai paradigmai įsigalint socialiniuose moksluose imta kalbėti (ir vis dar kalbama) apie iki tol santykinai stabilių ir teritoriškai apibrėžtų konceptų, tokių kaip nacija ir valstybė (arba apie šių sąvokų junginio – nacionalinės valstybės), deterritorializaciją. Šios – transnacionalizmo – paradigmos rėmuose vyksta diskusija, ar globalizacijos procese nacionalinė valstybė ir toliau atlieka homogenizuojantį (žmones vienijantį) vaidmenį apibrėžtoje teritorijoje (Alonso, 1994), ar nacionalinė valstybė tampa apibrėžta vartojant priešdėlį trans- ir jai kaip tokiai jau nereikia tikros teritorijos, o veikiau teritorija yra prisimenama ir įsivaizduojama (Vertovec, 2009). Šie klausimai davė didelį impulsą antropologijai (ir kitiems socialiniams mokslams) permąstyti kai kurias pamatines metodologines ir teorines išeitas, susijusias su valstybe, nacionalizmu, pilietybe ir kitais globalizacijos sąlygotais pokyčiais, kurie išjudino nacionalinę tvarką (Malkki, 1999).

Toliau aptarsime kelis valstybės teritorialumo aspektus, kuriuos, mūsų manymu, labiausiai veikia globalizacijos procesai: kintantį valstybių santykį su („savo“) tautinėmis mažumomis ir neteritoriškai konstruojamas politikas šių mažumų atžvilgiu. Bus kalbama ne apskritai apie tautines mažumas ir jų santykį su valstybėmis, bet apie tautinių mažumų santykį su valstybėmis specifinėse situacijose – valstybės ribinėse zonose (sąvoka bus paaiškinta toliau). Šiuos procesus bandysime analizuoti apžvelgdami politinėje antropologijoje susiformavusius teorinius požiūrius ir koncepcijas.

Etniškumas ir valstybė ribinėse zonose

Šiuolaikinė valstybė pasaulyje (yra kai kurių išimčių) yra apibūdinama kaip nacionalinė (angl. *nation-state*) (Eriksen, 2002). Nacija šiame sąvokų junginyje, pasak B. Andersono (1999), reiškia įsivaizduojamą bendruomenę, kurią jungia nacionalizmas kaip nacionalinės valstybės homogenizacinis projektas. Nacionalizmo esmė trumpai galėtų būti apibūdinama keliais sakiniais. Nacionalizmas yra viena iš nacionalinės valstybės ideologijų, kurios esmė tokia: teritoriškai apibrėžta suvereneri valstybė turi būti susieta su nacija, žmonėmis, besiskiriančiais nuo kitų nacijų. Kitaip tariant, nacionalizmas, kaip viena iš nacionalinės valstybės ideologijų, pabrėžia, jog politinės ribos turi sutapti su nacijos ribomis (Eriksen, 2002: 108). Kaip

matyti iš šios nacionalizmo sampratos, nacionalizmo ideologijai labai reikšmingas ribų klausimas, tiksliau – akcentuojama aiškiai apibrėžtos valstybės teritorijos svarba, be kurios nacionalizmas būtų neįmanomas (Hechter, 2000; iš Ferguson, 2003). Kitaip tariant, „[...] valstybės idėja legitimuoja patį valdymo faktą, o nacionalizmas – kas kontroliuoja valstybę [...]“ (Ferguson, 2003: 14).

Ne taip seniai pasirodė antropologiniai darbai (Wilson, Donnan, 1998; Wilson, Donnan, 2005), siūlantys į valstybės, nacijos ir teritorijos santykių pažiūrėti per ribos (angl. *border*) kategoriją. Ankstesni antropologų tyrimai būdavo skiriami lokaliems dariniams ir ribų brėžimas buvo reikalingas atskirti tas grupes nuo didesnių darinių, tokių kaip valstybės, ir parodyti, kad objektyviai egzistuoja jos neveikiami kultūriniai socialiniai dariniai. Vieni žymiausių pastarųjų laikų antropologų, kurie savo studijų objektu pasirinko nacionalinės valstybės ribinių zonų analizę, T. Wilsonas ir H. Donnanas į ribines zonas žiūri iš politinės antropologijos perspektyvos ir jas apibūdina kaip valstybės ir nacijos tarpusavio sąveikas bei nurodo, kaip pastarosios yra reflektuojamos žmonių kasdienybėje (Donnan, Wilson, 1999: 63). Pagal jų pateiktą apibrėžimą, valstybės ribą (angl. *border*) sudaro trys elementai:

1. Valstybės siena, kuri skiria dvi valstybes.
2. Fizinės valstybės institucijos, kurios žymi ir saugo valstybės sieną.
3. Ribinės zonos – teritorijos, kurios gali būti įvairaus dydžio, nebūtinai tiesiogiai prisišliejusios prie valstybinės sienos. Tai zonos, kuriose žmonės kvestionuoja savo buvimą nacijoje ir valstybėje (Wilson, Donnan, 1998: 9; Donnan, Wilson, 1999: 15–16).

Iš šio ribų apibrėžimo matyti, kad ribos yra kur kas daugiau nei linijos, skiriančios dvi valstybes, tai yra ir kultūrinis arealas – ribinės zonos, kurios neturi aiškių ribų. Svarbu tai, kad turima omenyje ne tik konkrečiu momentu funkcionuojanti siena, kuri skiria dvi ar daugiau nacionalinių valstybių, „bet ta riba praeityje, dabartyje ir ateityje“ (Wilson, Donnan 1998: 7). Šia prasme ribinės zonos yra suprantamos ne tik kaip institucionalizuota erdvė dabartyje, bet ir kaip kultūrinis arealas, tiksliau – kultūrinių persidengimų arealas. Dažniausiai ribinėse zonose istoriškai susiklosto kultūrinio persidengimo zonos, kuriose nacionalinis identitetas ir žmonių lojalumas valstybei yra neaiškus (Kaplan, 1999: 37). Dėl ribinėse zonose gyvenančių žmonių identitetų, tai mokslininkai mano, kad „naujingiausia juos analizuoti per etniškumo ir nacionalumo prizmę, tačiau drauge suprantant, kad šie identitetai neegzistuoja politiniame vakuume, net jeigu antropologai siekia juos pavaizduoti lokaliai izoliuotus“ (Wilson, Donnan, 1999: 63).

Nacionalinė valstybė negalėtų egzistuoti be teritorijos ir be valstybę bei teritoriją jungiančios nacijos idėjos. Idealiu atveju šie trys kriterijai turėtų sutapti (Wilson, Donnan, 1998), tačiau yra nemažai atvejų, kai šie dėmenys nepapildo vienas kito. Tiksliau, valstybė kaip teritorinis darinys funkcionuoja su aiškiai apibrėžtomis ribomis, o nacijos ribos ne visuo met sutampa su fizinėmis valstybės ribomis. Ypač tai pasakytina apie tas valstybes, kurios susikūrė sugriuvus ankstesnėms daugiatautėms imperijoms ir kur besikuriančių valstybių ribos buvo brėžiamos neatsižvelgiant į žmonių identitetą. Dėl šios priežasties ribinėse zonose gyvenančių žmonių identitetas dažnai apibūdinamas kaip daugialypis ir nepastovus, priklausomas nuo valstybės politinės programos, nes gyventojai nėra susiję su valstybe kraujo ar kultūriniais ryšiais (Wilson, Donnan, 1998: 12–13). Kita vertus, ne visos ribinėse zonose gyvenančios grupės gali būti apibrėžtos kaip nesusijusios su valstybe kultūriniais ir etniniais ryšiais. Pagal tai yra išskiriami trys galimi ryšio variantai: 1) tos etninės populiacijos, kurių etniniai ryšiai peržengia valstybės sieną, tačiau gyvenamojoje valstybėje yra dominuojanti nacija; 2) tos grupės, kurių ryšiai peržengia valstybės sieną, bet patys žmonės gyvenamojoje valstybėje yra suvokiami kaip etniškai kitokie; 3) tos, kurios dalijasi etniškumu valstybės teritorijoje, jos neperžengdamos (Wilson, Donnan, 1998: 14; Donnan, Wilson, 1999: 65). Dažniausiai paribyje vyrauja du pirmieji paminėti tipai, o trečiasis yra kur kas retesnis.

Ribinių zonų samprata leidžia kalbėti apie etniškumą ir nacionalumą atsižvelgiant į tai, kad nacijos homogenizacijos procesas (siekiantis sutelkti visus valstybės teritorijoje gyvenančius piliečius) nebūtinai vienodai vyksta valstybės centre ir jos pakraščiuose. Anot H. Donnano (2005), būtent ribinėse zonose yra geriausiai apčiuopiamos etninio ir nacionalinio identitetų tarpusavio įtampos. Jo žodžiais tariant: „Nacionalizmas ir pilietybė kreipia ribinėse zonose gyvenančius žmones į valstybės galios centrą, o etniškumas – priešinga kryptimi“ (Donnan, 2005: 70).

Gimininė valstybė, tautinės mažumos ir kintanti pilietybės samprata

Santykis tarp valstybės ir jos teritorijoje gyvenančių žmonių dažniausiai nusakomas pilietybės institucija. Klasikinė pilietybės samprata nurodo tris pagrindinius elementus, kurie sukuria aiškia tarpusavio priklausomybę: tai yra valstybė, teritorija ir žmonės (piliečiai) (Heater, 2002: 95). Pilietybe siekiama integruoti visus (ar dalį) valstybės teritorijoje gyvenančius žmones į politinę bendruomenę (Castles, Davidson, 2000: 2). Iki pastarųjų dviejų dešimtmečių pilietybė buvo suprantama gana

universaliai – kaip apimanti ir pilietybę, ir nacionalumą (Heater, 2002: 95). Pilietybė buvo įtvirtinta nacionalinės valstybės modelyje, ir kaip toks jis gyvavo nuo pat XIX a.

Pastaruoju metu pilietybės institucija patiria įvairiausių transformacijų ir ima prarasti ankstesnį užtikrintumą. Socialinių mokslų atstovai vis dažniau kalba apie valstybės teritoriją peržengiančias pilietybių formas. Vis daugiau kalbama apie postnacionalinę pilietybę (Soysal, 1994), kuri labiau vadovaujasi universaliomis žmogaus teisėmis nei vienos nacionalinės valstybės teikiamomis teisėmis ir pareigomis. Nemažai autorių siūlo nežiūrėti į pilietybę kaip į formalių teisių ir pareigų rinkinį, o pabrėžti kultūrinį ir socialinį jos aspektus.

Taip pat verta paminėti, kad pastaruoju metu opus yra kelių pilietybių klausimas (nepaisant to, kad teoriškai galima turėti kelių valstybių pilietybes, dažniausiai kalbama apie dvigubas pilietybes). Tradiciškai dviguba pilietybė buvo suvokiama kaip teisinė anomalija, „sulyginama su poligamijos nuodėme pagal krikščioniškąją moralės sampratą“ (Liebich André, 1995, iš Iordachi, 2004: 241), tačiau dvigubų pilietybių klausimą išprovokavo gana neseni pilietybių politikos pokyčiai Rytų ir Vidurio Europoje bei išaugusi migracija į Vakarų Europos šalis po Antrojo pasaulinio karo. Iš anksto reikia pabrėžti, kad dvigubų pilietybių politikos Vakarų Europoje bei Rytų ir Vidurio Europoje kai kuriais aspektais skiriasi.

Kintančios pilietybės sampratos kontekste tautinė mažuma taip pat neturėtų būti suprantama vien tik siaurame vienos nacionalinės valstybės kontekste. Pastaruoju metu pasirodo nemažai darbų, aptariančių sudėtingus kelių nacionalinių valstybių ir tautinių mažumų santykius (Brubaker, 1996; Stewart, 2003; Fowler, 2004). Šiuo požiūriu tautinė mažuma neturėtų būti apibrėžiama pagal išankstinę teritorinės nacionalinės valstybės sampratą. Čia svarbiausia yra neteritorinės, transnacionalinės nacijos samprata, kuria vadovaujasi kai kurios nacionalinės valstybės (pvz., Vidurio ir Rytų Europoje), vykdydamos gimininės valstybės politikas (kinstate) – jomis nacionalinės valstybės siekia vienaip ar kitaip paveikti savo įsivaizduojamos nacijos dalies, gyvenančios kitoje nacionalinėje valstybėje, padėtį (žr. Stewart, 2003). Dėl šios priežasties, manytume, naudinga kalbėti apie tautines mažumas naudojant ribinių zonų teorinę prieigą ir neapsiriboti vienos nacionalinės valstybės teritorija, atvirkščiai, pabrėžti ribinių zonų transnacionalumą.

Didelį impulsą gimininės valstybės strategijos sampratai atsirasti davė 2002 m. Vengrijoje įsigaliojęs vadinamasis statuso įstatymas (angl. *Status Law*), pagal kurį daliai su Vengrija besiribojančių valstybių teritorijose gyvenančių etninių vengrų buvo suteiktos teisės, artimos pilietybei (Fowler,

2004). Tačiau tai nebuvo pilietybė tikraja prasme, suteiktas statusas buvo labiau susijęs su ekonomine, kultūrine, socialine sferomis, tačiau nesuteikė teisės dalyvauti Vengrijos politiniame gyvenime. Ši Vengrijos valstybės strategija buvo apibūdinta kaip gimininės valstybės (angl. *kin-state*) strategija. Trumpai tariant, gimininės valstybės strategija yra tokia: „Gimininė valstybė gali būti apibūdinta kaip šalis, kurioje žymi dalis politikos veikėjų, paprastai reprezentuojančių šalių, atvirai deklaruoja rūpinimąsi kitų valstybių piliečiais, turinčiais giminystės sąsają“ (Hornburg, 2006: 139). Dažniausiai ši strategija apibūdinama kaip politika kaimyninėse šalyse (bet nebūtinai) gyvenančių tautinių mažumų, kurios laikomos įsivaizduojamos gimininės valstybės nacijos dalimi, atžvilgiu.

Antropologas Michaelis Stewartas, nagrinėjęs Vengrijos statuso įstatymą ir jo raidą, priėjo prie išvados, kad minėtas įstatymas turėtų būti suprantamas ir nagrinėjamas platesniame teoriniame transnacionalizmo kontekste (Stewart, 2003). Ypač tai pasakytina apie gimininės valstybės pilietybės suteikimo strategijas, kai įsivaizduojamai nacijai, fiziškai negyvenančiai valstybės teritorijoje (gyvenančiai kitoje valstybėje), yra suteikiama pilietybė arba teisės, artimos pilietybei. Brigida Fowler, nagrinėdama šį reiškinį (gimininės valstybės strategijas), kaip pagrindinius pasitelkia du valstybingumo elementus – teritoriją ir pilietybę, leidžiančius kalbėti apie modernias ir postmodernias valstybingumo formas. Modernioje valstybingumo sampratoje abu minėti terminai yra labai artimai susiję. Pilietybė ir teritorialumas yra suvokiami kaip vienetasis, kadangi vyrauja nuomonė, jog piliečiai fiziškai priklauso valstybės teritorijai (Fowler, 2004: 185). Postmodernių valstybių pilietybių strategijos jau nesiremia teritorialumo samprata ir yra nukreiptos į pavienius asmenis visoje tarptautinėje sistemoje (Fowler, 2004: 187). Aukščiau minėtas gimininės valstybės fenomenas ir yra tokios plėtotės nuo modernaus prie postmodernaus valstybingumo pavyzdys.

Išvados

Šiuolaikinė valstybė, veikiamą globalizacijos procesų, ir toliau išlieka apibrėžta savo teritorijos. Straipsnyje nagrinėta ribinių zonų samprata nurodo glaudų valstybės ir jos nacijos santykį net po to, kai valstybės sienos pasikeičia (buvusi dominuojanti nacija vienoje valstybėje tampa mažuma kitoje). Už valstybės teritorijos gyvenanti įsivaizduojama bendruomenė yra suvokiama kaip etniškai tokia pati – tik dėl istorinių aplinkybių pasikeitusių geografinės valstybės sienos atskiria čia ir ten esančias nacijos dalis.

Su ribinių zonų samprata siejasi ir pasiūlyta gimininės valstybės strategija. Viena vertus, ši strategija nurodo pagal kilmę formuojamą

įsivaizduojamą bendruomenę, kai už valstybės teritorijos gyvenantys žmonės suvokiami kaip etniškai tokie patys, tik gyvenantys kitoje, ne kilmės valstybėje. Todėl kai kurios valstybės (ypač Rytų ir Vidurio Europos) imasi aktyvaus vaidmens siejant šias nacijas – suteikiant kitoje valstybėje fiziškai gyvenantiems bendratautiečiams teises, artimas pilietinėms.

Literatūra

- Alonso, A. M. (1994). The Politics of Space, Time, and Space: State Formation, Nationalism, and Ethnicity // *Annual Review of Anthropology*, 23: 379–405.
- Anderson, B. (1999). *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos.
- Anderson, M., Bort, E. (2001). *Frontiers of the European Union*. New York: Palgrave.
- Augé, M. (1995). *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London: Verso.
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Castles, S., Davidson, A. (2000). *Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging*. New York: Palgrave.
- Donnan, H., Wilson, Th. M. (1999). *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*. New York: Berg.
- Donnan, H. (2005). Material Identities: Fixing Ethnicity in the Irish Borderlands // *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 12: 69–105.
- Eriksen, Th. H. (2002). *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press.
- Ferguson, B. R. (2003). Introduction: Violent Conflict and Control of the State // Ferguson, B. (ed.). *The State, Identity and Violence*: 1–58. London: Routledge.
- Fowler, B. (2004). Fuzzing Citizenship, Nationalising Political Space: A Framework for Interpreting the Hungarian 'Status Law' as a New Form of Kin-state Policy in Central and Eastern Europe // Kántor, Z., Majtényi, B., Ieda, O., Vizi, B., Halász, I. (eds.). *The Hungarian Status Law: Nation Building and / or Minority Protection*: 177–238. Sapporo: Hokkaido University – Slavic Research Center.
- Heater, D. (2002). *What is Citizenship?* Padstow, Cornwall: Polity Press.
- Herb, G. (1999). National Identity and Territory // Herb, G., Kaplan, D. (eds.). *Nested Identities*: 9–30. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Hornburg, H. (2006). Transnational Minority Protection in Central and Eastern Europe and European Community Law // Ieda, O. (ed.). *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?*: 139–158. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University.
- Iordachi, C. (2004). Dual Citizenship and Policies toward Kin-Minorities in East-Central Europe: A Comparison between Hungary, Romania, and the Republic of Moldova // Kántor, Z., Majtényi, B., Ieda, O., Vizi, B., Halász, I. (eds.). *The Hungarian Status Law : Nation Building and / or Minority Protection*: 239–269. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University.

- Kaplan, D. H. (1999). Territorial Identities and Geographical Scale // Herb, G., Kaplan, D. (eds.). *Nested Identities*: 9–30. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Malkki, L. H. (1999). National Geographic: The Rooting of Peoples and Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees // Gupta, A., Ferguson, J. (eds.). *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*: 52–75. Durham, London: Duke University Press.
- Nash, C. (2004). 'They're Family!': Cultural Geographies of Relatedness in Popular Genealogy // Ahmed, S., Castaneda, C., Forties, A. M., Sheller, M. (eds.). *Uprootings / Regroundings: Questions of Home and Migration*: 179–203. Oxford, New York: Berg.
- Radcliffe, S. A. (2001). Imagining the State as a Space: Territoriality and the Formation of the State in Ecuador // Hansen, T. H., Stepputat, F. (eds.). *States of Imagination: Ethnographic Explorations of the Postcolonial State*: 123–145. Durham, London: Duke University Press.
- Saltman, M. (2002). Introduction // Saltman, M. (ed.). *Land and Territoriality*: 1–8. Oxford, New York: Berg.
- Sassen, S. (2006). *Territory, Authority, Rights. From Medieval to Global Assemblages*. Princeton: Princeton University Press.
- Sharma, A., Gupta A. (2006). Introduction: Rethinking Theories of the State in an Age of Globalization // Sharma, A., Gupta, A. (eds.). *The Anthropology of the State: A Reader*: 1–41. Oxford: Blackwell Publishing.
- Soysal, Y. (1994). *Limits of Citizenship: Migrants and Post-National Citizenship in Europe*. Chicago: University of Chicago Press.
- Stewart, M. (2003). The Hungarian Status Law: A New European Form of Transnational Politics? // *Diaspora*, 12 (1): 67–101.
- Stewart, P. J., Strathern A. (eds.). (2003). *Landscape, Memory and History: Anthropological Perspectives*. London, Sterling: Pluto Press.
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism: Key Ideas*. London, New York: Routledge.
- Williams, B. (1989). A Class Act: Anthropology and the Race to Nation Across Ethnic Terrain // *Annual Review of Anthropology*, 18: 401–444.
- Wilson, Th. M., Hastings, D. (1998). Nation, State and Identity at International Borders // Wilson, Th. M., Donnan, H. (eds.). *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*: 1–30. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, Th. M., Hastings, D. (2005). Territory, Identity and the Places. In: Between: Culture and Power in European Borderlands // Wilson, T. M., Donnan, H. (eds.). *Culture and Power at the Edges of the State: National Support and Subversion in European Regions*: 1–29. Münster: LIT Verlag.

2. TRANSNACIONALIZMAS IR IŠJUDINTAS IDENTITETAS: ETNINĖS „ŠAKNYS“ IR KOSMOPOLITIZMAS MIGRACIJOJE

Vytis Čiubrinskas

Mūsų epochos ženklą – globalizaciją – galime matyti iš tautinių valstybių vaidmens sumažėjimo ir transnacionalizmo iškilimo. Nacionalinėse valstybėse vyksta procesai, asimiliacijos politiką keičiantys į daugiakultūriškumą (pvz., JAV, pakeitusi „melting pot“ politiką į daugiakultūriškumą). Tokia kaita turi ilgalaikę tendenciją suteikti galios fragmentuotiems etniniams – pirmiausia regioniniams ir autochtonų (čiabuvių), taip pat imigrantų (mažumų) – identitetams (Friedman, 1997: 84).

Dabartiniuose tarptautinę migraciją nagrinėjančiuose antropologiniuose tyrinėjimuose vyraujanti *transnacionalizmo* paradigma leidžia išryškinti migrantų identiteto strategijas ir su tuo susijusias praktikas. Remiantis minėtąja paradigma, šiame skyriuje išskiriamos transnacionalinio identiteto kaip migracijos išjudinto identiteto praktikos, pasireiškiančios konkrečių šiuolaikinių globalizacijos paveiktų identiteto strategijų panaudojimu. Anot J. Friedmano, galios suteikimo imigrantų identitetams tendencija pasižymi „diasporizuojančiu pavidalu, pabrėžiančiu žmonių šaknis esant už čia ir dabar gyvenamos valstybės ribų. Tuo galiausiai formuojami „deterritorializuotieji“ (Friedman, 1997), arba išjudintieji identitetai.

Diasporizacijos ir transnacionalizmo koncepcijos neretai yra gretinamos. Nereikėtų užmiršti, kad *diaspora* – istorinis terminas, atgaivintas ir įgavęs naujas konotacijas prieš kelis dešimtmečius, o *transnacionalizmo* koncepcija migracijos studijose (prieš tai terminas jau buvo vartojamas ekonomikoje) buvo pasiūlyta 1992 m. pirmiausia kaip *transmigracijos*, arba *transnacionalinės migracijos* terminas. Bene iškiliausia migracijos antropologijos požiūriu tyrinėtoja amerikiečių antropologė N. Glick-Schiller su kolegomis „nukalė“ transnacionalizmo terminą antropologijoje, nurodantį žmonių ir idėjų judėjimą pirmyn ir atgal, peržengiant nacionalinių valstybių sienas. Transnacionalizmas apibūdinamas kaip procesas, kurio dėka migrantai, naudodamiesi technologinėmis naujovėmis, gali kurti ir palaikyti socialinius, ekonominius, kultūrinius ir politinius ryšius su daugiau nei viena nacionaline valstybe (Glick Schiller et. al., 1992).

Pagal N. Glick-Schiller, „transnacionalizmas yra procesas, kurio metu imigrantai kuria socialinius laukus, jungiančius jų kilmės šalį su

gyvenamąją šalimi... sukuria ir palaiko daugybinius ryšius – šeimyninius, ekonominius, socialinius, organizacinius, religinius ir politinius, kurie peržengia sienas. ... [jie] imasi veiksmų, daro sprendimus, palaiko tokius socialinius tinklus, kurie vienu metu sujungia juos su dviem ar daugiau visuomenių ir su jais identifikuojasi“ (1992: 2).

Transnacionalizmas, būdamas daugialypių ryšių ir sąveikų zona, suponuoja dvigubą arba daugybinių lojalumą (Vertovec, 2009). Tuo tarpu nacionalinės valstybės, globalizacijos sąlygomis tapdamos globaliomis vietomis, toliau „apibrėžinėja, kuris (žmogus) yra kieno (valstybės / nacijos) elementas“ (Olwig, 2003: 6). Iš to kyla problema, nes kitas, nebūdamas elementu, pradedamas laikyti radikaliai kitokiu (ibid.), ypač jei jis imigrantas, atvykęs iš „kokybiškai“ kitokios vietos ir todėl „esą radikaliai kultūriškai kitoks“ ir dar, be to, palikęs / praradęs savo naciją (ibid.). Taip vyksta valstybių vykdomas imigrantų kategorizavimas – suskirstymas į tam tikras paprastai etniškai ir kultūriškai apibrėžiamas kategorijas, kurios tampa atskaitos tašku vykdant įvairias etnines politikas.

Valstybės tiesioginį veikimą – nacionalinio identiteto konstravimą galima matyti iš konkrečių jos politikų, pvz., pilietybės politikos, tačiau nė kiek ne mažiau svarbu, kaip vyksta pačių transnacionalizmu paženklintų žmonių saistymosi trajektorijos.

Pavyzdžiui, *etniškumo* naudojimas konstruojant imigrantų identitetą yra kone savaimė suprantama ašis ir etnifikacijos kategorija tampa viena svarbiausių paradigmu tyrinėjant migraciją. Ją naudojantys ir imigrantų bei diasporos žmonių identitetus tyrinėjantys (žr. tyrimų apžvalgą – Vertovec, 2009) mokslininkai pažymi, kad dalis imigrantų paprastai nepaklūsta hibridizuojančiai priimančiųjų šalių nacionalinio identiteto politikai ir siekia įtvirtinti savąjį etnokultūrinį savitumą dominuojančio, dažniausiai asimiliacinio diskurso atžvilgiu. Todėl imigrantai, etninės mažumos ir kt. grupės kuria alternatyvius, jų pripažinimo siekiančius tinklus (apie tokių tinklų veikimą žr. 4 skyriuje).

Viena aktualiausių ir akivaizdžiausių tokius tinklus kuriančių strategijų – etnifikacija. Būdamą viena pamatinių, ji iškelia etniškumo praktikų legitimacijos bei pačios etnifikacijos santykio su multietniniais ar trans-etniniais saitais ir iš to kylančią kosmopolitizmo problemą. Todėl šią problemą aptardami bandysime apčiuopti ir kitus migracijos išjudinto identiteto išteklius.

Uždaroji gynybinė etnifikacija

Etniškumo strategijos, anot J. Friedmano, yra dvejopo pobūdžio: pirmuoju atveju jos pasižymi integracija iki pat asimiliacijos, tačiau vis tiek

lieka „tam tikri įvykiai ir progos, žyminčios specifinį identitetą“, antruoju atveju vyksta anklavizacija, sukonstruojamos „alternatyvios visuomenės“ arba ištisi „alternatyvūs pasauliai“, palaikomi etninių praktikų ir transnacionalių ryšių (Friedman, 2004: 85). Imigrantų anklavizacijos strategija, arba uždaroji gynybinė etnifikacija paprastai pasireiškia ne tik kaip aštri reakcija į globalią homogenizaciją, bet ir kaip reakcija į bet kurioje atskiroje šalyje vykstančią asimiliacinę, pvz., „melting pot“ politiką. Tai gali pavirsti gynybiniu užsidarymu „savo“ esencialistiniuose identitetuose, normatyviniu „savo autentiškos kultūros“ išsaugojimu, jos panaudojimu kaip skydo asimiliacijai atremti. Gynybinis užsidarymas vyksta nepaklūstant hibridizuojančioms priimančiųjų šalių nacionalinio identiteto politikoms ir siekiant palaikyti bei įtvirtinti savąjį „išišaknijimo“, „autentiškos kultūros tęstinumo“ ir kt. etniškumo strategijas bei identiteto politikas. Neatsitiktinai etniškumas naudojamas kaip pagrindinė „statybinė medžiaga“ (Castells, 2006) marginalizuotos, ypač imigrantų grupės identitetui konstruoti ir plėtoti. Dominuojanti visuomenės dalis irgi gali naudotis ta pačia „etnine medžiaga“ nacionalinio identiteto politikai, nuo etninių kultūrinių skirtumų įtvirtinimo iki „etninių kvartalų“ (Gordano, 2011) ar panašių anklavų pateisinimo bei naujųjų imigrantų bangų inkorporavimo. Tokiu būdu tam tikros grupės savito identiteto politika tampa užginčijama ne tik dominuojančios visuomenės, bet ir kitų, nedominuojančių grupių identiteto politikų su jų socialiniais ir simboliniais ištekliais.

„Užginčijamai“ migrantų ir kitaip išjudintųjų, deteritorializuotų žmonių identiteto mobilizacijai, jų identiteto politikai svarbesnis tampa vietos „įgalinimas“ – įsitvirtinimas ir prisirišimas prie teritorijos. Tą pastebi A. Gupta ir J. Fergusonas (1992: 10–11), vadindami tai poreikiu reteritorializuotis. Atmintinos vietos (tėvynės, gimtinės ir pan.), kaip tikros arba įsivaizduojamos kilmės vietos tampa simboliškais diasporų jungtimis. Šia prasme taiklūs A. Gupta ir J. Fergusonas, sakydami, kad „įsivaizduojamos bendruomenės tampa matomomis pagal tai, kaip žmonės save saisto su įsivaizduojamomis vietomis, nes „išvietintos tautos“ telkiasi apie atsime-namas ar įsivaizduojamas tėviškes / gimtines, vietas ar bendruomenes tokiame pasaulyje, kuris, atrodo, vis labiau neigia šių tvirtai teritorializuotų inkarų tikrumą“ (ibid.).

Mūsų tyrimai rodo, kad, pvz., gimusiesiems Jungtinėse Amerikos Valstijose etniškumas yra slankus ir svyruojantis dalykas. Jis gali būti nuolat palaikomas kaip aktualus diskursas, pvz., domėjimasis šeimos, giminės kilme, bet dažnai yra glaudžiai susijęs ir su noru palaikyti, o trečios ir ketvirtos kartos imigrantams – ir surasti etnines šaknis, kuris neretai įgyvendinamas

etninėmis piligriminėmis kelionėmis į tėvų ar „protėvių žemę“ (Čiubrinskas, 2004).

Šia prasme etniškumas praktikuojamas kaip inkultūruotas, „priskirtinis identitetas“, kaip susisaistymas su tėvyne (protėvių žeme). Jis pasižymi tėvyniniu nacionalizmu (ibid.), kuris šiandieninėje „postetninėje“ (Hollinger, 1995) Amerikos tikrovėje sutinkamas vis rečiau.

Žodžiu, nepaisant to, kad migrantų identitetas šiuolaikiniame išteritorintame ir nušaknintame pasaulyje atrodo esąs manipuluojamas pačios diasporos diskurso ir vis mažiau fiksuotas, anot A. Guptos ir J. Ferguson, tai nereiškia, kad žmonės, pvz., migrantai tampa monadomis. Iš tiesų veikia priešingi, ne mažiau už deteritorializaciją svarbūs reteritorializaciniai procesai (Gupta, Ferguson, 1992: 10, 20). Žmonės siekia (bent jau įsivaizduojamo) įsivietinimo per kultūriškai ir etniškai fiksuotas vietas, kurios tampa ideologinėmis – moralinėmis nuostatomis, inspiruojančiomis „bendrų šaknų“ ir „tėvyniškumo“ mobilizaciją. Pažymėtina dar ir tai, kad ryšys su sena vieta – namų šalim yra habitualus ir emocinis, o su nauja – imigracine vieta – sukuriamas, perfrazuojant Emile Durkheim, kaip organinis solidarumas vietoj mechaninio, todėl daug racionalesnis, reikalaujantis daugiau pastangų, nes reikia sukurti sugebėjimą priklausyti. Todėl, anot Christiano Krohn-Hanseno, „milijonai žmonių, palikusių savo tėviškes, natūralizuoja, esencializuoja ir reteritorializuoja savo istorijas, kultūras ir identitetus. „Giminystės“ ir „žemės“ sąvokos yra svarbios, jos formuoja priklausymo pasauliui srautų formą. Ir ne tik deteritorializacija, bet ir „teritorializuota palikuonystė“ (angl. *territorialized descent*) tampa raktine mūsų epochos kategorija“ (2003: 86).

Todėl masinės migracijos procesai ir transnacionalizmas išsaisto lojalumus atskiroms valstybėms, bet neišsaisto „šaknų“, bent jau poreikio kurti istorijas apie „šaknis“ ir jomis remiantis daryti politines praktikas bei (re)teritorializuoti kilmę iki pat „tėvyniškumo“ (ibid.). Šis identiteto resursas – „šaknys“ – gali būti, pvz., ketvirtos ar penktos kartos imigrantų palikuonių „atkvojamas“ gilinantis į genealogijos, lokalinės istorijos klotus, operuojant kultūrinio paveldo svertais, bet dažniausiai jis pasireiškia tiesiog etninėmis praktikomis ir etnine tinklaveika (Čiubrinskas, 2013).

Etninis socialinis laukas ir multietniniai aljansai

Transnacionalizmu grįstoje *socialinio lauko* teorijoje (Glick-Schiller et. al., 1992) socialiniai laukai aptariami kaip daugialypiai, persidengiantys socialinių ryšių tinklai, kuriuose formuojamos ir transformuojamos idėjos, informacija ir įvairūs resursai (materialiniai, kultūriniai (žinių) ar simboliniai (prestižas, aukštesnis statusas ir pan.) ir jais apsiekiama (Basch ir

kiti, 1994; Vertovec ir Cohen, 1999, Levitt ir Glick-Schiller, 2004), gali būti matomi ir kaip etniniai junginiai, kaip juose sukuriamų vertybių, normų, naudingų kontaktų ir atitinkamų praktikų akumuliacija. Neretai tokie etniniai socialiniai laukai, užuot funkcionavę anklavuose kaip uždaros gynybinės etnifikacijos strategijos, siekia pripažinimo pagrindinėje visuomenėje.

Todėl, pagal J. Friedmana, etnifikacija šiuolaikinėse valstybėse kelia konfliktus, nes skatina dominuojančioms pagrindinės visuomenės organizacijoms alternatyvių formų atsiradimą, kuriomis siekiama pripažinimo ir kurios veikia kaip „pripažinimo tinklai“. Tai vyksta tiek iš vidaus, tiek iš išorės, nes valstybė, tiek monokultūrinė, tiek daugiakultūrinė, yra linkusi kategorizuoti ir įstruktūrinti etniškumą ir tuo sudaro sąlygas normatyvinio identiteto formavimuisi (cf. Čiubrinskas, 2011). Savo ruožtu imigrantai, kaip bet kuri kita etninė ar kultūrinė mažuma, paprastai pasitelkia savo kultūrą ir ja paremtuose diskursuose bei tinkluose siekia įteisinti ir įvietinti realų grupės pripažinimą. Tokie tinklai ir organizacijos galėtų būti laikomi „jos narių įsivaizduojamomis kultūra paremtomis korporacinėmis grupėmis, kurios dažnai išties įgyja institucinę išraišką asociacijų, brolių, klubų, komitetų pavidalu ir veikia kaip atsvara dominuojančiai primestai visuomeninei organizacijai“ (Giordano, 2011).

Tokie „pripažinimo tinklai“ yra susiję su vieša ir vyraujančia dominuojančios visuomenės dalies kultūra. Šioji, dėl savo politinių sprendimų pilietybės klausimu ir (arba) daugiakultūriškumo strategijų, naudojami etnine politika ir gali gana lengvai tokias, dominuojančias visuomenės dalis nepriklausančias, socialines grupes ir sociokultūrinius tinklus imti etnifikuoti. Tai taip pat gali paskatinti jau vykstantį etnifikacijos procesą, pvz., *diasporos nacionalistams* etninė kilmė ar etninė tauta tampa centre jų pripažinimo strategijos ir identiteto politikos ašimi.

Tokius etninių socialinių laukų pavyzdžius „savųjų ratų“ pavidalu pavyko užfiksuoti Čikagoje tarp šiuolaikinių imigrantų iš Lietuvos (žr. 4 skyrių). Naujaisi 2013 m. tyrimai Čikagoje rodo, kad, pvz., tarp Čikagos lietuvių imigrantų, iš vienos pusės, vyksta etnine / nacionaline kilme grįsto identiteto niveliacija, vietoj jo vis labiau įsigalint individualistiniam kosmopolitiniam profesiniam identitetui, kuris remiasi individo pasiekimų tobulinimu, savirealizacija ir karjera. Kita vertus, įsigali multietniniu aljansu pagrįsti identitetai, kai identifikuojantis persiimama imigrantų iš Vidurio ir Rytų Europos regiono bendra sociokultūrinė kilme ir jų pagrindu nusistovintais etniškai mišriais ryšiais. Tokie aljansai pasireiškia pasirenkant „grupės draugų“ gyvenimo stilių ir pragyvenimo būdą, kuri iš esmės diktuoja imigrantų iš Vidurio ir Rytų Europos užimama darbo

niša ir gyvenamieji mikrorajonai Čikagoje. Imigrantai iš Lietuvos aktyviai bendrauja ir socialinius bei ekonominius tinklus kuria su imigrantais iš kitų postsocialistinių šalių, su kuriais juos sieja rusų kalbos mokėjimas, bendra istorija, patirtis, gyvenimo stilius, požiūris į laisvalaikio organizavimą (Kripienė, 2012). Tokių rytų europietišku „subendrinančią galią“ turinčių ryšių palaikymas yra gretintinas su G. Baumanno aprašytu pietų azijiečių multietniniu aljansu Londone (Baumann, 1997).

Ulrikė Ziemer (2011), tirdama sudėtingus identiteto konstravimo procesus ir kultūrinę patirtį tarp jaunų armėnų ir adygėjų migrantų Rusijoje (Krasnodaro krašte), kelia klausimą, kaip, etninių mažumų jaunimas reaguoja į socialines, politines ir kultūrinę transformacijas posovietinėje Rusijoje. Daug dėmesio kreipiamą į tai, kaip etninio identiteto konstravimas sąveikauja su kitais „kitoniškumo žymenimis“ (angl. *markers of difference*), pvz., amžiaus, socialinės klasės, pilietybės ir lytiškumo kategorijomis, siejant juos su etniškumu.

Kadangi, kaip teigia U. Ziemer, užaštrinti etniniai santykiai – ksenofobija, neigiamas požiūris į migrantus ir mažumas, ir neretai rasistiniai išpuoliai yra šių dienų Rusijos kasdienybė, tą patvirtina ir etnografinio tyrimo duomenys, rodantys, kad abiejų grupių jaunimo etninis identitetas yra stipriai išreikštas. Užuoat dėję pastangas naikinti etnines ribas, jaunieji armėnai ir adygai (adygėjai) kuria strategijas, įgalinančias aktyviai veikti savo etniškai struktūruotoje aplinkoje. Pvz., analizuojant jaunuolių patirtis, paaiškėjo, kad jie dažnai susiduria su rasizmu ir ksenofobija, ir būtent tai skatina jaunos armėnus ir adygus (adygėjus) išlaikyti stiprų kultūrinį „kitoniškumą“ ir nepasiduoti kultūros hibridizacijai.

Be to, tiesiogiai susiduriant su rasizmu (pvz., rusų nacionalistais – skustagalviais), tiek tarp armėnų, tiek tarp adygų (adygėjų) formuojasi multietninis aljansas, pasireiškiantis, autorės teigimu, metaetniniu identitetu – kaukazietiška tapatybe (Ziemer, 2011). Tai identifikavimasis, nepaisantis kultūrinių skirtumų tarp diskriminaciją patiriančių grupių ir jas vienijantis dėl jų bendrumų – geografinio regiono ir bendros buvimo imigrantais (ar bent jau ne vietiniais) patirties. Tai reikšmingas pastebėjimas, leidžiantis teoriškai apibendrinti tarpetninių ryšių tyrinėjimo svarbą bei atliepantis minėtus G. Baumanno tyrimus daugiakultūriniame Londone, kurio šiaurės vakarų priemiestyje Southall išryškėja daugiaetninė – pietų azijietiškoji tapatybė, palaikoma kaip kontrkultūrinė dominuojančiam etnifikuojančiam diskursui ir išreiškiamą identifikavimusi pasitelkiant jaunimo muzikinę kultūrą – šokant visus vienijantį *bhangra* šokį (Baumann, 1997).

Kosmopolitizmas ir „išišaknijimas“

Buvimo migrantu sąlygos bei įsitraukimas į transnacionalizmo procesą turi tam tikros migrantus jungiančios galios, kurią netiesiogiai galima būtų įvardyti kaip galią rinktis naują identitetą. Bet kuriuo atveju migrantui kyla iššūkis spręsti identiteto, kaip sociokultūrinio apibrėžimo ir pasirinkimo, klausimą. Skirtingai nei senieji emigrantai, kai valstybių sienų peržengimas jiems reiškė beveik visišką saitų nutraukimą su kilmės šaliimi, dabartiniai migrantai kelia klausimą „Kam tu priklausai?“, nes ativeria galimybės save susieti su dviem šalimis, identifikuotis su viena iš jų ar iš viso tapti pasaulio dalimi – kosmopolitu. Apskritai kosmopolitizmo aspektas yra neatsiejamas ne tik nuo transnacionalizmo kaip „dvigubos sąmonės“ (Vertovec, 2009) būsenos klausimo, kai masinės migracijos eros paliesti žmonės priversti spręsti dilemą, kas jie dabar tokie, kam jie priklauso, bet ir nuo daugiakultūriškumo, kai kilmės ir „šaknų“ klausimas institucijų yra nuolat „vartomas“.

Kaip minėta, migrantai neretai kategorizuojami remiantis daugiakultūriškumo diskursu, juos matant kaip „kultūriškai kitokius“. Iš esmės todėl jų pačių identifikacija pagal tam tikrą kosmopolitizmo trajektoriją leidžia jiems pabrėžti tuos jų gyvenimo aspektus ir aspiracijas, kurias ignoruoja dominuojanti valstybė ir tuo pat išvengti valstybės primetamos etninės kategorizacijos, tačiau visiškai etniškumo neatsisakant (Gruner-Domic, 2011). Tad kosmopolitizmo ašis sudaro tam tikrą konceptualų pagrindą, leidžiantį analizuoti migrantų įsivietinimo būdus, jų saistymosi formas peržengiant įprastas migrantų įerdvinimo ribas. Tačiau migracija ir transnacionalizmas nėra pakankama sąlyga kosmopolitiškoms tapatybėms atsirasti, todėl svarbu panagrinėti kitus, pvz., socialinio kapitalo, tinklaveikos ir t. t. aspektus – kaip, kada ir kodėl mobilumo patirtis gali tapti lankstaus socialinio kapitalo forma, kurianti saitus, socialinius santykius ir daugialypes tapatybes (cf. 4 skyrių).

Anot S. Hallo ir P. Werbner, transnacionalizmas yra kosmopolitizmas kaip procesas iš apačios, nes žmonės turi išmokti gyventi dviejose šalyse, kalbėti nauja kalba ir įsigyventi naujoje, dažnai ne pasirinktoje, o išlikimo sąlygotoje vietoje (2008: 345–347). Jie turi įgyti kosmopolitinių prisitaikymo ir inovacinių gebėjimų, kurių reikalauja darbdavys. Be to, jie dažnai sukasi ir kitokiose – nelegaliose, „juodosiose“, nedokumentuotose (darbo) rinkose. Tampa svarbu, „kas jie dabar ir kam jie priklauso? Kokia jų pozicija vietų, kuriose jie save mato, bei vietų, iš kurių jie atvyko, atžvilgiu, kokią reikšmę jie suteikia tai deteritorializacijos (išjudinimo) patirčiai ir patiems sau?“ (ibid.). Tai kuria „dvigubą sąmonę“ tam tikrą hibridiškumą

įveikiant įtampa tarp asimiliacijos į naują terpę ir nesiintegravimo, užsidarymo savo tradicijoje. Pastaruoju atveju skirtumai yra politizuojami ir atsisakymas keistis (integruotis) tampa tam tikra kultūrinio fundamentalizmo forma, gerai pažįstama politinei diasporai, pasižyminčiai „ilgų distancijų nacionalizmu“ (angl. *long distance nationalism*) (Glick-Schiller, 2001). Priešingas kraštutinis – paklusimas homogenizacijai iš viršaus, kuris veda prie asimiliacijos su nauja aplinka, diktuojančia savo skirtumų darymo politiką. Tarpinį variantą S. Hallas ir P. Werbner vadina „kosmopolitiniu iš apačios“ (Hall, Werbner, 2008: 348), kiti autoriai – „šaknis turinčiu kosmopolitizmu“ (angl. *rooted cosmopolitanism*) (Hollinger, 1995). Mes bandytume tai vadinti transnacionaliniu kosmopolitiniu identitetu, kuris kuriamas etnifikuojantis, nors iš esmės, pagal D. Hollingerį, priklauso postetninių identitetų kategorijai (ibid.). Iš mūsų tyrimų matyti, kad, JAV imigrantams identifikuojantis, pvz., su pagrindine „baltųjų“ kategorija – euroamerikiečiais, vyksta ne tik tam tikras asimiliuojantis įėjimas į platesnę Amerikos visuomenę, pasižyminčią amerikanizuojančia homogenizacija – *once in America be American*, paveldėta iš „melting pot“ ideologijos klestėjimo laikų, bet ir akivaizdus imigrantinio lietuvių jaunimo sukosmopolitėjimas (žr. 4 sk.). Ypač tai matyti ne įprastinio kosmopolitizmo, pasireiškiančio universalios – globalios moralės ar pabrėžtinės tolerancijos kultūriniais skirtumams, prasme, o kosmopolitinių sociabilumo praktikų (angl. *sociability practices*) prasme (Glick-Schiller et al., 2011: 401). Šia prasme kai kurios migrantų kultūrinių skirtumų ypatybės, anksčiau buvę kategorizuojamos kaip priskirtinės vienai ar kitai kultūrai (daugiakultūriškumo kontekste), tampa vertingu kosmopolitinio miesto resursu (ibid.). Geras pavyzdys iš mūsų tyrimo būtų kasmetinis etninių kultūrų festivalis Čikagoje, kai praktikuojamos nebe etninės, o brikoliažinės etnokultūrinės praktikos (Čiubrinskas, 2004). Tokių komodifikuotų etnokultūrinių praktikų naudojimui taikytina minėtoji „šaknis turinčio kosmopolitizmo“ sąvoka. Anot P. Werbner (2008: 15), šis kosmopolitinio etniškumo (angl. *cosmopolitan ethnicity*) arba XXI a. pradžios kosmopolitizmo terminas rodo, kad „etnis išišaknijimas nepaneigia atvirumo nei kultūriniais skirtumams, nei universalistiniam pilietiniam sąmoningumui ir platesnei moralinei atsakomybei, peržengiančiai vietininkišką jautrumą“ (Werbner, 2008: 15).

Anthony Appiahas, nurodydamas tokį „išaknintą“ kosmopolitizmą, siūlo suprasti, kad „kosmopolitai prasideda tuo, kad jie iš pradžių yra moralinių ir emociškai reikšmingų bendruomenių (šeimų, etninių grupių) nariai, ilgainiui išplečiantys tolerancijos ir atvirumo pasauliui, moralinės atsakomybės už kitą ribas ir tuo peržengiantys etninius

skirtumus“ (2008: 15). Taigi turėdami omeny „išaknintą“ kosmopolitizmą ir galime šnekėti apie migrantų translokalizuotos kilmės fenomeną (Krohn-Hansen, 2003: 86) ir apie fragmentuotus identitetus, kurie „nebemato“ valstybės, nei išaitinės (kilmės šalies), nei gyvenamosios (imi-gracinės šalies).

Išvados

Transnacionalizmas, kaip migrantinio identiteto raiškos terpė, reiškiasi jo mobilizavimo resursais. Senosios diasporos (ypač susidarę iš prievartinės migracijos srautų) manipuliuoja savo etniniais skirtumais nuo inkultūruoto, „priskirtinio etniškumo“ kaip „nekintamo“ susisaistymo su tėvyne (protėvių žeme) iki brikoliažinių – „pasidaryk pats“ etnopraktikų, kurių iš išsaugotų bei perimtų elementų ir toliau kurių naujai interpretuojant etninės kultūros formas, kurios atitinka priimančios valstybės vykdomas nacionalinio identiteto politikas ir prie jų prisitaiko.

Modernų transnacionalizmo procese apčiuopiamą šiuolaikinių (trans)migrantų identiteto išteklių dažnai apibūdina etninės kilmės ir „šaknų“ su-reikšminimas. Toks identiteto išteklius yra nelyginant siekis suaktyvinti išjudinto identiteto galią transnacionalizmo kontekste, kuriame, kaip socialiniame lauke, kuriami etniniai ir transetniniai socialiniai laukai (Glick-Schiller et. al., 1995), siekiantys pripažinimo priimančioje visuomenėje ir kilmės visuomenėje, taip pat tai instrumentali paradigma fragmentuotoms migrantinio identiteto tapatybėms tirti.

D. Hollingeris, nūdienos identiteto procesus Amerikoje apibūdin-damas kaip postetninius, pabrėžia jų „padidintą jautrumą šaknims“ (Hollinger, 2005). „Jautrumo šaknims“ iniciatyvos gali tapti identiteto fragmentacijos pavyzdžiais, kai etniškumo resursu grįstos strategijos ir praktikos performuojamos į „išaknintą kosmopolitizmą“ ir tampa pri-mygtiniu bandymu palaikyti *savo savumą* (kultūrą ir pan.) per „savų-jų“ tinklaveiką (plačiau žr. 4 sk.), tuo neretai suformuojant identitetinę alternatyvą tiek kilmės šalies, tiek priimančios šalies nacionaliniam identitetui.

Literatūra

- Appiah, A. (2008). Responding to Rooted Cosmopolitanism: Patriots, Ethnic and the Public Good in Botswana // Werbner, P., and Werbner, R. (eds.) *Anthropology and the New Cosmopolitanism*. London: Berg.
- Bash, C. (1994). *Nations Unbound. Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and-Deterritorialized Nation-states*. New York: Gordon and Breach.

- Baumann, G. (1997). Dominant and Demotic Discourses of Culture : Their Relevance to Multi-Ethnic Alliances // Werbner, P., Modood, T. (eds.) *Debating Cultural Hybridity. Multi-Cultural Identities and Politics of Anti-racism*: 209–225. London & New Jersey: Zed Books.
- Castells, M. (2006). *Tapatybės galia*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Čiubrinskas, V. (2004). Transnational Identity and Heritage: Lithuania Imagined, Constructed and Contested // Nick-Craith, M. N., Kockel, U. (eds.) *Communicating Cultures*: 42–66 . Berlin: LIT Verlag.
- Čiubrinskas, V. (2011). Identitetas ir identiteto politika: antropologinės dimensijos tiriant nacionalinį ir transnacionalinį saistymąsi // Čiubrinskas, V. (sud.) *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*: 13–28. Kaunas: VDU leidykla.
- Čiubrinskas, V. (2013). Įtvirtinant etninį paveldą ir lietuviškosios kilmės šaknis „naujajame pasaulyje“: lietuviakilmių teksasiečių tapatybės galios kontūrai JAV // *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 1 (15): 25–38.
- Friedman, J. (1997). Global Crises, the Struggle for Cultural Identity and Intellectual Porkbarrelling: Cosmopolitans Versus Locals, Ehnics and Nationals in an Era of De-Hegemonisation // Werbner, P., Friedman, J. (2002). Transnationalization, Socio-political Disorder, and Ethnification as Expressions of Declining Global Hegemony // Vincent, J. (ed.). *The Anthropology of Politics. A Reader in Ethnography, Theory and Critique*: 285–300. Blackwell.
- Friedman, J. (2004). Globalization, Transnationalization, and Migration: Ideologies and Realities of Global Transformation // Friedman, J., Randeria, S. (eds.). *Worlds on the Move. Globalization, Migration and Cultural Security*: 65–88. London: I. B. Tauris.
- Giordano, C. (2011). Investigating Migrations: From Diaspora Studies to Transnationalism // Čiubrinskas V. (ed.) *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose*: 59–70. Kaunas: VDU leidykla.
- Glick-Schiller, N., Basch, L., Blanc-Szanton, C. (eds.). (1992). *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity and Nationalism Reconsidered*. New York: Academy of Sciences.
- Glick-Schiller, N., Basch, L., Blanc-Szanton, C. (1995). From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration // *Anthropological Quarterly*, 68 (1): 48–63.
- Glick-Schiller, N., Fouron, G. E. (2001). *Georges Woke Laughing. Long Distance Nationalism and the Search for Home*. Durham, London: Duke University Press.
- Glick-Schiller, N. at al. (2011). Defining Cosmopolitan Sociability in a Transnational Age. An Introduction // *Ethnic and Racial Studies*, 34 (3): 399–418.
- Gruner-Domic, S. (2011). Transnational Life styles as a New Form of Cosmopolitan Social Identification // *Ethnic and Racial Studies*, 34 (3): 430–446.
- Gupta, A., Ferguson, J. (1992). Beyond 'Culture': Space, Identity, and the Politics of Difference // *Cultural Anthropology*, 7 (1): 6–23.
- Hall, S. and Werbner, P. (2008). Cosmopolitanism, Globalisation and Diaspora // Werbner, P. (ed.) *Anthropology and the New Cosmopolitanism*: 345–360. London: Sage.
- Hollinger, D. (1995). *Postethnic America: Beyond Multiculturalism*. New York: Basic Books.

- Kripienė, I. (2012). *Identitetų konstravimas transnacionalinėje migracijoje: šiuolaikiniai imigrantai iš Lietuvos Jungtinėse Amerikos Valstijose*. Socialinių mokslų daktaro disertacija. Kaunas: VDU leidykla.
- Krohn-Hansen, Ch. (2003). Into Our Time: The Anthropology of Political Life in the Era of Globalisation // Eriksen, T. H. (ed.). *Globalization. Studies in Anthropology*: 78–98. London: Pluto Press.
- Levitt, P., Glick-Schiller, N. (2004). Conceptualizing Simultaneity: Transnational Social Field Perspective on Society // *International Migration Review*, 38 (3): 1002–1039.
- Modood, T. (eds.). *Debating Cultural Hybridity. Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism*: 70–89. London: Zed Books.
- Olwig, K. F. (2003). Global Places and Place Identities – Lessons from Carribean Research. // Eriksen, T. H. (ed.). *Globalization. Studies in Anthropology*: 58–77. London: Pluto Press.
- Werbner, P. (2008). *Anthropology and the New Cosmopolitanism*. London: Berg.
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism: Key Ideas*. London, New York: Routledge.
- Vertovec, S., Cohen, R. (1999). *Migration, Diasporas and Transnationalism*. Cheltenham: Elgar Press.
- Ziemer, U. (2011). *Ethnic Belonging. Gender and Cultural Practices. Youth Identities in Contemporary Russia*. Stuttgart: Ibidem.

3. VIETA, PILIETYBĖ IR IŠMOKIMAS LIETUVIŲ KILMĖS IMIGRANTŲ IDENTITETO DARYBOJE: LONDONO ATVEJIS

Jolanta Kuznecovienė

Įvadas

Lietuvoje migracija yra viena aktualiausių socialinių problemų. Jau keletą metų ją sprendžia įvairių sričių mokslininkai, atlikta nemažai empirinių tyrimų, į daugelį šio reiškinio aspektų bandyta pažvelgti per skirtingų teorinių perspektyvų prizmes. Neretai antropologiniuose ir sociologiniuose tyrimuose migracijos problemos kontekstualizuojamos globalizacija ir jos sąlygojama etninių / nacionalinių tapatybių kaita. Globalizacijos ir transnacionalizmo kuriamame kontekste imigrantai susiduria su daugybe kitų kultūrų ir dažniausiai yra priversti daryti ženklus savo gyvenimo stiliaus pakeitimus, adaptuotis prie kintančios, nepatvarios aplinkos ir, priklausomai nuo skirtingų praktikų ir patirčių, perdaryti savo identitetus. M. Thapan (2005: 29) žodžiais, identiteto reprezentacija yra nuolat vykstantis procesas, o pats identitetas nėra užbaigtas produktas – jis nuolat „gaminamas“. Už nacionalinės valstybės ribų perkelti ir imigrantų transnacionaliniame kontekste daromi identitetai apibrėžiami kaip praradę teritoriją, *išvietinti*, transplantuoti, transnacionalūs ar diasporiški (Čiubrinskas, 2008: 22), išreiškiantys daugialypius nacionalinius / tautinius lojalumus ir išteritorintus tapatybės modelius (Čiubrinskas, 2009).

Tirdami globalizacijos transformuotą valstybinį ir nacionalinį identitetą, emigrantus kaip tiriamąją grupę pasirinkome vadovaudamiesi prielaida, jog išteritorintos etninės / nacionalinės ir pilietinės tapatybės santykis su valstybe / valstybėmis yra kitoks, emigravę žmonės atsiduria situacijoje, provokuojančioje etninių, nacionalinių ir lokaliųjų saistymųsi kūrimą su dviem ar daugiau valstybių. Londoną pasirinkome dėl dviejų priežasčių. Pirmą, kaip miestą, kurį pastarųjų laikų emigrantai iš Lietuvos statistiškai dažniausiai pasirenka kaip naująją gyvenamąją vietą. Pagal oficialiai skelbiamus 2011 m. gyventojų surašymo duomenis, Anglijoje gyveno 95 730 Lietuvoje gimusių žmonių, Londone – 39 817 žmonių arba 0,5 proc. Londono gyventojų. Jungtinės Karalystės ambasadoriaus Davido Hunto manymu,

realiai šis skaičius yra dvigubai didesnis.¹ Antra, Londoną pasirinkome kaip miestą, reprezentuojantį daugiakultūrinį kontekstą, skirtingai veikiančią imigrantų etninės tapatybės „naudojimą“ įvairiose socialinėse situacijose – nuo jos aktyvaus naudojimo kaip savęs pateikimo būdo vienos situacijose iki nureikšminimo – kitose (Eriksen, 1993).

Šiame studijos skyriuje pristatomi empirinio tyrimo, atlikto Londone 2013 m. kovo–balandžio mėnesiais, duomenys. Nors įvairių mokslo krypčių mokslininkai emigracijos iš Lietuvos tyrimų atliko nemažai, pristatomo tyrimo specifiką apibrėžia pasirinkta informantų imtis. Tiriamąją grupę sudarė jauni (1980–1990 m. gimimo) emigrantai, Anglijoje gyvenantys ne mažiau kaip šešerius metus ir socializuoti globalizacijos, skatinančios idėjų, kultūrų, žmonių ir daiktų mobilumą nepaisant valstybinių sienų, veikiamoje aplinkoje.

Planuojant tyrimą buvo ketinta pasirinkti informantus atsižvelgiant į amžius, išsilavinimo, lyties kriterijus, imtimi proporcingai reprezentuoti minėtus socialinius skirtumus. Tačiau pradėjus tyrimą ir atlikus keletą interviu paaiškėjo, jog, pagal turimas patirtis, socializacijos kontekstus ir atitinkamai pagal naratyvų turinio skirtumus (pavyzdžiui, tautinės ir pilietinės tapatybių sampratas bei pasirenkamus darybos resursus), informantus galima suskirstyti į dvi besiskiriančias grupes – Lietuvoje užaugusius ir atvykusius dirbti ar mokytis į Angliją emigrantus (pirmos kartos) ir Anglijoje užaugusius emigrantus, atvykusius į šalį su tėvais vaikystėje (pusantros arba / ir antros kartos).

Mokslinėje literatūroje antroji imigrantų karta apibrėžiama skirtingai ir nusistovėjusios sampratos, kuriuos emigrantus priskirti šiai grupei, nėra. Dažniausiai atliekant empirinius tyrimus pusantrai (angl. *1.5 generation*) kartai priskiriami užsienyje gimę vaikai, atvykę gyventi į šalį su tėvais būdami ne vyresni kaip dvylikos metų. Antros kartos imigrantais yra laikomi imigrantų vaikai, gimę šalyje, į kurią yra emigravę jų tėvai (Rayaprol, 2005: 131). Kartais, atliekant empirinius tyrimus, šios grupės sujungiamos vartojant antros kartos imigrantų sąvoką (Rayaprol, 2005: 131). Kadangi dauguma mūsų informantų į Angliją atvyko būdami ikimokyklinio amžiaus ir tik dvi informantės, būdamos septynerių metų, sekdami jau egzistuojančia empirinių tyrimų praktika, savo informantus vadiname antros kartos imigrantais. Dėl duomenų skirtumų tekste šios dvi grupės aptariamoms atskirai.

Lauko tyrimo metu buvo taikomi giluminių ir pusiau struktūruotų interviu, nedalyvaujančio stebėjimo ir neformalių pokalbių metodai.

¹ [www.lrytas.lt BNS ir lrytas.lt informacija. Britai skaičiuoja, kiek lietuvių gyvena jų šalyje. www.lrytas.lt/.../britai-skaiciuoja-kiek-lietuviu-gyvena-ju-salyje.htm](http://www.lrytas.lt/BNS/ir/lrytas/lt/informacija/britai_skaiciuoja_kiek_lietuviu_gyvena_ju_salyje.www.lrytas.lt/.../britai-skaiciuoja-kiek-lietuviu-gyvena-ju-salyje.htm). [Žiūrėta 2015-04-22]

Informantai buvo atrinkti pasitelkiant „sniego gniūžtės“ ir patogiosios atrankos metodus.

Su antros kartos emigrantais buvo atlikta 10 giluminių interviu, su pirmos kartos emigrantais – 11. Tyrime dalyvavo 8 vyrai ir 13 moterų. 7 informantai dirbo kvalifikuotą darbą (staliaus, vairuotojo, automechaniko, socialinės darbuotojos, pardavėjos ir pan.), 5 – nekvalifikuotą darbą (fabrike prie konvejerio, valytoja ir pan.), 1 informantė gyveno iš socialinių pašalpų, 1 – namų šeimininkė, 4 informantai – profesionalai, turintys aukštąjį išsilavinimą, 3 informantai studijavo universitete.

Teorinis modelis: transnacionalizmas ir kosmopolitizmas

Migracija nėra vien žmonių tikslų vedinas judėjimas iš vienos gyvenamosios vietos į kitą. Migracija visuomet susijusi ne tik su buvimu *kažkur*, *kažkaip*, bet ir buvimu *kažkuo*. Imigrantų identifikacijos procesas visuomet priklauso nuo visuomenės, į kurią atvykstama, socialinės struktūros, dominuojančios emigracijos politikos, imigrantų reprezentacijos juos supančiose kultūrinėse sistemose (Hall, 2004: 112–113), nuo toje visuomenėje dominuojančios grupės požiūrio į juos, nuo pačių imigrantų požiūrio į save (Thomas-Hope, 2002: 191), turėtų kultūrinių, tautinių, teritorinių susisaistymų ir įsivaizdavimų apie juos (Armbruster, 2002). Šie veiksniai lemia emigrantų pasirenkamas įsitraukimo į visuomenę, į kurią jie atvyko, strategijas, o pastarosios – imigrantų tapatybių konstravimo resursus bei būdus (Thomas-Hope, 2002: 191, Glick-Schiller et al., 1992: 18; Portes, 1999: 464, cit. iš Kuznecovienė, 2009b: 284).

Interpretuojant etninių / nacionalinių tapatybių kaitą globalizacijos kontekste, dažniausiai pasitelkiamos transnacionalizmo, o pastaruosiu metu vis dažniau ir kosmopolitizmo koncepcijos. Šie požiūriai siūlo transnacionalinio ir globalaus mobilumo bei transnacionalinių ir globalių darinių tyrimo instrumentus, padedančius išvengti vien tik į tautinę valstybę orientuotos metodologijos. Transnacionalizmo sąvoka nurodo imigrantų kuriamą specifinį būvį, kuriame susijungia du socialiniai laukai – vienas, iš kurio imigrantas kažkada išvyko, ir tas, kuriame jis gyvena (Glick-Schiller, Basch, Blanc, 1995). Kitais žodžiais, transnacionalizmas kalba apie migrantus, palaikančius įvairius formalius ir neformalius ryšius su kilmės šalimi (Vertovec, 2003), ir tai reiškia, jog globalizacijos ir transnacionalizmo kontekste kuriami imigrantų identitetai remiasi daugialypiais nacionaliniais / tautiniais saistymais ir priklausomybėmis (Čiubrinskas, 2009).

Kosmopolitizmas, kaip ir transnacionalizmas, kritikuoja „arba / arba“ logika besiremiantį socialinį mąstymą ir siūlo individų saistymusis analizuoti pasitelkiant daugybinių ryšių galimybę. N. Glick-Schiller ir jos

kolegos (2011, cit. iš Kuznecovienė, 2013), analizuodami migrantų nacionalines ir kultūrinės tapatybes, vartoja sąvoką „kosmopolitinė tapatybės dimensija“. Anot šių autorių, migrantų ir tiesiog mobilių žmonių kasdienėse veiklose ir požiūriuose *kosmopolitinė dimensija* ir *etniniai / nacionaliniai* bei su jais susiję religiniai ar lyties identitetai *gali* egzistuoti kartu, nepaneigdami vieni kitų. Mobilumas ir transnacionaliniai ryšiai suteikia *galimybes* susiformuoti atvirumo nuostatomis, bet *nebūtinai suformuoja* kosmopolitines tapatybes. Tai reiškia, jog esant vienoms aplinkybėms kosmopolitiškumas gali susiformuoti, o kituose transnacionaliniuose laukuose, atvirkščiai, gali susiklostyti sąlygos, skatinančios etninį uždaramą. Transnacionaliniai ryšiai, jungiantys skirtingų kultūrų žmones, nebūtinai sukuria kosmopolitinį atvirumą ir ne visi, kurie praktikuoja kosmopolitinį sociabilumą, pripažįsta savo kosmopolitinę tapatybę (plačiau apie tai žr. Kuznecovienė, 2013).

Pastarąjį teiginį patvirtina paskutiniaisiais metais atlikti tyrimai, atskleidę vadinamąją lokalizacijos – prisirišimo prie konkrečios vietos poreikio stiprėjimo tendenciją. Pavyzdžiui, Victoras Raudometofas (2005: 125–127), analizuodamas lokalumo / globalumo sąveiką, siūlo šias dvi sąvokas konceptualizuoti kaip nuostatas, nurodančias saistymosi su lokalia vieta, valstybe ar šalimi, lokalia kultūra, ekonominiu, kultūriniu ir instituciniu protekcionizmu pobūdį bei intensyvumą.

Kitų tyrimų autoriai priėjo prie išvados, jog santykis tarp lokalumo, kaip tapatinimosi su konkrečia vieta, ir globalumo yra sudėtingesnis, nei aprašo V. Raudometofas (2005). Pavyzdžiui, analizuojant saistymąsi su *vieta*, dažnai vartojama „vietos identiteto“ sąvoka. Konceptualizuojama pagal individo priskiriamas charakteristikas *vietai* ir jo patirtis toje *vietoje* (Cuba ir Hummon, 1993, cit. iš Liubinienė, 2009: 40–41), iš esmės ši sąvoka nurodo, jog *vietos* yra kuriamos jose gyvenančių individų. Tačiau, anot Doreen Massey ir Pato Jesso (2003), nors vieta, priklausanti fizinei aplinkai, visuomet yra individų atliekamos interpretacijos rezultatas, interpretacijos smarkiai priklauso nuo aplinkos socialinių, ekonominių, politinių ypatumų. Minėtų autorių teigimu, vietos identitetas tiriamas dažnai analizuojant individų susisaistymo ir namų jausmus (ibid.).

Saistymosi su lokalia vieta intensyvumas priklauso nuo kelių veiksnių (Inglis, Donnelly, 2011). Stipriausiai saistosi toje vietoje gimę ir užaugę individai ir tie, kurie ten pragyveno didesnę gyvenimo dalį. Tokį saistymąsi minėti autoriai vadina „giliai išaknintu“. Tačiau atsikėlę, atvykę gyventi į tam tikrą vietą žmonės taip pat neretai turi stiprų priklausymo jausmą, kylantį iš įvairių dalyvavimo bendruomenėje formų (lanko pamaldas, vaikai eina į mokyklą). Tokį tapatinimosi su vieta būdą Tomas Inglisas

ir Susie Donnelly (2011) vadina „pasirinktu priklausymu“. Šis saistymasis būdingas emigravusiems žmonėms ir turi būti patalpintas į ilgalaikio saistymosi su augimo vieta kontekstą. Skirtingu metu ir skirtinguose kontekstuose žmonės tapatinasi su vieta sakydami, pavyzdžiui, jog jie yra iš Lietuvos.

Taigi T. Inglisas ir S. Donnelly (2011: 140) kalba apie priklausymo tapatybių *melange*. Anot šių autorių, vietos tapatybę reikia konceptualizuoti kaip formą persipynusių, persidengusių saistymosi ir priklausymo formų. „Giliai išsknintas“ priklausymas yra susimaišęs su išrinktu priklausymu ir jie kartu gali būti derinami su priklausymu šaliai. Vieniems tapatinimasis su *vieta*, kurioje jie yra gimę, yra stipresnis negu su vieta, kurioje jie dabar gyvena, kitiems – atvirkščiai

Identifikacijos su vieta svarbą atskleidė ir kitų pastaraisiais metais atliktų tyrimų autoriai (Inglis, Donnelly, 2011; Olofsson, Ohman, 2007; Kuznecovienė, 2011; Šutinienė, 2011 ir kt.). Iš šių tyrimų matyti, jog žmonės gali būti emigravę prieš daug metų, bet persipinančiomis nostalgijos, ilgesio emocijomis bei išvaizdavimais yra stipriai susiję su vieta, kurioje augo. Ir net kelionės, naujos idėjos, žinios, informacija apie pasaulį, globalus prekių ir paslaugų prieinamumas ne visuomet daro įtaką identifikacijai su vieta. Netgi tų, kurie vadinami kosmopolitais, identifikacija su vieta, kurioje gimė, dažnai yra stipresnė nei su vieta, kurioje gyvena. Lokali identifikacija ir saistymasis su vieta yra reakcija į globalizaciją, tam tikra adaptacijos prie plintančio vienodumoforma, t. y. lokalizacija papildo globalizaciją, arba, kitais žodžiais, globalizacija daro įtaką identifikacijai su vieta, o kosmopolitizacija nepaneigia tokios identifikacijos ir jai neprieštarauja (Inglis, 2008, cit. iš Inglis, Donnelly, 201: 139).

Tačiau globalizacijos, transnacionalizmo ir lokalizacijos procesai, kontekstualizuojantys ir lemiantys nacionalinės ir etninės tapatybės darybą, kelia dar daug klausimų. Vienas jų – antros kartos imigrantų saistymosi su kilmės ir gyvenimo visuomene būdai bei jų įvairovė, nacionalinės ir etninės tapatybės darybos strategijos ir saviidentifikacijos kategorijos. Mokslininkai, atliekantys tyrimus, analizuojančius antros kartos imigrantų tautinės tapatybės konstravimo ypatumus, pabrėžia tautinių tapatybių binariškumą arba vadinamąsias dvigubas tapatybes, šių tapatybių situaciškumą, emigrantų skirtingą saistymąsi su kilmės ir gyvenimo visuomene, tapatybių išrangavimą pagal jautimosi ar savęs priskyrimo kriterijus (Rayaprol, 2005: 139–141).

Šioje studijos dalyje keliamas klausimas, kokie resursai, saistymosi būdai yra pasitelkiami reprezentuojant, komunikuojant, palaikant imigrantų valstybinį (pilietinį) identitetą ir nacionalinį identitetą? Kaip nacionalinio

identiteto darybą lemia globalus ir transnacionalus saistymosi su kilmės vieta ir visuomene, į kurią atvykstama, kontekstas? Siekiant atsakyti į šiuos klausimus daugiausia dėmesio skiriama etnonacionalinių ryšių ir juos reprezentuojančių valstybinių ir nacionalinių tapatybių darybos būdų analizei.

Remdamiesi globalizacijos ir transnacionalizmo kontekstais, kuriuose veikia imigrantai, nacionalinį ir valstybinį identitetą bandėme apčiuopti analizuodami informantų pilietybės, tautinės tapatybės ir saistymosi su kilmės visuomene ir visuomene, į kurią buvo atvykta, naratyvus.

Tautinės tapatybės sampratos ir resursai

Išmokimas. Pagrindinis dėmuo, įrėminantis pirmos kartos jaunų emigrantų tautinę tapatybę, yra tautinės tapatybės, kaip *išmokto* bruožo, samprata. Visi Lietuvoje užaugę emigrantai vienareikšmiškai vadina save lietuviais. Tačiau, skirtingai nei rodė ankstesnių atliktų tyrimų duomenys (Kuznecovienė, 2009a, 2009b, Liubinienė, 2009), dauguma šiame tyrime dalyvavusių informantų lietuviškumą suvokia ne kaip įgimtą, bet vaikystėje kultūrinės aplinkos suformuotą, *išmoktą* bruožą. Šie duomenys atskleidžia tautinės tapatybės sampratos slinktį nuo tautinės tapatybės kaip įgimto bruožo link įgyto ir tarsi rodytų tautinės tapatybės „išlaisvinimą“ nuo primordialinio fatališkumo bei daug lankstesnes jos vartojimo ir konstravimo galimybes. Tačiau vis dėlto didesnė dalis jaunų pirmos kartos emigrantų, *išmokimą* arba *pripratimą* suvokdami kaip sunkiai, arba išvis nepakeičiamą bruožą, iš esmės vieną priskirtinę tapatybę išreiškiančią sąvoką – kilmę – pakeičia kita priskirtinumą ženklinančia sąvoka – išmokimu.

„Aš kai buvau lietuvis, buvau pratintas prie tokių tų... Nu... kaip sakyti, prie tų lietuviškų visokių dalykų, tai pas mane ir liks visą laiką. Aš ką aš žinau, čia vis tiek, jeigu nori būt anglas, turi ten... nežinau, man atrodo, kaip čia išvis galima tapti kitu? Negalima... Jeigu aš lietuvis, kaip aš galiu būti anglas? Nežinau, gal kas taip mano, kad ten gali kažką pasikeist, ar... Man tai atrodo, kad ne...“ (Gediminas, 34 m., vairuotojas).

Kitos dalies pirmos kartos emigrantų tautinės tapatybės sampratoje persipina buvimo *kažkuo*, priskirtinumo ir pasirenkamumo galimybės. Viena vertus, tautinė tapatybė siejama su pilietybe, arba, informantų žodžiais, *įrašu pase*. Teigiama, jog *kažkuo* kitu, nei *įrašyta pase*, individas vadintis negali ir pripažįstama tautybės (pilietybės) pasikeitimo galimybė. Tačiau, kita vertus, manoma, jog vaikystėje internalizuotas *lietuviškumas* išlieka emocinio saistymosi su kilmės visuomene lygmenyje net ir pasikeitus pilietybę:

„Lietuve skaitau, nes tai ir esu lietuvi. [...] Nu, tiesiog pase taip parašyta, aš negaliu, kad pasisakyti... pase įrašyta yra, kitaip ir negaliu vadintis [...] nu vis tiek, kad ir turėčiau tą anglišką pasą, kad ir dabar turėčiau anglišką pilietybę, bet širdyje būčiau lietuvi. [...] bet nenorėčiau išskaudinti tėvų [pasikeisdama pasą JK], nes tai yra šaknys giminės, vis dėlto nenorėčiau jų sujaukti, turbūt“ (Ingrida, 33 m., namų šeimininkė).

Kitaip tautinę priklausomybę aiškina antros kartos lietuvių kilmės informantai. Jų pasakojimai atskleidė ambivalentiškas, pripažįstančias pri skirtinumą, pasirenkamumą ir pasikeitimo galimybes sampratas. Dauguma šių informantų, jungdami buvimą lietuviu ir angliu, konstruoja *dvigubą* tapatybę ir tik keli, manantys, jog lietuviškumo *pamiršti* negalima, vadina save lietuviais. Lygindamiesi su Lietuvoje gyvenančiais lietuviais, antros kartos imigrantai apibūdina save vartodami sąvokas *ne visai lietuvis (-ė), nepilnas lietuvis (-ė), biškį lietuvis (-ė)*.

Išmokimas, pagal informantų naratyvuose suteikiamą jam reikšmę, yra bene svarbiausias antros kartos emigrantų naudojamas lietuviškumo konstravimo resursas. Ne kilmė ar kalba, kaip, atrodo, galima būtų tikėtis remiantis ankstesnių tyrimų duomenimis (Kuznecovienė, 2009a, 2009b, 2011), o ankstyvoje vaikystėje vykusi socializacija lietuviškoje aplinkoje, suformavusioje tam tikrus mąstymo ir elgesio modelius, yra svarbiausias veiksnys, lemiantis antros kartos imigrantų buvimo lietuviu/e jausmą.

Pavyzdžiui, Artūras (25 m., muzikos prodiuseris) save laiko „*ne visai angliu. Ir biški lietuviu*“. Lietuviu jį padaro išmokti vaikystėje, jo žodžiais tariant, „*kultūriniai pagrindai, arba mores*“, kurie, jo įsitikinimu, „*negali niekur dingti. To negalima panaikinti. Tai skirtingas kažkiek supratimas, mąstymas*“.

Pilietybė. Siekdami išsiaiškinti, kaip globalizacija veikia jaunų mobilių žmonių nacionalines tapatybes ir kaip (ar) kinta išteritorinta nacionalinė tapatybė, analizavome informantų pilietybės ir nacionalinės tapatybės sampratas, jų sąsajas bei raiškos būdus.

Pilietybė – vienas esminių tautą formuojančių elementų, nepriklausomai nuo to, ar tauta apibrėžia save per etniškumą, kaip dominuojanti nacionalizmo kūrimo principą, ar pilietiškumą (Brubaker, 2004: 136–140; Zimmer, 2003: 174). Pilietybės institucija skirta susieti valstybę, žmones ir teritoriją, t. y. integruoti valstybės teritorijoje gyvenančius žmones į politinę bendruomenę (Castles, Davidson, 2000: 2). Per pilietybę individas identifikuojasi su valstybe ir veikia kaip pilietis – paklūsta jos normoms, dalyvauja tam tikroje veikloje, naudoja valstybę reprezentuojančius simbolius (Čiubrinskas, 2011: 17).

Tačiau daugumos pirmos kartos lietuvių kilmės jaunų emigrantų pilietybės naratyvai atskleidžia sampratą, iš kurių aiškėja, kad pilietybė atsiejama nuo nacionalinės tapatybės, nenaudojama kaip nacionalinės tapatybės konstravimo resursas ir jos keitimas nesiejamas su tautinės tapatybės kaita. Didžioji dauguma Lietuvoje užaugusių informantų pilietybę supranta ne kaip tam tikrų santykių su valstybe, apimančių abipusius – valstybės ir individo – įsipareigojimus formą, kaip saistymosi su valstybe būdą ir raišką, jį pilietybę sutapatina su turimu pasu ir visus svarstymus sutelkia į paso naudos / nenaudos vertinimus. Dažniausiai mąstoma, jog lietuviškas pasas netrukdo ieškant darbo, o angliškas – nepadeda. Toks požiūris neretai nulemia ir paso keitimo / nekeitimo motyvus. Kaip pasakojo dauguma informantų, keisti paso tiesiog „*nėra reikalo (...) labai daug popierizmo ir reikalingas anglų kalbos egzaminas. Mes kai nueinam darbo prašyt, mūsų paso tai nepraso niekas. Tai o koks skirtumas, ar tu anglas, ar lietuvis, ir tau tiek pat moka, jeigu normali kompanija, tai tiek pat moka kiek anglui*“ (Ingrida, 33 m., namų šeimininkė).

Manytina, jog pilietybės ir nacionalinės tapatybės atskyrimas, būdingas užaugusių Lietuvoje emigrantų pilietybės sampratomis, yra viena iš dalių informantų būdingo manipuliavimo (apsisprendimo keisti / nekeisti pilietybę) priežasčių. Apie turimos Lietuvos Respublikos pilietybės keitimą mąsto emigrantai, nepatikliai vertinantys politinę Europos Sąjungos ateitį ir siekiantys gauti pilietybę užsitikrinti teisę gyventi imigracijos šalyje susiklosčius bet kokioms aplinkybėms. Tokį požiūrį galima iliustruoti Ingridos ir Danguolės pasakojimais. Anot Ingridos, du iš trijų jos vaikų, gimusių Anglijoje, yra Jungtinės Karalystės piliečiai. Ir nors pokalbio pradžioje kaip pagrindinę priežastį, kodėl jie yra ne Lietuvos piliečiai, Ingrida nurodė biurokratinę lietuviškų pasų išdavimo Anglijoje sistemą, vis dėlto šiek tiek vėliau pokalbio metu apsisprendimą kreiptis į Anglijos valstybines institucijas dėl Jungtinės Karalystės pilietybės suteikimo vaikams informantė paaiškino kaip saugumo siekimą:

„nu, kad vaikai turi angliškus pasus, jau tokie kaip jaučiamės tvirtesni. Nelietuviški pasai, jeigu, galvoju, kažkas tai būtų, keistųsi kažkokie įstatymai, tai gal išsisaugotume vis tiek toj Anglijoj per vaikų pasus, nes vaikai kaip yra piliečiai“.

Danguolė taip pat mąsto apie įsitvirtinimo Anglijoje garantijas. Ji kalbina vyrą pradėti rūpintis „dėl rezidento statuso“, o vėliau ir Jungtinės Karalystės pilietybės gavimo. Rezidento statusą Danguolė, kaip ir Ingrida, sieja su „tikru“ saugumu, kuris suprantamas kaip įstatymiškai įtvirtintas leidimas gyventi Anglijoje. Informantė nėra tvirtai apsisprendusi ir dėl dukters, gimusios Anglijoje, pilietybės. Ji svarsto, jog turimą dabartinį Lietuvos Respublikos piliečio pasą „gal būtų geriau keisti į „anglišką“:

„Aš vis... gal keisti tos angliškus, tai gal ne, bet aš vis kalbinu vyrą, kad pasidarytų rezidentą tą. Nu, kad tau leistų kažkaip čia gyventi. Nu aišku, paskui čia su laiku tau ir ten tą pasą po kelerių metų pakeisti, bet... .. Aš nežinau, ar jį reikalingas iš tikrųjų, bet nu kaip. Nu Lietuvoj nepriimta turėt dvi pilietybes. (...) mergaitė čia gimus. Tai važiuoju į Lietuvą, į laidotuves, tai padarėm lietuvišką. (...). O kad nežinau... dar buvo kilusi tokia mintis, kad keisti jos į anglišką, nu bet paagalvoju – kam jis? Ką pakeistų? Spalva bus kitokia? Ar ten pas ją tai ar taip, ar taip parašyta, kad jį čionai gimusi. Mes vis tiek lietuviiai, nu ir kas, kad jį čia gimusi. Lietuviškos pavardės. Lietuviški vardai. Nežinau... ne, bet tas rezidentas tai dėl tos gyvenamos vietos, kad tu čia gali kažkaip, ar kaip čia tau leidžia gyventi. Nu kažkaip... dėl to.“ (Danguolė, 34 m., valytoja).

Lietuvos Respublikos pilietybę ketinama keisti ir tuomet, kai pasas suvokiamas ne kaip priklausymo valstybei, kuriuo didžiuojamasi, simbolis, o priešingai, kaip simbolis, ženklinantis nepageidaujamą skirtį. Pavyzdžiui, Ingrida planuoja keisti Lietuvoje gimusio bei Lietuvos Respublikos pilietybę turinčio vaiko pilietybę į Jungtinės Karalystės (toliau – JK) pilietybę, nes, jos žodžiais tariant, ji nenorinti išskirti vyriausio vaiko, kuris „labai norėtų angliškos pilietybės“ iš kitų šeimos vaikų, kurie yra JK piliečiai, ir sūnaus klasės draugų, klasės išvykų metu nuolat užduodančių klausimą „kodėl tavo toks pasas?“

Kitomis pilietybės sampratomis vadovaujasi antros kartos emigrantai. Interviu su šiais informantais išryškino keletą pilietybės ir tautinės tapatybės ryšio sampratų, įreminančių jų tautinės tapatybės konstravimo procesus. Pirmąją vadovaujasi dauguma Londone gyvenančių antros kartos lietuvių kilmės emigrantų. Pilietybė jiems yra svarbiausias nacionalinės priklausomybės kriterijus ir saistymosi su valstybe svertas. Pavyzdžiui, Aistė (21 m., studijuoja architektūrą), Anglijoje gyvenanti nuo septynerių metų, į klausimą „kokia tavo pilietybė?“ atsako: „Dabar aš lietuvė“. Lietuvos pilietybės turėjimas suponuoja nedvejotiną atsakymą – lietuvis (-ė). Toks mintijimo būdas rodo, jog pilietybė suvokiama kaip pagrindinis nacionalinės tapatybės rodiklis, paverčiantis sąvokas pilietybė ir nacionalinė tapatybė sinonimais.

Kitais žodžiais, anot šių informantų, kuo esi, priklausai nuo to, kokios šalies pasą turi, nepriklausomai nuo to, kur gyveni ir kokie dar ryšiai sieja su valstybe, kurios pilietybę turi. Tačiau, klausantis antros kartos informantų pasakojimų apie tai, kuo jie laiko save, buvo pastebėta, jog informantai dažnai vartoja sąvokas „aš jaučiuosi“ ir „aš žinau“. Kaip atskleidė analizuoti naratyvai, informantų daroma skirtis tarp *būti* (arba *žinoti*) ir *jaustis* sušvelnina griežtą pilietybės ir tautinės tapatybės ribą ir legitimuoja ją galimybę būti ir dar kažkuo kitu, nei implikuoja turima pilietybė, tai yra konstruoti *dvigubą* tapatybę. Pavyzdžiui, Grytė laiko save lietuve, nes

žino, jog jos tėvai ir ji pati yra kilusi iš Lietuvos, tačiau *jaučiasi* Grytė labiau angle nei lietuve:

„Aš žinau, kad aš esu lietuvė, bet aš daugiausia jaučiu, jau galvoju, kaip anglas galvotų. Dėl to, kad aš čia daugiau savo gyvenimo esu gyvenusi čia ir daugiau čia jau pripratus kaip būti, bet nesakyčiau, kad visai anglė. Todėl, kad aš visada turėsiu tą gyvenimą Lietuvoj ir aš žinau, kur aš esu gimus ir viską“ (Grytė, 21 m., kirpėja).

Dvigubas – suvokiamas ir racionalizuotas per priskirtinumą, kuri indikuoja pilietybė, ir individualiai *prisiskirtas* per jautimąsi – priklausymas lemia daugelio Lietuvoje užaugusių emigrantų norą turėti dvigubą pilietybę:

„Aistė: Aš jaučiuosi, kad aš nesu pilna lietuvė, tai man būtų geriau, nes aš jaučiu, aš galvoju, kad būtų gerai, jeigu aš galėčiau abiejuose šalyse gyvent.

Tyrėjas: Gyvent?

Aistė: Nu-u-u gyvent arba aplankyti, bet kad turėčiau“.

Kita tyrimo metu išryškėjusi pilietybės ir nacionalinės tapatybės sąsąjū samprata yra būdinga tiems antros kartos informantams, kurie nepripažįsta tautybės pasikeitimo galimybes. Šie informantai atsiejia pilietybę nuo nacionalinės tapatybės, tačiau pilietybę laiko esminiu saistymosi su valstybe elementu, aktyvaus dalyvavimo jos gyvenime veiksmu. Tokia pilietybės samprata nukreipia ir jų saistymosi su visuomene, kurioje gyvenama, trajektorijas. Dauguma šių informantų ketina keisti turimą Lietuvos Respublikos pilietybę. Pavyzdžiui, Liepa (studijuoja universitete mados fotografiją) atvyko į Angliją būdama dešimties ir gyvena šalyje dvylika metų. Liepa vadina save lietuve, nes, jos nuomone, tapti angle neįmanoma. Tačiau turimą Lietuvos Respublikos pilietybę mergina norėtų keisti ir tapti JK piliete. Pagrindinis motyvas, kuriuo vadovaudamasi Liepa atsisakytų Lietuvos Respublikos pilietybės, yra noras dalyvauti šalies, kurioje gyvena, politiniame gyvenime, o tiksliau – turėti rinkimų teisę ir juose dalyvauti. Liepa keistųsi turimą pilietybę, jeigu netrukdytų finansinės priežastys. Būdama studente, Liepa neturi reikiamos pinigų sumos brangiai kainuojančiai JK pilietybės įgijimo procedūrai:

„Bet aš iš tikrųjų norėčiau [pilietybės], nes man patinka politika, labai patinka, nes labai norėčiau balsuoti, bet kad pasiimti tą Anglijos pilietybę, reikia atsisakyti Lietuvos, ir antras dalykas yra tūkstantis svarų, vien dėl to, kad jie pažiūrėtų tavo application, kaip lietuviškai? (...). Už tas procedūras visas moki, dabar aš tokių pinigų tikrai neturiu, nes aš studentė. O tai tai seniai būčiau pasiėmus“.

Dar vieną tautinės tapatybės ir pilietybės sąsąjū sampratą išreiškia požiūris, glaudžiai integruojantis pilietybę ir tautinę tapatybę, tačiau abu

šiuos saistymosi būdus vertinantis kritiškai. Ši, kosmopolitinę tautinės tapatybės dimensiją išryškinanti samprata tautinę tapatybę ir pilietybę aiškina kaip būdą, kuris piliečiui priskiriamomis pareigomis *pririša* jos turėtoją prie konkrečios visuomenės, ir kaip moralinę kliūtį siekti savirealizacijos, savo tikslų, kurie globaliame pasaulyje, informantų nuomone, neturėtų būti varžomi *įteritorinimo* saitais:

„Man atrodo, tautybė nėra svarbi žmogui. Žmogus yra nepriklausomas nuo šalies. Tai įtakoja, kaip jis mąsto, kaip jis yra užauginamas, bet tai neturi įtakoti to, kas jisai yra viduje, ko jis nori iš gyvenimo. Jeigu aš kažko noriu, tai ten mane turi stabdyti ar padėti, kad aš esu iš kažkokios tautos. Manęs niekas neturi stabdyti. Aš galiu važiuoti gyventi bet kur, kur galėsiu dirbti, ką noriu dirbti, o ne ką man siūlo“ (Gintarė, 27 m., interjero dizainerė).

Gintarė yra pasiruošusi keisti gyvenamąją vietą priklausomai nuo galimybių realizuoti save pagal profesiją, pozityviai veikti, keisti savo gyvenimą. Ji, skirtingai nei dauguma iki šiol minėtų nuo vaikystės Anglijoje gyvenančių informantų, neketina keisti turimos Lietuvos Respublikos pilietybės. Jos nuostatą paaiškina ne vienais ar kitais ryšiais konstruojamas saistymasis su Lietuva, bet atvirkščiai – abejingumas valstybiniam saistymuisi ir individo *įteritorinimui*, kurį, jos nuomone, konstruoja pilietybė:

„Na aš nesakyčiau, kad jaučiuosi anglė ir aš tikrai nesakyčiau, kad, jeigu, pavyzdžiui, man duotų galimybę pasirinkti tarp lietuviško ar angliško paso, aš tikrai rinkčiausi lietuvišką pasą, kam man tas angliškas pasas, nes aš nesieju savo tolesnio gyvenimo su Anglija. Ne tai, kad aš sakau, aš išvažiuosiu iš čia, bet ta prasme... Nėra to, kad čia kas mane rištų, lygiai taip pat ta prasme... man atrodo, kad aš galiu išvažiuoti, kur aš noriu ir kada aš noriu, ir nėra čia taip, kad o, tu čia turi pasilikti ir taip toliau. Ta prasme, bet aš tą patį galvoju ir apie Lietuvą, kad aš irgi galiu ten grįžti, kada noriu. Ten manęs niekas, ta prasme, manęs ten niekas neįpareigoja nei pasilikti, bet nėra taip, kad kažkas trauktų parvažiuoti. Nu dabar važiuoju dėl galimybės studijuoti doktorantūroje. Tai važiuoju dėl galimybės, o ne dėl to, kad o, aš noriu grįžti į Lietuvą. Dėl to, kad matai, kad yra galimybė kažką keisti, kažką toliau daryti. Ta prasme pirmtakas toje srityje kažkuo būti“.

Aptartą požiūrį į tautinę tapatybę galima paaiškinti pasitelkiant P. Werbner (1999) ir N. Glick-Shiller et al. (2011) aprašytą kosmopolitinę tautinės tapatybės dimensiją. Viena vertus, kosmopolitiškumas deklaruoja ir praktikuoja atvirumą bei imlumą skirtingoms kultūrinėms patirtims, kitoniškumui. Tačiau, kita vertus, nors „kosmopolitai“ gali atvirai ir intensyviai sąveikauti su skirtingų etninių grupių žmonėmis, reikiamu momentu jie sureiškmina nacionalinę ar etninę skirtį ir pabrėžia priklausymą skirtingoms nacijoms ar etninėms grupėms (Werbner, 1999). Jų atvirumas

„kitoniškumui“ ne visuomet reiškia šių skirtumų ignoravimą ir jų, kaip socialinio instrumento ar socialinės tapatybės darybos resursų, „nevertojimą“. Šią prielaidą iliustruoja Gintarės žodžiai:

„Vat, būna situacijų, kai man yra malonu sakyti, kad aš esu lietuvė, nes mane tai daro skirtinga iš kitų. (...). Ten man smagu yra atsakyti, kad aš iš Lietuvos, kad aš iš tokios galbūt jiems egzotiškos šalies“.

Apibendrinant lietuvių kilmės emigrantų tautinės tapatybės ir pilietybės sampratą galima formuluoti keletą išvadų. Pirmos kartos emigrantai tautinę tapatybę suvokia kaip išmoktą bruožą, kurio, daugumos nuomone, pakeisti negalima. Vaikystėje internalizuoti kultūriniai modeliai informantų vadinami *lietuviškumo išmokimu*, emocinis saistymasis su Lietuva, apimantis atsiminimus ir neretu atveju nostalginius jausmus, yra svarbiausi ir dažniausiai vieninteliai pirmos kartos lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos elementai. Turima Lietuvos Respublikos pilietybė nesiejama su nacionaline tapatybe, atvirkščiai, pilietinė nacionalinės tapatybės dimensija yra eliminuojama iš nacionalinę tapatybę ženklinančių bruožų amplitudės. Kitais žodžiais, pirmos kartos emigrantai silpnai besisaisto su Lietuva kaip valstybe – per diskursyvines, simbolines ir realios veiklos praktikas savo valstybinę identitetą komunikuoja tik retais atvejais. Pilietybe manipuliuojama kaip naudos turėjimo / neturėjimo ar patogumo, saugumo užsitikrinimo priemone. Ji nekeičiama, nes „netrukdo“ veikti viešojoje erdvėje, tačiau, jeigu susiklostytų aplinkybės ir Lietuvos pilietybė taptų kliūtimi pasilikti gyventi Anglijoje, dauguma informantų Lietuvos pilietybės atsisakytų.

Dauguma antros kartos lietuvių kilmės emigrantų pilietybę suvokia kaip pagrindinį nacionalinės tapatybės bruožą. Lietuvos Respublikos pilietybės turėjimas jiems reiškia buvimą lietuviu/ve. Lietuvos pilietybė yra pagrindinis elementas, verčiantis juos vadinti save lietuviais net ir tuo atveju, kai tautinė saviidentifikacija nėra tokia vienakryptė, kaip parašyta pase.

Tautinės tapatybės sampratą (kuria remiasi dauguma antros kartos emigrantų) ambivalentiškumas, integruojantis požiūrius, kad tapatybę galima priskirti, pasirinkti, pasikeisti, įgalina juos konstruoti dvigubas arba transnacionalines – apjungiančias buvimą ir lietuviu (-e), ir angliu (-e) – tapatybes.

Vis dėlto Lietuvos Respublikos pilietybę antros kartos emigrantai suvokia greičiau kaip vaikystėje priskirtą, bet ne pasirinktą bruožą. Tokia „priskirta“ pilietybė nerealizuojama *buvimu piliečiu*. Nacionalinė tapatybė, konstruojama per „priskirtą“ pilietybę ir atsiminimus, kurie neturi itin

ryškios nostalginės ar emocinės dimensijos, o apima asmeninės istorijos dalį, padaro ją itin nepatvarią – retai bepatvirtinamą diskursyvinėmis praktikomis, nepatvirtinamą veiklomis. Turima Lietuvos Respublikos pilietybė toleruojama, tačiau laikinai – dėl intensyvesnio ir gilesnio saistymosi, *buvimo savu* (-a) ir *namų* jausmo dauguma Anglijoje užaugusių emigrantų ketina arba norėtų ją keisti į JK pilietybę. Ir nors jų saistymosi su Anglija naratyvuose akcentuojama visų pirma akultūracija, kaip labiausiai susiejantis su šalimi, kurioje gyvena, veiksnys, ketinimai pasikeisti pilietybę ir motyvai ją keisti rodo ir valstybinio saistymosi perspektyvas.

Naratyvinės ir socialinės saistymosi su kilmės visuomene ir priimančiąja visuomene konstravimo praktikos

Pirmos kartos emigrantai. Aukščiau aptarti duomenys leidžia daryti išvadą, jog formaliai pirmos kartos emigrantai saistosi su Lietuvos valstybe per pilietybę, bet nenaudoja jos kaip nacionalinės tapatybės konstravimo resurso. Tačiau su Anglija (ar JK) per pilietybę taip pat nesisaistoma. Su šalimi, kurioje gyvena, pirmos kartos jauni emigrantai saistosi pasitelkdami įvairias naratyvines ir socialines praktikas. Dažniausiai naudojami naratyvines praktikas išreiškia esminės *sutvarkyto* arba *gero gyvenimo* sąvokos, reiškiančios pastovų darbą, namus, vaikų socialinį gyvenimą, įsipareigojimus bankui ir darbdaviams. Pavyzdžiui, kaip pasakojo Saulius, Anglijoje jis turi gerai apmokamą darbą ir nedidelį savo verslą, gyvena nuosavame name, verslo reikalais bendrauja su daugeliu žmonių. Informanto žodžiais tariant, „*Anglijoj dabar yra namas, mano darbas, yra toks sutvarkytas gyvenimas*“. „*Sutvarkytas gyvenimas*“, anot Sauliaus, „*pririša*“ žmogų prie vietos, iš kurios, laikui einant, darosi vis sunkiau ištrūkti, jį nėra lengva pakeisti:

„Gal ir norėčiau, daleiskim, ir išvažiuot, ir ten tos giminės, viska, bet ta vaikų visa padėtis neleidžia. Kad ir norėtumėm išvažiuot, mes negalim išvažiuot. Tas pats viskas, namas prasideda, turi savo namą, tu jau nebegali. Kurie nuomuoja daleiskim ane, man blogai šiandien, aš susikroviau lagaminus, važiuoju pas mamą į Lietuvą. Viskas yra paskola, yra tavo darbo kontraktai, tu jų nepaimsi ir neišmesi ir neišvažiuosi. Jau tu esi kažkiek pririštas ir tą visi puikiai žino. Tu pasiėmei namą, viskas, tu esi pririštas. Tu jį gali parduot, bet tau neišeis – šiandien susidėjau ir išvažiuavau“ (Saulius, verslininkas, 34 m.).

Kitas pavyzdys – Danguolė (31 m., valytoja mokykloje). Ji pagal darbo sutartį dirba nepilną darbo dieną, menkai moka anglų kalbą, jos bendravimo ratą sudaro tik lietuvių kilmės emigrantai. Vis dėlto pasakodama apie savo gyvenimą Anglijoje dažnai vartoja žodžius *man čia patinka*. Patinka,

nes Anglijoje *lengviau gyventi*. *Lengviau* Danguolei reiškia didesnes finansines ir laisvalaikio leidimo galimybes.

Šie duomenys atskleidžia, kaip subjektyviai apibrėžiamas „geras gyvenimas“ formuoja pozityvias saistymosi su priimančiąja visuomene emocijas, kuria *namų* ir buvimo savu (-a) jausmą, praplečiantį priklausymą *priimančiajai šaliai* ar lokaliai vietai ženklinančių kriterijų amplitudę. Tačiau Sauliaus, Danguolės ir daugelio kitų pirmos kartos emigrantų didesnės nei turėtos Lietuvoje materialinės galimybės ir su jomis susijęs *kitoks* gyvenimas lemia tam tikrą saistymosi ryšius išreiškiančių emocijų *perskirstymą*. Pozityviomis emocijomis saistantis su Anglija, neįaučiama ypatingų emocijų Lietuvai. Tačiau neretai pozityvios emocijos naujai gyvenamajai vietai (šaliai, miestui, rajonui ar pan.) egzistuoja greta *nebuvimo savu (-a) jausmo*:

„Ne, nu nėra taip, kad jau visai, jau, va čia aš jau sava, va man viskas pažįstama, viską aš čia sau galiu. Ne, nėra taip, aišku, bet... nu nežinau, sakau, man tai čia patinka. Aš nelabai veržiuosi į tą Lietuvą ir nelabai... kaip pasakyti... ne, nu... nebūtų pas ką važiuot, aš galėčiau ir nevažiuot į Lietuvą (...). „Nu nežinau, Lietuvai man turbūt emocijų kažkokių nėra. Aš nuvažiuoju į Lietuvą. Nu vat važiuoji ar ne, man patinka važiuot kaip mes su mašina. Važiuoju namo, nu viskas gera, bet aš žinau, kad tuose namuose dar kažkas gyvena, aš negalėsiu būti ramiai. Aš pabūnu dvi tris dienas, aš noriu čia atgal. Jau aš namo noriu, nu ir mane čia traukia, ir viskas“. (Danguolė, 31 m., valytoja mokykloje).

Tai, jog pozityvios emocijos, saistančios imigrantus su vieta, kurioje jie gyvena, yra atsiejamos nuo buvimo savu (-a) jausmo, iliustruoja ir Gedimino pavyzdys. Pragyvenęs Londone daugiau kaip dvylika metų ir *geresnį gyvenimą* vadindamas *pelke*, kuri sunkiai beleidžia iš jos ištrūkti, Anglijoje *savu* jis nesijaučia:

„Man atrodo vis tiek, ką aš žinau, kur beeisi, vis tiek į tave taip nežiūrės kaip į anglą. (...) [skirtis] jinai yra ir bus. Nebus, kad išvis jinai pranyktų, man atrodo (...) „ne, čia niekad, man atrodo, nesijausi... Čia gali praeit dešimt metų, tai čia nieko, gali, man atrodo, ir dvidešimt trisdešimt metų praeis, vis tiek ne, ne, nebus čia taip, kad... jausies ten ar ką ar kaip anglas ar ne... man atrodo, kad tikrai taip nebus. Gal vaikai vat, gal gal kitaip“ (Gediminas, 32 m., vairuotojas).

Gediminui *nesavumo* jausmą lemia vyraujantis neoficialus neigiamas požiūris į migrantus ir su juo susijęs įsitikinimas, jog anglai nėra atviri emigrantams. Emigrantų *nepriėmimas* suvokiamas kaip svarbiausias barjeras, neleidžiantis jaustis *savu Anglijoje*.

Bendravimo tinklai ir saistymasis su vieta

Tačiau didelė dalis jaunų pirmos kartos emigrantų, pasakodami apie savo *išgyvenimą* Anglijoje, teigia mieste, rajone ar priemiestyje, kuriame gyvena, besijaučiantys *savais*. Vienas pagrindinių kriterijų, lemiančių priklausymo jausmą, yra susikurti bendravimo tinklai. Pavyzdžiui, Ingrida (33 m., namų šeimininkė) daug pasakojo apie gerus santykius su vieno iš Londono rajonų, kuriame gyvena, gyventojais ir kaimynais, didelį pažįstamų rajono gyventojų ratą. Nors didžioji jos pažįstamų žmonių dalis – sūnaus bendraklasių tėvai, galimybė su jais bendrauti palydint vaikus į mokyklą ar susitikus gatvėje suteikia Ingridai *savumo*, įsitraukimo į vietos bendruomenę jausmą. Priklausymo neformaliai bendruomenei jausmą lemia ir kaimynų, artimesnių ir tolimesnių, pripažinimas, kurį patvirtina trumpi susėdimai su jais kavai ir pačių emigrantų pastangos perimti dominuojančius kultūrinius modelius: „mes kopijuojam anglus, tiesiog viską darom kaip jie, elgiamės kaip jie, kalbam tiesiog ir kaip jie tomis frazėmis.“ (Ingrida). Ingridos įsitikinimu, jų šeima „80 procentų integravosi“. Ir ji neabejodama sako, jog jų šeima namais laiko Londoną: „Aš... mes... niekada nesakom, kad Lietuvoj mūsų namai. Mes čia gyvename, čia mūsų namai“.

Per sukurtus bendravimo tinklus su gyvenamąja vieta saistosi ir Laurynas (20 m., darbininkas). Faktas, jog turi daug pažįstamų, su kuriais gali pabendrauti gatvėje ar bare, žaisti futbolą ar išgerti bokalą alaus, Laurynui reiškia vietinės bendruomenės pripažinimą, įsitvirtinimo ir buvimo *savu* jausmą: „Čia aš visus pažįstu, ir mane visi pažįsta“ (Laurynas, 20 m., darbininkas fabrike).

Savumo jausmą Laurynui sustiprina ir subjektyviai suprantamas finansinis saugumas. Vaikinas stengiasi išsaugoti turimą darbą fabrike, tačiau prarasti jo nebijo, nes yra įsitikinęs, jog rastų kitą darbą. Pagal kontraktą fabrike dirbdamas penkiolika dienų per mėnesį, Laurynas neretai ieško papildomo darbo ir dažniausiai jo gauna, nes, jo žodžiais, „mane jau visi pažįsta“. Emigrantų įsitraukimo į vietos bendruomenę problemos kontekste įdomu pastebėti tai, jog vietoje, kurioje jis gyvena, nemažą gyventojų dalį sudaro lenkai ir kiti iš Rytų Europos kilę imigrantai. Pagrindinis žmonių, su kuriais Laurynas bendrauja ir dirba, ratas yra lenkų kilmės imigrantai. Su jais vaikinai kalba lenkų kalba. Tai, jog visas gyvenimas vyksta pakankamai uždaroje bendravimo, darbo ir gyvenimo teritorijoje, netrukdo Laurynui jaustis ir sakyti esant *savu* Anglijoje. „Rytų europietiškas“, įgijęs svarbaus savas / svetimas ribų braižymo kriterijaus statusą vietinėje bendruomenėje, tampa sėkmingo tapimo jos nariu svertu.

Tačiau Laurynui prireikia laiko pagalvoti atsakant į klausimą, kur yra *namai*. Atsakyme susilieja *namai* kaip vieta, kurioje jis gyvena, ir vieta, kurioje yra gimęs ir augęs. Bandydamas *išbristi* iš tokios egzistuojančios, bet lyg prieštaraujančios kasdienei logikai situacijos, jis kalba apie pirmus ir antrus namus:

„Namai? Vieta, kur gyveni. O namai – tai kur augęs, kur gimęs, augęs ir užaugęs, yra namai, jo... Kur gyvenau va, kur augau pas tėvus, kur kilęs aš, tai yr namai. (...) O čia yra tiesiog namai, kur gyvenu. Tiesiog gyvenu. (...) kaip sakant, Lietuvoj pirmi namai, o čia antri namai“.

Informantų naratyvai, atskleidžiantys, jog iš tiesų dauguma pirmos kartos emigrantų gerai pažįsta tik rajoną, kuriame gyvena ir iš kurio kažkur judėti neturi didelio noro, pabrėždami, jog jie yra iš X–o, pasakodami apie susikurtus socialinius tinklus, retai išeinančius už gyvenamosios vietos ribų, *buvimo savu* jausmą, kylantį iš įvairių dalyvavimo vietos bendruomenėje formų, *namų* jausmą, rodo ryškėjančią *vietos* identiteto dimensiją, o kartu ir jaunų pirmos kartos emigrantų saistymosi su priimančiąja visuomene specifiškumą – saistomasi ne nacionaliai, o fragmentuotai, pasitelkiant vos keletą priklausymo vietai ar vietos bendruomenei konstruojančių praktikų.

Apčiuopę pagrindinius pirmos kartos emigrantų saistymosi su priimančiąja visuomene būdus, taip pat ieškojome atsakymo į klausimą, kaip šie informantai saistosi su Lietuva. Kaip atskleidė mūsų informantų pasakojimai, neretai pakankamai glaudų jaunų pirmos kartos imigrantų ekonominį ir socialinį susisaistymą su priimančiosios visuomenės bendruomene lydi fragmentiški ir susvetimėję ryšiai su Lietuva.

Mūsų tyrime dalyvavusių pirmos kartos emigrantų, jaunų, daugiau nei šešerius metus Anglijoje gyvenančių ir sėkmingai besisaistančių su visuomene, kurioje gyvena, informantų pasakojimuose net ir emocinis ryšys su tėvyne / namais ar nostalgija jai, kurie literatūroje minimi kaip itin dažnai vartojami, o neretai ir svarbiausi imigrantų tautinio identiteto darybos dėmenys (Kuznecovienė, 2011), reiškiami itin santūriai: *„Nežinau, Lietuvai man turbūt emocijų kažkokių nėra“* (Danguolė).

Kitą tipinį mūsų tyrime dalyvavusių pirmos kartos emigrantų saistymosi su Lietuva būdą iliustruoja Gedimino žodžiai. Į klausimą *„Kas Jus sieja su Lietuva?“* Gediminas atsako: *„Nu nieko nėra, kas pririštų, nes, matot, neturiu nei namų Lietuvoj, nei jokių biznių, tai niekas ir neriša iš tikrųjų, jeigu taip pasakius, tik kas, kad mama likus, sesuo tenais, seserys irgi“.* Dažniausiai į Lietuvą vykstama vieną ar du kartus per metus aplankyti tėvų ir giminių.

Saistymasis per giminiškumą daugumai šių informantų yra vienintelis ryšio su Lietuva išlaikymo būdas.

Tačiau kitus nei aukščiau aprašyti saistymosi kelius ir nacionalinės tapatybės konstravimo resursus renka pirmos kartos emigrantai, kurie savo buvimą Anglijoje suvokia kaip laikiną, kelia sau vieną tikslą – sukaupti Anglijoje reikiama sumą pinigų ir sugrįžti į Lietuvą:

„Šiaip ateitį galvoju iš tikrųjų su Lietuva, nežinau, gal kokią... gal kokį iš tikrųjų neaišku, kaip čia pasakius, nes nu galvojam dar kokį dešimt metų pabūt...“ (Kristina, 22 m., darbininkė).

Skirtingai nei kiti pirmos kartos emigrantai, šie informantai pasižymi aktyviu saistymusi su kilmės visuomene, tačiau jų, palyginti su aukščiau aprašytaisiais, akultūracijos procesas yra žymiai komplikuočiau. Anot M. Thapano (2005: 32), imigrantų *atsineštos* socialinio pasaulio suvokimo ir interpretacijos kategorijos, mąstymo bei elgesio stereotipai (pvz., *habitus*, kalbant Bourdieu sąvokomis), dominuojantys jų prigimtinės kultūros modeliai ir idėjos konstruoja tam tikrą prizmę, per kurią imigrantai patiria bei vertina gyvenimą naujoje šalyje. Šie stereotipai bei habitualizuoti elgesio modeliai, nors ir socialiai sukonstruoti tam tikrame specifiniame kontekste, išlieka tarpininkais interpretuojant imigrantų patirtį ir naujoje visuomenėje – t. y. žmogus yra linkęs dar ilgą laiką naudoti tuos pačius įrankius ir resursus galvodamas ir suvokdamas supantį pasaulį net ir tuomet, kai šis yra pasikeitęs. Todėl dažniausiai savo požiūrį bei santykį su naujos šalies tradicijomis šie informantai apibūdina pasitelkdami sąvoką *svetimas*:

„Nes nu vis tiek čia žmonės yra... vis tiek Lietuvoj jau savi tie žmonės, o Anglijoj vis tiek jau savą kultūrą jie turi, o mes vis tiek savo, nebent, nu kaip pasakyt, emigrantų jie ne taip mėgsta, kaip šitus jau...“ (Kristina, 22 m., darbininkė).

Internalizuoti kultūriniai modeliai, emigrantų suprantami kaip stabilūs ar net paveldėti, jų kultūrinę inkorporaciją apriboja kasdienės sąveikas apibrėžiančių normų pažinimu ir vartojimu. Kaip pasakojo Kristina:

„Aš įsilieju tiek, kiek reikia man... kiek aš galvoju, kad man reikia tam – darbo paieškose, kai nelaimė atsitinka, ten paklaust ir panašiai, ir tiek, o daugiau kažkaip nelabai aš ir noro turiu čia įsiliejinėti į tą kultūrą visą. Tiek, kiek man reikia, kad išgyvenčiau, kai bėda atsitinka, kad išlipčiau iš tos bėdos, ir tiek. (...) man širdy vis tiek Lietuva, kad ir kaip bebūtų, aš sava nesijaučiu čia“.

Kita vertus, kultūrinių skirtumų suvokimas, išryškindamas savas / svetimas ribas, tuo pat metu kelia klausimą ir skatina vietos ar bendruomenės, kurioje emigrantas jaučiasi *savas*, paieškas. Savęs įtvirtinimas,

atsiribojant ir remiantis į tautinę / etninę tapatybę, galbūt yra viena priežasčių, skatinančių imigrantų transnacionalumą arba išsaugomus bei palaikomus ryšius su kilmės visuomene (Portes, 1999, cit. iš Kuznecoviene, 2011: 100). Transnacionalizmo apraiškų šių emigrantų veiklose galima apčiuopti nemažai. Pavyzdžiui, Gediminas turi gerą pastovų darbą Anglijoje, yra įsigijęs nuosavą būstą, vaikai lanko mokyklą, žmona taip pat turi pastovų darbą. Tačiau, kad ir stabiliai Gediminas įsitraukęs į socialinį-ekonominį priimančiosios visuomenės gyvenimą, jo ryšiai su Lietuva taip pat intensyvūs. Lietuvoje informantas turi namą, butą, į Lietuvą grįžta per visas šventes aplankyti giminių, o per televiziją žiūri lietuviškas programas.

Tačiau, kaip atskleidžia tyrimo duomenys, ne fiziniai sugrįžimai į Lietuvą, o emocinis saistymasis yra svarbiausias pirmos kartos emigrantų, savo gyvenimą Anglijoje matančių kaip laikiną, tautinės tapatybės darymo elementas. Ši teiginį iliustruoja ir šių informantų *namų* samprata. Dauguma tyrime dalyvavusių Lietuvoje užaugusių informantų atmeta *namų* kaip vietos, kurioje gyvenama, sampratą. Namai jiems yra gimtinė, vieta, kuriai suteikiama itin didelė emocinė ir simbolinė reikšmė.

„Nu, čia ne, ne namai. Vis tiek važiuoji kažkur, sakai, – namo važiuojam, čia grįžti, bet vis tiek Lietuva namai. Kur, sako, važiuoji – namo“ (Kristina).

Pavyzdžiui, Kristinai *namai* – tai šeima, kurios ilgisi ir su kuria bendrauja kiekvieną dieną per programą „Skype“, tėvų sodyba, ją supanti gamta. Į *namų* ir šeimos sąvoką telpa ir Lietuvos samprata. Ji nėra platesnė nei *gimtinė* ar *tėvų namai*. Su taip suprantama Lietuva Kristina saistosi jausdama nostalgiją, romantinius ilgesio jausmus, įsivaizdavimais:

„Net nemoku paaiškinti... man Lietuva asocijuojasi – mano tėvai Šiauliuose turi namą ir butą, tai va ta sodyba man yra nežinau dėl ko Lietuva, ir aš įsivaizduoju tą mūsų sodybą, tas visas vasaras tenais, tuos daržus, tas uogas, tuos obuolius, tvėnkinį, tai va man namai, nežinau, kodėl man namai asocijuojasi su kraštovaizdžiui, gal žeme ta pačia, tuo pačiu namu, nežinau, kodėl“.

Antros kartos emigrantai. Anglijoje užaugę informantai *savesne* šalimi laiko Angliją. *Savumą* jų atveju nulemia „žinojimas, kaip reikia daryti“, arba, kitais žodžiais tariant, lengvas šalies, kurioje jie gyvena, kultūrinių kodų nuskaitymas ir habitualus vartojimas bei elgesio modelių nuskaitymo Lietuvoje praktikos trūkumas:

„Jau žinau, kaip čia viskas vyksta. O vat, sakau, Lietuvoj jau aš nesu sava, nes aš grįžtu, aš nebežinau, kur kas yra ir kaip reikia daryti. O aš čia nueinu, aš čia laisvai jaučiuosi, aš žinau, kur nueit, ką pasakyt. Man čia yra laisviau, man čia

yra patogiau negu Lietuvoj. (...) Tikriausiai vat kad čia jau visas mano gyvenimas yra, jau nuo pat trylikos metų susistatęs, tai... Tai vat tas ir yra mano“ (Grytė, kirpėja, 21 m.).

Bene stipriausias antros kartos emigrantus su Lietuva siejantis saitas yra vaikystės prisiminimai:

„Memories... atmintis Lietuvos, tai žinai, kur tavo atmintis, kai nors ir, nors ir septyni metai, čia yra daug atminčių ir žinai, tų pirmų atminčių ir dėl to jaučiuosi, kad aš vis dar kažkiek esu lietuvi, nes ten kažkiek užaugau, kažkiek atbuovau, kažkiek mokinausi ir dėl to aš jaučiuosi lietuvi“ (Aistė, 21 m., architektūros specialybės studentė).

„Gal prisiminimai [saisto su Lietuva] kažkokie, va, pavyzdžiui, kai atostogų grįždavau, kaip būdavo faina. Tai tikriausiai tai tik tie ir va gal kad dar močiutės yra likusios“ (Grytė, 21 m., kirpėja).

Tačiau skirtingai nei rodė anksčiau atliktų tyrimų duomenys (Kuznecovienė, 2009a, 2009b), kuriuose dalyvavo vyresni emigrantai, Anglijoje užaugusiems informantams atmintis neturi itin stiprios nostalginės, emocinės ar romantinės dimensijos. Greičiau atmintis suvokiama kaip asmeninės istorijos dalis, biografijos faktas.

Dar vienas būdas, kuriuo antros kartos Lietuvos kilmės emigrantai saistosi su Lietuva, yra sugrįžimai į Lietuvą. Tačiau, kaip rodo informantų pasakojimai, vizitams į kilmės šalį šie emigrantai suteikia skirtingas reikšmes. Vieni sugrįžimus į Lietuvą vadina atostogomis ir vertina tik kaip puikiai praleistą laiką, kiti į Lietuvą vyksta itin retai ir keliones į Lietuvą suvokia kaip pagarbą tėvams, kuriems sugrįžimai į Lietuvą kelia nostalgijos jausmus.

Nors, mąstydami apie tai, kas juos saisto su Lietuva, dauguma antros kartos emigrantų informantų minėjo ir lietuvių kalbos mokėjimą, tačiau kalba konstruojant ir pasitvirtinant lietuviškumą nėra tokia svarbi kaip jau aprašyta pilietybė, išmokimas ar tėvų kilmė.

Silpniau lietuvių kalbą mokantiems imigrantams, skirtingai nei aprašytu aukščiau atveju, lietuvių kalba tampa ženklų, patvirtinančių jų dviguboje tautinėje tapatybėje buvimą angli (-e), o ne lietuviu (-e). Kritiškos Lietuvoje gyvenančių giminaičių ar kitų žmonių, su kuriais informantai bendrauja lietuvių kalba, reakcijos, pabrėžiančios kalbos nemokėjimą, skatina ne tik neigiamą lietuvių kalbos gebėjimų vertinimą, bet ir šių gebėjimų lyginimą su angli kalbos gebėjimais. Lietuvių kalbos nemokėjimą informantai lygina su puikiu angli kalbos mokėjimu ir pastarąjį paverčia bene svarbiausiu buvimo angli (-e) ir saistymosi su Anglija kriterijumi:

„Man atrodo, kas padaro mano angliu, yra kalba. Dėl visa ko, man atrodo, aš geriau kalbu angliškai, aš galiu ii, viską ištarti geriau, žinai, aš skaitau daugiau angliškai, jeigu aš, pavyzdžiui, jeigu aš einu į biblioteką, aš galvočiau, ar geriau lietuvišką knygą paimti skaityti, ar anglišką. Iškart galvoju – geriau anglišką, nežinau, visi visi draugai angliškai ir anglai, tai galiu kalbėt su jais (paузė), man atrodo, dėl to“ (Povilas, 34 m., elektroninės įrangos montuotojas).

Trumpai apžvelgiant pirmos ir antros kartos emigrantų saistymosi su kilmės visuomene ir priimančiąja visuomene ypatumus, galima daryti tokius apibendrinimus. Pirmos kartos emigrantai su priimančiąja visuomene nesisaisto nei nacionaliniu, nei pilietiniu identitetu. Su visuomene, kurioje gyvenama, tapatinamasi greičiau kaip su *vieta*. Vieta kuriama pasitelkiant tam tikrus, kalbant Jonathano Freedmano (1996) kategorijomis, „gyvenimo stiliaus“ resursus, įvardijamus sąvokomis „sutvarkytas gyvenimas“, „geras gyvenimas“, sukuriant specifinius socialinių sąveikų ryšius, konstruojant priklausymo bendruomenei, „buvimo savu (-a)“ ir *namų* jausmą.

Antros kartos lietuvių kilmės emigrantų saistymosi / nesisaistymo su kilmės ir gyvenamąja visuomene būdų įvairovėje pakankamai ryški ir kosmopolitiškumo dimensija. Požiūriai, tautinėje tapatybėje išvelgiantys kitoniškumu grindžiamos socialinės skirties darybos galimybės, tautinių, o ne bendražmogiškų vertybių puoselėjimą ir įpareigojančių saitų, sudarančių barjerus teritorijų ribas ištrinančiam mobilumui, kūrimą, leidžia kalbėti apie kosmopolitiškumu grindžiamą požiūrį į valstybinius ir nacionalinius saistymusis.

Išvados

Atsakant į klausimą, kokie resursai pasitelkiami komunikuojant, reprezentuojant, darant ir palaikant imigrantų valstybinį (pilietinį) ir nacionalinį identitetus, kaip jų saistymosi krypčių ir resursų pasirinkimus lemia transnacionalumu apibrėžiami kontekstai, kaip ir kokius identitetus, išreiškiančius jų saistymosi ir priklausymo ryšius su kilmės šalimi ir priimančiąja šalimi, emigrantai konstruoja, galima formuluoti keletą išvadų.

Pirmos kartos jauni emigrantai tautinę tapatybę suvokia kaip išmoktą, kaip bruožą, kurio, daugumos nuomone, pakeisti negalima. Vaikystėje internalizuoti kultūriniai modeliai, informantų vadinami *lietuviškumo išmokimu*, emocinis saistymasis su Lietuva, apimantis atsiminimus ir neretu atveju nostalgijos jausmus, yra svarbiausi ir dažniausiai vieninteliai pirmos kartos lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos elementai,

išryškinantys fragmentuotą nacionalinį identitetą, reiškiamą *etnifikuotu, itin siaurakrypčiu saistymusi* su kilmės šalimi.

Informantų naratyvai, atskleidžiantys daugumos pirmos kartos emigrantų saistymąsi su priimančiąja visuomene per susikurtus socialinius tinklus, dažniausiai apimančius kaimynystės bendravimo formas, „buvimo savu“ jausmą, kylantį iš dalyvavimo vietos bendruomenėje būdų, bei „namų“ jausmą, leidžia kalbėti apie *vietos identitetą*, o kartu ir jaunų pirmos kartos emigrantų saistymosi su priimančiąja visuomene specifiskumą: saistomasi ne nacionaliai, o fragmentuotai, pasitelkiant vos keletą priklausymo vietai ar vietos bendruomenei konstruojančių praktikų.

Antros kartos imigrantų tautinės tapatybės sampratos yra ambivalentiškos, apjungiančios iš pirmo žvilgsnio nesuderinamus elementus. Tautinė tapatybė suvokiama ir kaip priskirta, ir pasirenkama, ir pasikeičiama. Tokios sampratos pasirinkimą (ar susiformavimą) paaiškina daugiakultūrinis Londono kontekstas ir transnacionalinė erdvė, kurioje jie veikia. Ji įgalina ir legitimuoja *dvigubos tautinės tapatybės*, išreiškiančios buvimą ir lietuviu/ve, ir angliu/e, konstravimą ir *pašalina* jos naudojimo kliūtis. Tačiau, lygindami kasdienių sąveikų reikšmių žinojimą Lietuvoje ir Anglijoje, dauguma antros kartos imigrantų teigia besijaučią daugiau anglai negu lietuviai.

Antros kartos lietuvių kilmės imigrantų saistymosi / nesisaistymo su kilmės ir gyvenamąja visuomene būdų įvairovėje pakankamai ryški ir kosmopolitiškumo dimensija, išryškinanti fragmentuotą „išsakininto“ *kosmopolitizmo identitetą*. Požiūriai, tautinėje tapatybėje išvelgiantys kitoniškumu grindžiamos socialinės skirties darybos galimybes, tautinių, o ne bendražmogiškų vertybių puoselėjimą ir įpareigojančių saitų, sudarančių barjerus teritorijų ribas ištrinamam mobilumui, kūrimą, leidžia kalbėti apie kosmopolitiškumu grindžiamą požiūrį į valstybinius ir nacionalinius saistymusis.

Literatūra

- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without Groups*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Castles, S., Davidson, A. (2000). *Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging*. London: Macmillan Press.
- Cuba, L., Hummon, D. M. (1993). A Place Called Home: Identification With Dwelling, Community, and region // *The Sociological Quarterly*, 34 (1): 111–131.
- Čiubrinskas, V. (2011). Identitetas ir identiteto politika: antropologinės dimensijos tiriant nacionalinį ir transnacionalinį saistymąsi // Čiubrinskas, V. (sud.).

- Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose*: 13–28. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Čiubrinskas, V. (2009). Diasporas Coming Home: Identity and Uncertainty of Transnational Returnees in Postcommunist Lithuania // Kurti, L., Skalnik, P. (eds.). *Postsocialist Europe. Perspectives from home*: 95–117. London: Berhahn.
- Čiubrinskas, V. (2008). Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos // Čiubrinskas, V., Kuznecovienė, J. (sud.). *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*: 7–25. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Friedman, J. (1996). *Cultural Identity and Global Process*. London: Sage.
- Glick-Schiller, N., Basch, L., Blanc-Szanton, C. (eds.). (1992). *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity and Nationalism Reconsidered*. New York: Academy of Sciences.
- Glick-Schiller, N., Basch, L., Blanc, C. S. (1995). From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration // *Anthropological Quarterly*, 68 (1): 48–63.
- Glick-Schiller, N.; Darieva, T.; Gruner-Domic, S. (2011). Defining cosmopolitan sociability in a transnational age. An introduction // *Ethnic and Racial Studies*, 34 (3), March 201: 399–418.
- Hall, K. D. (2004). The Ethnography of Imagined Communities: The Cultural Production of Sikh Ethnicity in Britain // *ANNALS, AAPSS*, 595: 112.
- Inglis, T., Donnelly, S. (2011). Local and National belonging in a globalised world // *Irish Journal of Sociology*, 19 (2): 127–143.
- Inglis, T. (2008). *Global Ireland: Same Difference*. New York: Routledge.
- Kuznecovienė, J. (2011). Išteritorinto identiteto alternatyvos: lietuvių imigrantai Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje // Čiubrinskas, V. (sud.). *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose*: 89–104. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Kuznecovienė, J. (2009a). Lietuvių imigrantų Norvegijoje, Anglijoje ir Ispanijoje įsitraukimo strategijos: nuo konformizmo iki navigacijos // *Filosofija. Sociologija*, 20 (2): 96–103.
- Kuznecovienė, J. (2009b). Lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos strategijos Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje // *Filosofija. Sociologija*, 20 (4): 283–291.
- Kuznecovienė, J. (2013). Metodologinis nacionalizmas ir naujasis kosmopolitizmas migracijos tyrimuose // *Filosofija. Sociologija*, 23 (4): 171–178.
- Liubinienė, N. (2009). *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Massey, D., Jess, P. (2003). Places and Cultures in an Uneven World // Massey, D., Jess, P. (eds.). *A Place in the World? Places, Cultures and Globalization*: 215–239. Oxford: Oxford University Press.
- Olofsson, A., Ohman, S. (2007). Cosmopolitans and Locals: an Empirical Investigation of Transnationalism // *Current Sociology*, 55: 877–895.
- Portes, A. (1999). Conclusion: Towards a New World – the Origins and Effects of Transnational Activities // *Ethnic and Racial Studies*, 22 (2): 463–475.
- Raudometof, V. (2005). Transnationalism, Cosmopolitanism and Globalization // *Current Sociology*, 53: 113–135.

- Rayaprol, A. (2005). Beeing American, Learning to be Indian: Gender and Generation in the Context of Transnational Migration // Thapan, M. (ed.). *Transnational Migration and the Politics of Identity*: 130–149. New Delhi: Sage Publications.
- Smith, A. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell.
- Šutinienė, I. (2011). Lietuvių migrantų tautinio identiteto transformacijos: tarp aktualizavimo ir asimiliacijos. // Čiubrinskas, V. (sud.). *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose*: 163–184. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Thapan, M. (2005). Introduction, Making Incomplete: Identity, Women and the State // Thapan, M. (ed.). *Transnational Migration and the Politics of Identity*: 21–62. New Delhi: Thousand Oaks, London: Sage Publications.
- Thomas-Hope, E. (2002). Transnational Livelihoods and Identities in Return Migration to Caribbean. The Case of Skilled Returnees to Jamaica // Sorensen, N. N., Olwig, K. F. (eds). *Work and Migration. Life and Livelihoods in a Globalizing World*: 187–201. London, New York: Routledge.
- Vertovec, S. (2003). Migration and other Modes of Transnationalism: Towards Conceptual Cross-Fertilization // *International Migration Review*, 37 (Fall): 641–665.
- Werbner, P. (1999). Global Pathways. Working Class Cosmopolitans and the Creation of Transnational Ethnic Worlds // *Social Anthropology*, 7 (1): 17–35.
- Zimmer, O. (2003). Boundary Mechanisms and Symbolic Resources: Towards a Process-oriented Approach to National Identity // *Nations and Nationalism*, 9 (2): 173–193.

4. IMIGRANTŲ SOCIALINIAI SAITAI BEI LOJALUMAS VALSTYBEI (-ĖMS): ŠIUOLAIKINĖ LIETUVIŲ IMIGRACIJA ČIKAGOJE

Vytis Čiubrinskas

Įvadas

Šiuolaikinis globalizuotas pasaulis dažniausiai pavadinamas postmodernia socialine realybe, tad tenka peržiūrėti modernybę kaip jo sampratos svertą keliant klausimą, kas nauja išryškėja transformuojantis buvusioms tradicinėms, kolonijinėms ir komunistinėms visuomenėms. Globalizacijos ir vis gausesnės gyventojų dalies tarptautinės migracijos sąlygomis pavymui kolonijinio ir komunistinio režimų žlugimo pokolonijinėse bei posocialistinėse visuomenėse atsiranda daug socialinio netikrumo ir nepasitikėjimo „kolektyviniais dariniais“ bei socialinėmis institucijomis, ir tai skatina ne tik įvairių alternatyvių socialinių judėjimų atsiradimą, bet ir vadinamųjų alternatyvių visuomenių kūrimąsi. Tokių „visuomenių“ pavyzdys – ne tik imigrantų anklavai diasporose, bet ir socialinės fragmentacijos procesų paūmėjimas apskritai.

Galima sakyti, kad tokiems fragmentacijos procesams sąlygas iš dalies sudaro vis labiau populiarėjanti valstybių daugiakultūriškumo politika – kultūrų skirtingumo pripažinimas formuojant nacionalinių valstybių politikas. Viena vertus, globalizacijos sąlygomis lojalumas nacionalinėms valstybėms tampa kultūriškai fragmentuotas dėl daugiakultūriškumo, kita vertus, pati valstybė dėl pasaulinio kapitalo galios poveikio, tolydžio vis labiau veikiančio nacionalines reprodukcijos sąlygas, ir vis labiau būdama orientuota į tarptautinius kapitalo srautus, atsyja nuo tautos (Friedman, 2004: 77–78). Tautinė valstybė tampa fragmentuota, nes ji ima priminti įvairių grupių asociaciją, o ne tautai kaip visumai atstovaujantį institutą, ir visos regioninės, imigrantinės bei čiabuvių / autochtonų mažumos tampa šio besikeičiančio valstybės vaidmens veikimo objektu (ibid., p. 78).

Tada turim tokias fragmentacijos formas, kurias taikliai nurodo J. Friedmanas, kaip nacionalinio identiteto fragmentacija, pasireiškianti regionų separatizmu, autochtonų (vietinių gyventojų) savojo identiteto sureikšminimas bei migrantų identiteto iškėlimas. Būtent pastaroji fragmentacijos forma ir yra mūsų dėmesio centre.

Kadangi, kaip minėta, pokolonijinės ir posocialistinės transformacijos procesai atvėrė kelią neregėtam iki tol gyventojų mobilumui ir migracijai, tam tirti yra nusistovėjęs transnacionalizmo terminas, kuris, apimdamas mobilumo situacijose atsidūrusių žmonių deteritorializaciją ir valstybės ribų reikšmės sumenkėjimą (Europos Sąjungos pavyzdys būtų pats iškalbingiausias), yra taiklus norint apčiuopti ir problematizuoti migrantų identitetą. Akivaizdu, kad šiuolaikiniame pasaulyje kylantys migracijos, deteritorializacijos ir daugiakultūriškumo procesai apima ir naujas lojalumo valstybei, o migrantų atveju lojalumo abiem – tiek kilmės, tiek priimančiajai – valstybei formas.

Bene akivaizdžiausiai migrantų identiteto konstravimas ir lojalumas, atrodytų, turėtų vykti jiems saistantis per kilmę ir „prigimtinės šaknis“, t. y. panaudojant etninius resursus, tačiau vėlgi globalizacijomis sąlygomis, kai visi kolektyviniai identitetai, neišskiriant nė pamatinių, prie kurių galėtume priskirti etninį, susiduria su jų tęstinumo kultūrine ir vertybine prasme nebeužtikrinančiais kosmopolitizmo ir pan. iššūkiais, kyla klausimas, kas saisto migrantus tarpusavyje ir su valstybėmis (tiek kilmės, tiek priimančiaja).

Atsakymo ieškosime pasitelkdami atvejo analizę – lietuvių imigrantus Čikagoje.

Mūsų atliktas tyrimas (2013 metų vasario–kovo mėnesiais) apėmė skirtingus Čikagos miesto mikrorajonus bei priemiesčius, tokius kaip Lemontas, kur buvo atliktas vieno mėnesio trukmės antropologinis lauko tyrimas – atlikti stebėjimai, pokalbiai, interviu bei fokusuoti interviu iš viso dvylikoje vietų (site): dvejose etninėse šeštadieninėse mokyklose, verslo klube, dvejose bažnyčiose, kuriose vyksta lietuviškos pamaldos bei parapinė veikla, dviejuose etninės veiklos centruose, trijose lietuvių imigrantų įsteigtose įmonėse ir dviejuose lietuviškuose restoranuose-kavinėse. Etnografinis tyrimas vyko tarp jaunų imigrantų iš Lietuvos bei lietuvių kilmės asmenų, gimusių JAV. Pagrindinis pasitelktas metodas (šalia stebėjimų ir dalyvaujančiojo stebėjimo) buvo pusiau struktūruoti bei giluminiai interviu. Jų atlikta su 30 asmenų įvairiose jų darbo, poilsio ar su informantu susitartose vietose pačioje Čikagoje, daugiausia Gage Park ir centrinėje dalyje bei Čikagos priemiesčiuose, daugiausia Dariene ir Lemonte.

Šiame skyriuje keliame tikslą, remiantis transnacionalizmu kaip migracijos tyrimų teorine prieiga bei empirinių tyrimų rezultatais, pateikti pirminę naujųjų – trečios bangos lietuvių imigrantų Čikagoje socialinio-kultūrinio identifikavimosi panoramą. Šioje panoramoje kaip vienas ryškiausių akivaizdus šiuolaikinių išėivių iš Lietuvos tankiausiai

gyvenamuosiuose rajonuose – Willow Brook, Naiperwille, Woodridge, Darien, Lemont ir kt. pietvakarių Čikagos priemiesčių rajonuose etninis saistymasis. Šie rajonai, kartu su ankstyvesniųjų lietuvių imigrantų apgyvendintais Čikagos miesto mikrorajonais – Market Park, Brighton Park ir kt., kuriuose tebesikoncentruoja bent jau dalis etninės veiklos, santykinai galėtų būti įvardyti kaip etninės lietuvių bendruomenės veikimo zona.

Pagal lauko tyrimo Čikagoje etnografinę medžiagą, sukaupią remiantis antropologine migracinių procesų tyrimo metodologija, ir bandysime nustatyti jaunų Lietuvos Respublikos piliečių ir (arba) lietuvių kilmės imigrantų saistymosi trajektorijas. Daugiausia dėmesio skirsime jungtims, tiek saistančioms tarpusavyje (su etniniais bendrakilmiais iš Lietuvos ir su Amerikos lietuviais), tiek su kitomis (kitos etninės kilmės) grupėmis bei su pagrindine visuomene.

Lietuvių imigrantai JAV

Kaip žinia, lietuvių imigrantų JAV bangų ir kartų įvairovė yra didžiulė. Kadangi imigracija į šią šalį intensyviai vyksta su tam tikrais pertrūkiais jau mažiausiai pusantramto šimto metų, galime tvirtai šnekėti apie mažų mažiausiai keturias lietuvių kilmės žmonių kartas Amerikoje. Jie priklauso vienai kuriai nors iš trijų migracijos iš Lietuvos bangų.

Pirmoji ekonominės migracijos, pradedant XIX a. septintuoju ir baigiant XX a. ketvirtuoju dešimtmečiu, banga apima mažų mažiausiai keturias kartas. Jos etninę tapatybę, kaip tvirtina Amerikos lietuvių antropologė Liucija Baškauskas (1981), palaiko didžiavimasis esant „tam tikru mastu lietuviais“. Net pravardžiuojami *lujanais* – šitaip, užuot sakę *Lithuanian-Americans*, juos dažnai vadina vietiniai amerikiečiai (patys jie labiau mėgsta santrumpą *Liths*), visi mano pateikėjai pabrėžė, kad didžiuojasi esą lietuviai („I am proud to be Lithuanian“). Šiandien iš šios bangos yra susiformavęs lietuviškųjų amerikiečių (*Lithuanian-Americans*) branduolys, neretai save apibrėžiantis kaip „[esu] pirmiausia amerikietis, o lietuvis – visada“ (I am American first but Lithuanian always“).

Antroji – Antrojo pasaulinio karo – politinės migracijos banga žinoma kaip prieglobstį DP (*Displaced Persons Camps*), politinių pabėgėlių stovyklose nuo nacių išvaduojoje Vokietijoje suradusių nuo komunistinio režimo Rytų Europoje pabėgusių, vėliau persikėlusių į JAV ir kt. Vakarų šalis, migrantų banga. Iš apytikriai 30 000, įsikūrusių JAV, apie 12–15 tūkst. apsigyveno Čikagoje (Kučas, 1975). Nors su kiekviena nauja karta vis stiprėjantys saitai su prieglobstį suteikusia šalimi galop privertė didžiąją dalį šiai kategorijai priskiriamų imigrantų – *dipukų* (pavadinimas kilęs nuo DP stovyklų) – pajusti tvirtą ryšį su Amerika kaip „antrąją tėvynę“, vis dėlto

tautiškumas jiems buvo fiksuota, duota ir nekintama kategorija, ir jai jie liko ištikimi. Jų patirtis DP stovyklose pasidarė socialinės atminties šaltiniu vėlesnėms kartoms ir tapo išbandymu, ką reiškia gyventi šalyje (pvz., JAV), iš tikro netampant jos dalimi. Tai buvo patirtis, mokanti gyventi visuomenėje, kuriai iš tikrųjų nepriklausai. Jie tiesiogiai siejosi su Lietuva kaip tėvyne ir dar labiau – kaip tautine valstybe. Būtent šitokiu gyvenimo modeliu buvo remtasi įsikūrus Jungtinėse Valstijose. Ilgainiui *dipukai*, ypač antroji ir trečioji Amerikoje gimusi karta, susikūrė Amerikos lietuvių (angl. *Lithuanian-Americans*) tapatybę ir jų diasporinis identitetas pasižymi dvigubu lojalumu – tiek Lietuvai, tiek JAV.

Trečioji banga prasidėjo XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje ir ypač paspartėjo paskelbus Lietuvos nepriklausomybę. Tai ekonominių imigrantų banga, iki šiol susidurianti su imigranto gyvenimo sunkumais, nes jie pradžioje buvo paženklinami *tarybukų* etikete – tai antrosios bangos imigrantų terminas naujai atvykstantiesiems ir neva sovietinio režimo paženklintiesiems žymėti. Nemaža jų dalis yra smuktelėję socialinio statuso atžvilgiu palyginti su Lietuvoje turėtu, praradę socialinės apsaugos garantijas ir tebegyvenantys JAV „be popierių“, t. y. nelegaliai. Ievos Kripienės duomenimis, imtais iš JAV imigracinės statistikos metinių suvestinių, dalis tebesančių nelegalaus migranto statuse – apie 25 tūkst. – legalizavosi 2001–2010 m., apie 1300 buvo deportuoti arba patys grįžo į Lietuvą (Kripienė, 2012: 26). Tai dideli skaičiai, palyginti su tuo, kad, Dainos Kuzmickaitės duomenimis, 1988–2000 m. laikotarpiu naujų lietuvių imigrantų Čikagoje buvo priskaičiuojama iki 20 tūkst. (Kuzmickaitė, 2004: 76). Taip pat pažymėtina, kad darbo rinkoje naujieji imigrantai iš Lietuvos konkuruoja su kitais imigrantais (daugiausia iš Vidurio ir Rytų Europos), tad „naujieji lietuviai“ palaiko esamus ir kuria naujus giminyse, kaimynystė ar draugystės ryšiais grindžiamus socialinius tinklus, kad užsitikrintų pragyvenimą. Į minėtus tinklus, neretai kertančius etniškumo ribas ir tampančius transetniniais, įtraukiami imigrantai iš buvusiojo sovietinio bloko šalių: rusai, ukrainiečiai, lenkai ir kt. Šie socialiniai tinklai dažnai apima mišrių vedybų imigrantus ir remiasi iš dalies pačių patirta arba jaunosios kartos iš tėvų ar kitų vyresniųjų perimta buvusia bendra socialistinio gyvenimo socialine ir ekonomine patirtimi.

Trečios bangos lietuvių imigrantų tyrimai JAV (Čiubrinskas, 2009, Kripienė, 2012) bei pačioje Čikagoje (Kuzmickaitė, 2003, 2004) rodo globalizacijos ir transnacionalinių procesų poveikį posovietinių imigrantų identitetui ir lojalumui valstybei(ėms), darant prielaidą, kad imigrantams naujoje šalyje atsidūrus etninės mažumos padėtyje keičiasi – fragmentuojasi – jų identitetas. Remiantis transnacionalizmo ir daugiakultūriškumo

dimensijomis, konstruojami tam tikri diasporomis bei socialiniu tinklu grindžiami saitai ir nauji lojalumai valstybei (-ėms).

Tad mūsų dėmesio centre atsiduria posocialistinių lietuvių imigrantų Čikagoje saitai tarpusavyje, su kitais imigrantais bei su pagrindine visuomene. Kokie jų įsipareigojimai kilmės šaliai ir kokie gyvenamajai valstybei? Kaip lokalūs ir translokalūs socioekonominiai kontekstai kuria, formuoja bei keičia Čikagos imigrantų saistymusis ir lojalumų bei priklausymų įvairovę?

Atsakant į šiuos klausimus galima pradėti nuo to, jog šie imigrantai, nors ir gyvendami lokaliai, mūsų atveju, – Čikagoje, gali būti suprantami transnacionaliai, kadangi jie yra paveikti „naminės inkultūracijos“, t. y. savo kilmės šalyje įkultūrintų žinojimo modelių bei elgesio būdų, sujungtų į tam tikrą identiteto modelį, kurį, tikėtina, gali būti „atsivežę į Ameriką“. Tokia „transplantuota“, ar „persodinta“ iš svetur, kultūrinė tapatybė žymi ribotą integraciją ir lokalų gyvenimą, tuo pat metu prisilaikant svetur (mūsų atveju – sovietinėje bei posovietinėje Lietuvoje) sukurto modelio. Todėl, nors iš šių imigrantų gali būti tikimasi, jog jie bus užsidarę vietinėse Čikagos etninėse bendruomenėse arba priešingai – pasinėrę į šio megapolio daugiakultūrinio gyvenimo būdą ar net visiškai „ištirpę“ didžiojoje Amerikos visuomenėje, nelyginant amerikietiškaime „tirpstančiame katile“, mūsų tyrimai atskleidžia ką kita. Imigrantai kuria ir perkuria ryšius tarp „saviškių“ peržengdami etnines ribas ir įsitraukdami tiek į vietinius, tiek į transatlantinius transetninius socialinius tinklus.

Posocialistinių imigrantų įsivietinimas Čikagoje ir transnacionalizmas

Pažymėtina, kad posocialistinės migracijos socialiniai tinklai yra kitokie nei iki tol buvusių migracijos bangų. Pavyzdžiui, tarp *dipukų* savo laiku – iš karto po Antrojo pasaulinio karo jiems atvykus – buvo labai populiarūs *lietuvių susibūrimai*, nes jiems buvo aktualu įsitvirtinti naujoje šalyje, kol dar nebuvo išplėtotas etninių bendruomenių – JAV lietuvių bendruomenės – tinklas.

Į Čikagą po 1990-ųjų atvykę posovietiniai lietuvių imigrantai apsigyveno pirmiausia vadinamuosiuose lietuviškuose rajonuose pietvakarių Čikagoje: Marquette Park, Brighton Park ir Gage Park, o vėliau, kartu su dipukais (ypač po 2000 m.) pradėjo persikėlinėti į pietvakarių ir vakarinius priemiesčius. Nuo pat imigracijos pradžios jie ėmė steigti savo socialines bei kultūrinės organizacijas: šeštadienines mokyklas, pvz., be jau esančių ankstesnių imigrantų įsteigtų Jaunimo centro bei Lemonto mokyklų, jie įsteigė mokyklą vakarinėje Čikagoje – Naperville. Steigė naujus

laikraščius, pvz., „Amerikos lietuvis“, „Vakarai“, „Čikagos aidas“, įsteigė prestižinį verslo klubą (Chicagoland Lithuanian Rotary Club), sporto klubus ir krepšinio lygą – Čikagos lietuvių krepšinio lygą, kuri vienija 15 komandų ir lietuviško kapitalo įmones (pvz., siuntinių ir pervežimų verslo įmonė „Atlantic Express“), ką kalbėti apie klubus, studijas ir pan.

Tačiau visos šios naujos iniciatyvos ir organizacijos nesutelpa vien tik etninės veiklos rėmuose. Nepaisant to, kad naujieji imigrantai dalyvauja etninėse – lietuvių socialinėse institucijose, pvz., lanko lietuviškas pamaldas katalikų bažnyčiose, veda vaikus į lietuviškas šeštadienines mokyklas, džiaugiasi lietuviškais kultūriniais renginiais, pirmenybę jie teikia socialinėms strategijoms, lemiančioms „saviškių“ socialinių tinklų kūrimą. Šie tinklai kuriami remiantis bendra patirtimi ir statusu, turētu kilmės šalyje. „Savųjų rato“ nariai dažniausiai išlaiko stiprius ryšius su draugais ir giminėmis gimtojoje šalyje. Ypač „savųjų“ socialiniu tinklu naudojasi nelegalūs – dokumentų neturintys imigrantai (tie, kurie pasiliko ilgiau nei galiojo jų turistinės vizos, iki vizų panaikinimo nuo 2009 m.), ir tie, kurie dėl dirbamo nekvalifikuoto darbo ir paprastai labai ribotos anglų kalbos jaučiasi atstumtaisiais.

Jų „priklausymas“ lietuvių bendruomenėms ir saistymasis su lietuviška veikla dažnai yra labai paviršutiniškas ir pilnas netikrumo, neretai ir nusivylimo. Jiems nelengvai sekasi sulaukti pripažinimo ir palaikymo iš kitų imigrantų bangų, ypač iš dipukų, kurių rankose tebėra dauguma etninių organizacijų (cf. Kuzmickaitė, 2004). Be to, kaip rodo ankstesni lietuvių imigracijos į JAV tyrimai (žr. Čiubrinskas, 2011), imigrantų tapatybė yra situacinė (Kuznecovienė, 2009), o tai trukdo jų siekiui išlaikyti savo lietuvišką kultūrą bei paveldą ir skatina imtis strategijų, padedančių susitvarkyti su marginalizacijos rizika bei neretai su nelegaliu statusu (cf. Liubiniene, 2009: 19).

Lauko tyrimais nustatyta, kad šiuolaikinius lietuvių imigrantus stipriai vienija „atsivežtinės“ iš postsocialistinio regiono ar iš tėvų perimtos sovietinės praeities patirtys, ypač socialinės tinklaveikos savitumai, kurie vaidina svarbų vaidmenį nutolinant juos nuo likusios lietuvių diasporos, ypač nuo dipukų.

Išskirtinis vaidmuo šiuo požiūriu tektų specifinei moralinės ekonomikos sferai, kurią Alena Ledeneva (1998) įvardija kaip „malonių ir paslaugų ekonomiką“ (angl. *economy of favours*), kuri būtent ir yra viena iš labiausiai „savųjų ratus“ cementuojančių jungčių. Apskritai „saviškių“ ratus ir tinklus suprantame pagal A. Ledenevą, kuri, nagrinėdama, kaip vyksta moralinės – paslaugų ekonomikos, t. y. pasitikėjimo ir abipusio apsikeitimo paslaugomis mechanizmas sovietmetyje, analizuoja *blato* ryšius kaip

alternatyvią veiklą totalitarinei sistemai. Tokia žmonių santykių – mainų-apsikeitimų paslaugomis ir malonėmis – sistema būtų įprasta ir lauktina tarp, pvz., giminaičių, nes stipriaisiais ryšiais šiaip laikomi giminystės, neretai kaimynystės bei artimos draugystės saitai, tačiau totalitariniame režime jie užsimezgė tarp socialiniame apsirūpinimo (stygiaus ekonomikos sąlygomis) tinkle dalyvaujančiųjų. Būtent apsirūpinimo ekonominiais resursais – pragyvenimo poreikis bei iš minėtų stiprių ryšių išplaukianti abipusių mainų (reciprocity) norma įpareigoja ateiti į pagalbą bendrų (pragyvenimo) tikslų siekiančiam pažįstamajam ar bendruomenės nariui ar šiaip tinkle esančiajam (ibid.).

Toks tarpusavio saistymasis gali būti matomas ir kaip kultūrinis identitetas (Friedman, 1994), ir kaip socialinis kapitalas (Coleman, 2005). Abiem atvejais, mūsų nuomone, tai yra tiesiog socialinis išteklius ir gyventojams migruojant gali būti perkeltas į kitą aplinką kaip socialinė perlaida (angl. *social remittances*) (cf. Levitt, 1998, Levitt, Lamba-Nieves, 2011). Kartu tai yra transnacionalizmu grįstas reiškinys, nes būtent per jį yra įveiksimas tarptautinio veikimo, vykstančio skersai valstybių sienas, socialinės tinklaveikos modelis. Šia prasme itin svarbi mums būtų postsocialistinių imigrantų socialinė fragmentacija. Jų skaidymasis į „savųjų ratus“, neretai transetninius, vietoj dalyvavimo etninėse bendruomenėse ar etniniuose tinkluose, vienijančiuose senuosius ir naujuosius imigrantus. Būtent „savųjų ratus“ galime pažinti remdamiesi transnacionalizmu kaip resiproksijos ir mainų formų veikimu per sienas ir iš senųjų sovietinių moralinės ekonomikos pavidalų (pvz., blato kaip apsikeitimo paslaugomis) perkėlimą į migracijos vietas kaip socialines perlaidas.

Čikagoje tokie tarp postsocialistinių imigrantų populiarūs „saviškių ratai“ gali būti matomi kaip alternatyva ne tik dominuojančios visuomenės organizacijoms, bet ir nusistovėjusioms – ankstesnių imigrantų bangų sukurtoms – etninėms institucijoms. Pastarosios labiau vadovaujasi kolektyviniu identiteto palaikymo siekiu, o „saviškių ratai“ formuojasi labiau transnacionaliai skersai Atlantą palaikomais giminystės – kaimynystės – draugų ryšiais bei individualistiškai, kai asmeninis pažįstamojo kvietimas „įsijungti“ įpareigoja ir sukelia socialinį spaudimą tapti vienu iš „savųjų“.

Migrantų įsivietinimas Čikagoje – mieste, kuris istoriškai pasižymi ypatinga etnine įvairove, paprastai plėtojamas siekiant išvengti marginalizacijos ir diskriminacijos rasės, etniškumo ar klasės bei kitų nelygybės struktūrų pagrindu, kurios priimančioje visuomenėje ir miesto aplinkoje neretai juos nustumia į marginalią poziciją, net ir nesančius, kaip kad lietuvių Čikagoje atveju, „akivaizdžia mažuma“ (angl. *visual minority*). Taigi

imigrantų socialiniai tinklai ir saitai gali būti kuriami kaip strateginiai saitai, nukreipti tiek prieš marginalizaciją, tiek netgi ir prieš integraciją, ir tapti antiintegraciniais. Turimi galvoje diasporų *par excellence* etniniai tinklai, kuriuos sukuria prievartinės migracijos bangos, mūsų atveju – *dipukai*. Šia prasme diasporas galime suprasti ne kaip uždaras (kultūrinės) grupes (bendruomenes), o kaip iš specifinių strateginių tinklų susidedančius darinius. Tuo jos skiriasi nuo etninių anklavų, nes per savo organizacijas (pvz., Pasaulio lietuvių bendruomenė) palaiko nuolatinis ryšius tiek su gimtosiomis šalimis, tiek su globaliu etninių bendruomenių tinklu. Mūsų atveju globali skėtinė organizacija Pasaulio lietuvių bendruomenė, įsteigta 1946 m. (Kučas, 1975), būtų tas iškalbingas pavyzdys, kai etniniai ryšiai sustiprina etninę tapatybę bei susitelkimą, bet taip pat gali prisidėti prie įvairių naujų socialinės sąveikos bei diferenciacijos modelių susikūrimo. Kalifornijoje, kaip aprašo Ch. Avenariusas (2013), senesnioji kinų imigrantų karta gyveno tankiuose etniniuose „China Town“ tipo gyvenvietėse, o naujas turtingų ir gerai išsilavinusių migrantų telkinys sukūrė decentralizuotus tinklus Orange County, mieliau pasirinkdamas etniškai „nepažymėtą“ turtingų JAV piliečių gyvenamą priemiestinį gyvenimo būdą (ibid.).

Mūsų tyrinētu atveju akivaizdu, kad Čikaga imigrantus veikia etnifikuojančiai, čia galime surasti tiek „globalaus kaimo“, tiek ir lokalaus – fragmentuoto lietuviškumo pavidalų. Imigrantai palaiko etninius ryšius tiek vietoje, tiek ir su kilmės šalimi. Tai pastebima transatlantiniuose šeimose – giminės tinkluose bei „savųjų rato“ tinkluose, kurie dažnai reiškia moralinį įsipareigojimą kilmės šalyje „pasilikusiesiems“, kuris gali būti įgyvendintas, pvz., ne tik siunčiamomis perlaidomis, bet ir daryti „potlach“ tipo gėrybių išskleidimus, užtikrinančius migranto, kaip gerbiamo giminės / draugo statusą, apsilankymų kilmės šalyje metu.

Transnacionalizmas ženklina ne tik deteritorializaciją ar istoriškai įtvirtintų tapatybių dekonstrukciją, bet ir nutiesia kelią dvigubam imigrantų lojalumui, tiek priimančios, tiek kilmės šalies atžvilgiu. Veikia priešingi deteritorializacijai – reteritorializacijos procesai. Šalia įprastinio „išmokto“ priklausymo tam tikrai vietai – kilmės šaliai, kurio buvo išmokta įkultūrinimo ir socializacijos metu (plačiau žr. 3 skyrių), imigrantai, kaip transnacionalūs atvykėliai, priimančioje šalyje yra priversti imtis kurti ir plėtoti naujus socialinius ryšius bei sąsajas, pasirinkti ir užsitikrinti pragyvenimo būdą bei dažniausiai užimti moralinius iššūkius keliančias lojalumo pozicijas.

Naujai kuriami imigrantų saitai ir praktikos

Nuo XX a. 9-ojo dešimtmečio pradėję išsikelti iš savo etninių rajonų miesto pietvakariuose (Marquette Park ir Brighton Park), *dipukai* susitelkė aplinkui etniškai „nepaženklintą“ Lemonto priemiestį, kuris tuo metu tapo žinomas kaip visos JAV ir netgi viso pasaulio lietuvių diasporos centras. Pasaulio lietuvių centras čia įkurtas 1988 m. Ta pati trajektorija aptinkama ir naujųjų posocialistinių migrantų judėjime. 1990-aisiais apsisotę vadinamuosiuose miesto lietuviškuose rajonuose, apie 2000-uosius jie ėmė keltis į Čikagos pietvakarinius priemiesčius Lemont, Palos Hills, Romeoville, Downers Grove, Woodridge, Darien, Hinsdale ir kt.

Etninės strategijos, kaip ir etniniai saitai, yra tvirtai išsiskynę į diasporos gyvenimą ir suprantami kaip pagrindas, fonas identiteto konstravimui, kuris pagrindžia kultūrinį įsitvirtinimą bei įkultūrinimą, o kartu yra jais pagrindžiamas. Etniniai saitai, tinklai, institucijos ir bendruomenės yra naudojami kaip platforma etninių mažumų identiteto politikai ir yra strateginės „komforto zonos“, ginantis nuo marginalizacijos, tačiau „šaknų“ klausimo iškėlimas gali būti svarbi ir stipri alternatyva nacionaliniam identitetui ar lojalumui tautinei valstybei (Appadurai, 1996: 169), nes iš esmės konstruoja nevalstybiškumą (angl. *state-less-ness*) ir prisideda prie nacionalinio identiteto fragmentacijos.

Beje, tam padeda ir dominuojančios visuomenės pozicija, neretai imigrantus matanti kaip „bėdą“, kurios bandoma išvengti visų pirma juos sukategorizuojant į atskiras kategorijas, o po to bandant sukurti kultūros politikas. Anot Karin fon Olwig (2003), imigrantai priimančioje šalyje dažnai yra laikomi „kultūriškai radikaliai skirtingais“ ir taip kategorizuojami (ten pat), kadangi jie suprantami kaip visų pirma kilę iš kitos tautinės valstybės. Tad, pagal šią kategorijų schemą, imigrantai gali būti suprantami kaip žmonės iš kokybiškai skirtingos vietos, taigi ir kaip kultūriškai radikaliai skirtingi nuo vietinių.

Savo ruožtu, kiekviena imigrantų banga ar karta sukuria savo „etninį glaustumą“, kuris daugiau ar mažiau esencializuoja ir kategorizuoja jų gyvenimo būdą. Tai pirmiausia pasireiškia pasirenkant gyvenamąją vietą. Kaip minėta, vyraujantis dabartinių lietuvių imigrantų apsigyvenimo modelis buvo persikėlimas iš pradinio „kažkur“ esančio būsto į tą rajoną, kuriame „savų žmonių“ ratai yra tankiausi (Lemontą). Tai leidžia jiems lankyti etninę mokyklą, užsiimti „etniniu“ sportu (krepšiniu), priklausyti bažnyčiai ir gauti įvairių „etninių“ paslaugų, pvz., lietuviško maisto ar kirpyklų, ar privačių lietuvių gydytojų kabinetų ir kt.

Bene labiausiai paplitusi ryšių užmezgimo ir palaikymo forma tarp imigrantų yra „per vaikus“ – etninės (šeštadieninės) mokyklos, katalikų bažnyčios, kuriose pamaldos vyksta lietuvių kalba, taip pat „pramogų – švenčių kultūra“, etniniai laisvalaikio centrai, vis dar veikiančios senuosiuose diasporos rajonuose, kurie dabar daugiausia apgyvendinti lotynamerikiečių ar afroamerikiečių. Nepaisant interaktyvių ir „pavojingais“ (dėl mišrios nebaltaodžių gyventojų sudėties) laikomų rajonų, etniniai ryšiai yra išlaikomi tik tam, kad „išliktų sąsaja su lietuvių kalba“, pvz., vaikus mokant „paveldo“ kalbos bei socializuojantis etniniuose klubuose ar užsiimant kita poilsio veikla (pvz., lankantis koncertuose, vykstančiuose mokyklų patalpose, parapijos namuose, etniniuose laisvalaikio centruose ir pan., kur vyksta artistų iš kilmės šalies pasirodymai). Ne veltui informantai, paklausti, kas juos saisto su kitais lietuviais Čikagoje, paprastai atsako: mokykla, nes per vaikus susipažįstama su kitais, dar – „kultūrnamis“ – t. y. Jaunimo centro koncertų salė, kurioje „kažkas vis vyksta, tai Landsbergis, tai Storpirstis“, be to, „gali persirengti [išėiginiais rūbais], ir krepšinis, ir baliai“. Visos šios etninės institucijos veikia kaip skėtinės organizacijos, suteikiančios pagrindą dar intensyvesnei tinklaveikai, kuri galiausiai išplinta į įdarbinimo sferą su lietuviškomis įmonėmis (Atlantic Express Corp., Unlimited Carriers ir kt.) ir tampa etninės tinklaveikos priemone.

Daugelis informantų piktinasi tais, kurie neišlaiko gimtosios kalbos, ar juos pašėpia. Jie teigia, kad Čikaga – dėkinga vieta, nes „Čikagoje gyvendamas... nu nėra galimybių prarasti lietuvių kalbą, kiek čia restoranų lietuviškų, kiek parduotuvių, kur eisi, atsitrenksi į lietuvius. Va tas ir yra – Čikagoj nėra pasiteisinimo nemokėt lietuviškai“ (VN 43: 11).

Toks kalbos sureikšminimas yra ir kultūrinio paveldo bei prigimtinių šaknų sureikšminimas. Anot vieno informanto: „Mes čia ir keikiam vieni kitus, ir pykštamės, būna, bet kažkoku būdu... vis tiek negali tu tų šaknų atsižadėti“ (VN 56: 2). Viena informantė buvo „atvežta“ į Čikagą būdama 19-os, tai ji tatai traktavo kaip „šaknų išrovimą“, jai atrodė, kad „viskas, pasaulio nebėr“, „mama nekenčiu jūsų, kodėl mane atvežėt“. Trauma užgijo, tačiau ji teigia, kad „žinokit, šitie žmonės yra labai nelaimingi psichologiškai, kurie išvažiavę“ (VN 52: 2, 17, 15). Tai rodo, kad migracija itin retai yra individualus aktas. Ji papuola į resiproksinius ir tinklaveikos tinklus, todėl neatsitiktinai tenka akcentuoti „savųjų ratus“.

„Savųjų“ ratai

Ekonominė migracija, nors ir vyksta individualiai, paprastai nėra individualus veiksmas. Nors individai migruoja, iš tiesų jie juda kaip

šeimyninio-gimininio-kaimynų-draugų tinklo nariai. Priimančioji šalis nebūtinai turi būti suprantama kaip valstybė, dažnai ji matoma tiesiog kaip vieta. Daugelis mano informantų vyko į JAV, bet iš tiesų prisijungti prie „savų žmonių rato“, pvz., grupių, sudarytų iš šeimos narių, giminaičių, draugų ir pan., kurios sudaro „saugų žiūros tašką“, suteikiantį pagrindą dalyvauti transnacionaliniuose santykiuose, išlaikyti tradicinius šeimos-giminės saitus ir užmegzti naujus, taip pat – kurti draugų tinklus, kultūrinės bei socialines tapatybes. Tokios tapatybės paprastai nėra stipriai susaistytos su valstybėmis, jos persipina su asmeninių santykių palaikymu (pvz., giminystės – draugystės) ir net nebūtinai yra apibrėžiamos etniškumo. Tad Lietuva kaip nacionalinė valstybė įprasminama kaip gimtinė, tėviškė, o ištikimybė jai – išipareigojimas, lojalumas sutvirtinamas per giminystės – draugystės tinklaveiką:

„Sekmadienį pusę dienos skaipe su giminėm Lietuvoj sėdžiu“; „Važiuojam į giminių susitikimus vasarą Lietuvoje“; „Kasmet važiuoju į Lietuvą, susitinku su klasiokais“ (VN 28).

Transnacionalinių imigrantų šeimos – giminės tinklai apima platų santykių, kultūrinių ir moralinių vertybių lauką, svarbų žmonėms abipus Atlanto, gyvenantiems gana skirtingomis socialinėmis ir ekonominėmis sąlygomis. Tai apima ir rūpinimąsi giminės nuosavybe, šeimos verslu, jaunesnių kartų auklėjimu ir švietimu, senolių priežiūrą. Dalyvaujantiems šiuose tinkluose šeimos nariams migracija paprastai neatrodo labai svarbus gyvenimo žingsnis. Labai mažai šeimos narių, iškeliavusių svetur, apibūdina save kaip migrantus *per se*. Migracija paprastai suprantama kaip „natūralus prisijungimas“ prie šeimos (ypač tarp jaunosios kartos), geresnės pajamos ar geresnis išsilavinimas, taip pat – kaip pagalba likusiesiems namuose. Atliekant tyrimą šis motyvas buvo dažniausias ir yra paplitęs tarp tų, kurie priimančioje šalyje pradeda šeimos verslą. Jei šis verslas pasiseka – šeimos nariai ir giminės gimtojoje šalyje yra kviečiami atvykti ir prisijungti (etninių lietuvių maisto grandinė Čikagoje „Grand Dukes“ yra geriausias pavyzdys).

Giminystės – šeimos narių ryšiai yra itin akcentuojami ir pačioje Čikagoje. „Čia atvažiuom ir sužinojom, kad kažkelintos giminės giminaitis čia Amerikoj [gyvena]. Ir po kiek laiko susipažįsti ir pasirodo, kad čia draugės teta“ (VN 28: 6). „Šeimą gal labiau čia vertiname, nes, kadangi atitrūkę nuo šeimos, tai labiau vertinam negu jie [amerikiečiai], užtat tą bendrą turim, mes esam bendruomenė“ (VN 28: 9, 2). „Yra draugai, kurie irgi tėvų neturi, tie artimesni jau gaunasi, nes nu vis tiek turi į kažką atsiremti... ir paprasčiausiai galų gale tos pačios Kalėdos, šventės“ (VN 56: 2);

„jis atvykęs buvo labai vienišas, tai glaudėsi prie lietuvių kaip prie šeimos“; šventės su žemaičiais – palangiškiais“.

Šeimos tinklas yra ypač svarbus pagalbos šaltinis, padedantis naujam imigrantui apsigyventi, įsitvirtinti ir išlaikyti ryšius su gimtąja šalimi. Šio proceso metu konstruojamas translokalumas: „Dauguma legalių imigrantų siunčia vaikus atgal į Lietuvą praleisti vasaras su seneliais, pusbroliais ir pusseserėmis bei senais draugais. Nuolatinis kontaktas ir šeimos sueigos (jei gali sau tai leisti) padeda imigrantams laikytis savų tapatybių bei stabilizuoti naujuosius gyvenimus“ (Kuzmickaitė, 2003: 82). Tai aiški translokaliuos tinklaveikos forma, jungianti abi vietas – Čikagą su Lietuva.

Multietniniai aljansai

Posocialistiniai imigrantai iš Lietuvos daugumoje Čikagos darboviečių užima panašias pozicijas kaip ir kiti imigrantai iš Rytų Europos. Atsakydami į klausimą, su kuo jie draugauja Čikagoje, informantai dažniausiai teigė, jog jie draugauja su „lietuviais ir europiečiais, bet ne su amerikiečiais“. Imigrantai iš Rytų Europos yra laikomi „europiečiais“. Tad susidraugaudami ir įsiliedami į draugystę grįstus tinklus, dažniausiai su bendradarbiais, vietiniuose Čikagos ir transatlantiniuose kontekstuose bei aplinkose jie sukuria multietninius aljansus kaip „europiečiai“, bet ne kaip „euroamerikiečiai“. Informantai linkę taip apibūdinti savo draugus: „Draugai iš Europos dažniausiai lietuviai, bet ir, pvz., lenkai, nulis amerikonų“ (VN 26). Bene vienintelė sritis, kur buvo sueinama su amerikiečiais, – verslas. Atskiras klausimas – draugystė su *dipukais*. Sėkmingiausia – „priimant pas save į darbą arba einant į mokslus gauti paramos“.

„Draugai rusai, lietuviai, lenkai, nes mes kitokie, mes kitką rengiamės, mes kitką valgom, mes kitaip šnekam, pas mus kitokie juokai“ (VN 52: 17). Nevengiama eiti į rusų restoranus „su balta apranga [pasi-puošus]“, ypač tampriai susisaistoma per darbus: labai daug su rusais, lenkais daro verslą, ypač nekilnojamo turto agentai“ (ibid.). Labai dažnas tik atvykęs pradėjo įsidarbinti kartu su lenkais, rusais – pvz., naktiniuose valymuose arba statybose, taip pat eidamas mokslus Čikagos priemiesčių mokyklose. „Mokykloje draugavau su lenkais, rusais, lietuviais, bet ne su amerikiečiais“ (ibid.). Su jais todėl dažniausiai švėdavo gimtadienius, Kalėdas.

Kad tinklai tarp buvusio Rytų bloko etninių grupių gali būti lengvai sukuriami, rodo palyginimas su G. Baumanno tyrimais Londone. Jis teigė, kad peržengiant atskirų etninių grupių tinklų ribas, multietniniai aljansai gali tapti atsvara tiek struktūriniam, iš aukščiau nuleistam

daugiakultūriškumui, kurį G. Baumannas taikliai apibūdino kaip „dominuojantį diskursą“, tiek etniniam komunalizmui (Baumann, 1997). Daugiakultūrinėje Čikagoje tai aiškiai matyti iš buvusio komunistinio Vidurio ir Rytų Europos regiono imigrantų diskursyvinių praktikų, t. y. „demotinių diskursų“ (ibid.). Taip lietuvių, ukrainiečių, rusų ar lenkų kilmės darbo migrantai ir „protų nutekėjimo“ imigrantai atkuria šį Vidurio ir Rytų Europos regioną vartodami rusų ar dar dažniau – mišrią kalbą: „Mišri kalba gaunasi – anglų, lenkų, rusų ten“ (VN 29: 11).

Tokią mišrią kalbą informantai vartoja kaip *lingua franca*, susitikdami darbo vietose bei naudodamiesi tomis pačiomis parduotuvėmis, medijomis (laikraščiais, radijo stotimis) bei nuomojamais videofilmais.

Tokie pokomunistinių imigrantų socialiniai tinklai yra natūraliai grįsti bendromis socialinėmis ir ekonominėmis iš buvusio komunistinio režimo regiono atsivežtomis patirtimis, matomomis imigrantų darbo rinkoje, tokiomis kaip „apsikeitimas pažintimis“, *blatas*, sukčiavimas nedeklaruojant ir nemokant mokesčių. Dalyvavimas tokiuose socialiniuose tinkluose, „savų žmonių“ ar „draugų“ grupėse ir abipusių paslaugų ratuose užtikrina didesnius atlyginimus, patvaresnį darbo vietas turėjimą, atlyginimo priedus ir galiausiai reiškia sėkmingą adaptaciją, padedančią Amerikos visuomenėje imigrantams pasiekti didesnę socialinę ir ekonominę socialinę mobilumą (cf. Kuzmickaitė, 2003).

Fragmentuotas identitetas ir lojalumas valstybei(ėms)

Kaip minėta, šiuolaikiniame pasaulyje gausėja deterritorializacijos – vyksta masinės migracijos procesai, intensyvěja pabėgėlių srautai, taip pat plačiai išpopuliarėjęs daugiakultūriškumo kaip kultūros politikos modelis (Giordano, 2011). Tuo tarpu nacionalinėse valstybėse vykstantys procesai apima ir naujas lojalumo valstybei, o migrantų atveju – valstybėms – tiek kilmės, tiek priimančiosioms, formas. Viena jų – pilietinė tapatybė, taikliai apibrėžta Mairead Nic Craith (2004). Būtent etniškumas kaip socialinės tinklaveikos resursas bei jo įsiliejimas į diasporą gali būti laikomas ne tik kultūrinės, bet ir socialinės pilietybės modeliu. Šiuo atveju pilietybė yra laikoma visų pirma ne lojalumo išraiška, ne kaip išskirtinai teisinės sferos dalis, o kaip moralinė ir performatyvi narystės dimensija (cf. Glick-Schiller, Caglar, 2008: 207). Etninė bendruomenė kaip socialinės ir kultūrinės pilietybės forma galbūt ne taip gerai pasireikštų mažuose miestuose, bet tai negalioja Čikagoje, kur etnis gyvenimas tiesiog veši. Tad lietuvių diasporos etnis gyvenimas Čikagoje galėtų tarnauti kaip įvairiapusis resursas kultūrinės pilietybės bei translokaliuos kilmės lojalumo konstravimui. Tai gerai atitinka šiuolaikinės Amerikos kaip „po

tirpstančio katilo“ (angl. *post melting-pot*) visuomenės tapatinimosi modelį, kurį, kaip „šaknis pripažįstantį kosmopolitizmą“ (angl. *rooted cosmopolitanism*), puikiai apibūdino D. Hollingeris (1995).

Šiame procese formuojasi fragmentiški identitetai, „ignoruojantys“ abi valstybes kaip tokias, tiek kilmės, tiek priimančiąją. Atsisakydami (arba būdami nelegalūs, negalėdami imtis) integracijos – mūsų tyrimo atveju – suamerikonėjimo imigrantai lieka mažumos statuse ir paralelinėje visuomenėje nelyginant struktūrinėje atskirtyje (Kockel, 2010: 74) ir jų dėmesys labiausiai sutelkiamas į gyvenimo būdo detales. Todėl vietoj įprastinio etninio identiteto klostosi gyvenimo stiliaus identitetas (angl. *life style identity*), taikliai išryškintas J. Friedmano, jį supriešinusio su etniniu (cf. Friedman, 1994). Tą akcentuoja ir informantai, sakydami, kad juos su Amerika sieja „išmokimas gyventi“, t. y. čia žengti pirmieji suaugusio žmogaus žingsniai. Labai dažnas atsakymas: „Materialinė turbūt gerovė... mus, atrodo, visus tas laiko. Jei kas pasakytų, kad Lietuvoj viskas apsi-vers ir tu galėsi uždirbti tokius pinigus kaip čia, kad tu gali gyventi tą patį gyvenimą, man atrodo, visi iš čia išvažiuotų“ (VN 52: 8). Tačiau dar dažnesnis atsakymas: „Nesu nei JAV, nei Lietuvos, esu Amerikos lietuvis“. Dažnas ir kosmopolitinis atsakymas: „Aš nepriskiriu savęs [Lietuvai], nė Amerikai, aš savęs nepriskiriu jokiai šaliai. Aš ramiausiai galėčiau gyventi Brazilijoje“ (VN 54: 5).

Kita vertus, priskiriančių save Lietuvai – daugiau. Tai, atrodytų, galėtų lemti pilietybę, nes dauguma informantų ją tebeturi – „mes visi turim lietuvišką pilietybę“ (VN 44: 35), tačiau dažnas atsakymas yra: „Visi numirt norėtų Lietuvoj, nes ten tavo šaknys, ten tavo kalba, ten tavo jaunystės prisiminimai... aš nesijaučiu čia Lietuvos valstybės atstovas, bet jaučiuosi lietuvis“ (VN 52: 15). „Aš turiu Amerikos pasą, bet aš esu lietuvis. Ir mažes kas klausia, tai Europoj praeitais metais keliavom, tai vis sakai, kad esi lietuvis iš Lietuvos, aš niekad nesakau, kad iš Amerikos. Esu iš Lietuvos, bet gyvenu Čikagoje, nu ir viskas. Nu aš esu lietuvis. Nu pasas – koks skirtumas“ (VN 43).

„Namų“ kaip „vietos, kuriai priklausau“ konotacija yra geras pavyzdys, kaip formuojasi transnacionalinis lojalumas. Pagal apibrėžimą, migracija (prievartinė ar savanoriška) implikuoja diasporos arba dvigubą lojalumą tiek kilmės, tiek priimančiąjai šaliai. Tačiau kultūrinio „namų“ įvietinimo procese prilėtinamas šio dvigubo lojalumo formavimasis, apribojantis jį tik kilmės šaliai. Tačiau tai galioja beveik išskirtinai vien tik senajai, su pagėgėliais susijusiai lietuviškajai diasporai.

Jų atveju su „namų“ idėja susietas idealizmas formavosi kaip alternatyva ir kompensacinis mechanizmas socialiai įskiepytai traumai, namams

gimtainei, kurią nuniokojo komunistų režimas. Tad tikrieji diasporos lietuvių namai Čikagoje (pvz., Cicero ir Lemonto priemiesčiuose) buvo kuriami kaip kultūrinės kolekcijos (cf. Clifford, 1988), namai kaip muziejai (žr. Kockel, 2002). Tokie „namai“ jiems tapo alternatyva tikriesiems namams, paliktiems užjūryje. Tai buvo lyg muziejus tiek paveldėtoms šeimos relikvijoms, tiek naujai sukurtiems ir surinktiems „tautiniams“ objektams kaip gimtinių simboliams.

Posocialistinių Vidurio ir Rytų Europos darbo migrantų „namų konstravimas“ yra orientuotas į „namų“ atkūrimą, grįstą prisiminimais, socialine atmintimi bei kasdienio gyvenimo patirtimis, įgytomis „namuose“ – kilmės šalyje. Tai namų kaip „savos erdvės“ konstravimas (Liubiniene, 2009), grįstas glaustais „savų žmonių“ ryšiais, o pasitikėjimas čia grindžiamas abipusiškumu, paveldėtu iš socialistinės ir posocialistinės „paslaugų ekonomikos“ (Ledeneva, 1998). Tokia „sava erdvė“ suteikia kultūriškai įtvirtintą „namų“ konstrukciją kaip „savą ratą“ ar tinklą, sudarytą iš: šeimos, giminės, draugų (Liubiniene, 2009). Svarbu pabrėžti tokius su gyvenamąja šalimi saistančius momentus kaip tam tikrą „suokalbę tarp savųjų“, „materialinės gerovės siekį“ bei „išmokimą gyventi“ kaip svarbiausius. Žodžiu, šiuose saituose nei nacionalinio (-ių) identiteto (-ų), nei valstybės(-ių) nėra. Vietoj to labai dažnai pasitaiko gyvenamosios valstybės apėjimas ir net apgavinėjimas sukčiaujant (nusukant mokesčius).

Mūsų tyrime Lietuva traktuojama kaip kilmės valstybė, dažniausiai apčiuopiama kaip saitas – per giminystę. Jei šeimos ir giminaičių nebėra, ryšiai nutraukiami: „...jo šeima labai maža liko, ten [Lietuvoje] seneliai, tėtis Rusijoje, mama – Floridoje, išsimėtė... draugų, sako, nēr, draugai išvažiavę, aš nebeturiu tikslo važiuot [į Lietuvą]“ (VN 28).

Tačiau lojalumą gyvenamajai valstybei trikdo dalies imigrantų vis dar turimas nelegalus statusas (maždaug 10–20 proc., įvairių informantų teigimu, tebėra nelegalūs), jie neturi ryšio nė su viena valstybe, dažnas dirba vilkiko vairuotoju ir „gyvena“ mašinoje arba prižiūri senelius „neiškišdami nosies iš prižiūrimų namų“.

Dvigubos pilietybės klausimu informantai pasidalija į dvi dalis: „Mums atėmė šansą būt lietuviais... mus laiko išdavikais... jei tas šansas būtų didesnis... Lietuvėlei mūsų būtų daugiau įplaukų...“ (VN 52).

Arba priešingai: „Jeigu tu gyveni vienoj šaly, o tu sprendi likimus dviejų šalių... Jie nori turėti dvigubą pilietybę, gyvent Amerikoje, o ant Lietuvos visai dėję“ (VN 29: 6); „patriotizmas pasibaigia cepelinų valgymu“. „Dvigubą pilietybę daro dėl benefitų [draudimų-pašalpų]... visų nuosavybė, vaikų pašalpos, viskas. Vis tiek daug kas ima su lietuviškais pasais [Amerikos pilietybę], kaip sako, „melži abidvi šalis kaip gali“ (VN 44: 18).

Negana to, JAV pasą turintieji skuba padėti savo giminaičiams ar šeimos nariams atvykti į JAV su „Žalia korta“.

Apskritai lojalumas valstybei (-ėms) transnacionalizmo sąlygomis gali būti matomas kaip procesinis modelis, kai vyksta tradicinių identifikavimosi šaltinių bei resursų (kalbos, teritorijos, religijos ir t. t.) tęstinumo nebeužtikrinantys procesai, pasireiškiantys „nušaknėjimu“ ir savanorišku „išsivietinimu“. Tuo pat metu vyksta kūrybiniai procesai – kuriamos „naujos realijos“, pvz., nauji, mobilūs (pra)gyvenimo būdai (angl. *mobile livelihood*), kai mobilumas nereiškia vietos praradimo – deteritorializacijos, bet „daugialypį įvietinimą, erdvės išplėtimą asmeninėmis bei šeimyninėmis (pra)gyvenimo praktikomis dviejuose ar daugiau vietovių“ (Olwig, Sorensen, 2002: 6). Šia prasme daugybinio lojalumo klausimas tampa savaime suprantamas ir vis labiau įprastas.

Išvados

Taigi galėtume bandyti teigti, kad postsocialistiniai lietuvių imigrantai Čikagoje imigruodami persikėlė socialinį kapitalą, kurio ašis – gebėjimas įsitraukti ir pasitikėjimas „saviškių“ kuriamais socialiniais saitais vienijantis bendram tikslui – išgyventi ir prasiversti naujoje ir nepažįstamoje visuomenėje. „Saviškių ratai“, egzistavę kilmės šalyje pažįstamiems įtraukiant pažįstamus, apsieičiant malonėmis ir paslaugomis ir taip „susikuriant“ geresnį gyvenimą, lengviau įveikiant postsocialistinio gyvenimo netikrumą ir neapibrėžtumą, posocialistinės visuomenės dominuojančio diskurso dažnai pateikiami kaip potencialiai korumpuoti. O Čikagoje tokie tarp postsocialistinių imigrantų populiarūs „saviškių ratai“ gali būti matomi kaip alternatyva ne tik dominuojančios visuomenės organizacijoms, bet ir nusistovėjusioms, ankstesnių imigrantų bangų sukurtoms etninėms institucijoms. Pastarosios labiau vadovaujasi kolektyviniu identiteto palaikymo siekiu, o „saviškių ratai“ formuojasi labiau transnacionaliai skersai Atlantą palaikomais giminystės – kaimynystės – draugų ryšiais bei individualistiškai, kai asmeninis pažįstamo kvietimas tampa įpareigojančiu ir darančiu socialinį spaudimą tapti vienu iš „savųjų“.

Siekiant atsakyti į klausimą, kokie socialiniai tinklai bei lojalumai yra konstruojami naujųjų lietuvių imigrantų Čikagoje, kokie specifiniai ryšiai ir sąsajos atsiranda, verta pabrėžti, jog transnacionalinių imigrantų susisaistymas remiasi „buvimu čia, bet ne visiškai čia“. Kaip *Išivaizduojamoje tėvynėje* (1991) teigė Salmonas Rushdie's, tokia pozicija yra „buvimas Vakaruose, bet ne visiškai (arba ne vien tik) esant Vakarų [dalimi]“ (Scott, Marshall, 2005: 289). Mūsų supratimu, tai siekis, jog būtų pripažinti

specifiniais socialiniais resursais ir moralinėmis pozicijomis grįsti specifiniai moralinės ekonomijos saitai, išreikšti „savųjų ratus“ – šeimos – giminės – draugų ryšiais bei lojalumu gimtinei, „šaknims“ ar gyvenimo būdui, o ne valstybės pilietybei.

Kaip minėta, imigrantai priimančioje šalyje dažnai matomi ir yra kategorizuojami kaip „kultūriškai radikaliai skirtingi“ (Olwig, 2003: 66), tačiau iš mūsų tyrimo išryškėja, kad patys imigrantai imasi savo kultūros, mūsų aptartu atveju – santykių kultūros arba socialinių tinklų atskyrimo nuo dominuojančios visuomenės strategijų, užsidaro į „savųjų“ ratus ir taip atsiribodami nuo dominuojančios kultūros laikosi savojo fragmentuoto identiteto. Todėl jų kultūra tampa atskiru reiškiniu, sujungiančiu imigrantus, ir veikia kategorizuojančiai iš apačios ir akultūracija į priimančios šalies kultūrą, santykinai šnekant, nevyksta.

Pažymėtina, kad posocialistinių migrantų etniniai tinklai yra kitokie nei iki tol buvusių migracijos bangų. Būtent transnacionalizmas, kaip tam tikro veikimo (tinklaveikos) bei tam tikro identiteto (pvz., per brūkšnelį) modelis, kartu yra ir globalizaciją įveikšminantis, ir ją įpraktinantis modelis, atskleidžiantis globalizacijos paveiktą pačių migrantų socialinę fragmentaciją. Jų skaidymasis į „savųjų ratus“, neretai transetninius, užuot dalyvavus etninėse bendruomenėse ar etniniuose tinkluose, suvienijančiuose senuosius ir naujuosius migrantus. Būtent „savųjų ratus“ galime pažinti iš transnacionalizmo kaip resiproksijos ir mainų formų veikimo nepaisant sienų ir senaisiais moralinės ekonomikos pavidalais, pvz., *blat*, apsikaitimo paslaugomis, perkėlimu į migracijos vietas kaip socialinių perlaidų.

Literatūra

- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: Minnesota University Press.
- Avenarius, Ch. (2013). Does Settlement in Areas of Urban Sprawl Promote or Hinder Intradiasporic Relations? The Case of Affluent Immigrants from Taiwan in Southern California // Kokot, W., Giordano, Ch., Gandelsman-Trier, M. (eds.) *Diaspora as a Resource. Comparative Studies in Strategies, Networks and Urban Space*: 245–272. Zurich: LIT Verlag.
- Baskauskas, L. (1981). The Lithuanian Refugee Experience and Grief // *International Migration Review*, 15 (1): 276–291.
- Baumann, G. (1997). Dominant and Demotic Discourses of Culture, their Relevance to Multi-Ethnic Alliances // Werbner, P., Modood, T. (eds.) *Debating Cultural Hybridity. Multi-Cultural Identities and Politics of Anti-racism*: 209–225. London & New Jersey: Zed Books.

- Ciubrinskas, V. (2009). Lithuanian Transnationalism: Politics of (Trans)migrant Identity // Donskis, L. (ed.) *A Litmus Test Case of Modernity. Examining Modern Sensibilities and the Public Domain in the Baltic States at the Turn of the Century*: 102–127. Bern: Peter Lang.
- Čiubrinskas, V. (2011). (sud.) *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Clifford, J. (1988). *The Predicament of Culture. Twentieth Century Ethnography, Literature, and Art*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Coleman, J. S. (2005). *Socialinės teorijos pagrindai*. Vilnius: Margi raštai.
- Friedman, J. (1994). *Cultural Identity and Global Process*. London: Sage.
- Friedman, J. (2004.) Globalization, Transnationalization, and Migration : Ideologies and Realities of Global Transformation // Friedman, J., Randeria, Sh. (eds.). *Worlds of the Moove. Globalization, Migration, and Cultural Security*: 65–88. London, New York: I. B. Tauris.
- Glick-Schiller, N., Caglar, A. (2008). Migrant Incorporation and City Scale: Towards a Theory of Locality in Migration Theories. // *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations*. Malmö University, Sweden.
- Giordano, Ch. (2011). Investigating Migrations: From Diaspora Studies to Transnationalism // Čiubrinskas, V. (sud.) *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose*: 59–70. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Hollinger, D. (1995). *Post-ethnic America: Beyond Multiculturalism*. New York: Basic Books.
- Kockel, U. (2002). *Regional Culture and Economic Development. Explorations in European Ethnology*. Aldershot, England: Ashgate.
- Kockel, U. (2010). *Re-Visioning Europe. Frontiers, Place Identities and Journeys in Debatable Lands*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kripienė, I. (2012). *Identitetų konstravimas transnacionalinėje migracijoje: šiuolaikiniai imigrantai iš Lietuvos Jungtinėse Amerikos Valstijose*. Socialinių mokslų daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Kučas, A. (1975). *Lithuanians in America*. Boston, Mass.: Encyclopedia Lituanica Press.
- Kuzmickaitė, D. K. (2003). *Between Two Worlds: Recent Lithuanian Immigrants in Chicago (1988–2000)*. Vilnius: Versus Aureus.
- Kuzmickaitė, D. K. (2004). *Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Kuznecovienė, J. (2009). Lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos strategijos Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje // *Filosofija. Sociologija*, 20 (4): 283–291.
- Ledeneva, Alena. 1998. *Russia's Economy of Favours: Blat, Networking and Informal Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levitt, P. (1998). Social Remittances: Migration Driven Local-level Forms of Cultural Diffusion // *International Migration Review*, 32 (4): 926–948.
- Levitt, P., Lamba-Nieves, D. (2011). Social Remittances Revisited // *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37 (1): 1–22.

- Liubinienė, N. (2009). *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas*. Socialinių mokslų daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Nic Craith, M. (2004). Culture and Citizenship in Europe: Questions for Anthropologists // *Social Anthropology*, 12: 289–300.
- Olwig, K. F., Sorensen, N. N. (2002). *Work and Migration: Life and Livelihoods in a Globalizing World*. London: Routledge.
- Olwig, K. F. (2003). Global Places and Place-identities: Lessons from Caribbean Research // Eriksen, T. H. (ed.) *Globalization: Studies in Anthropology*: 58–77. London: Pluto Press.
- Scott, J., Marshall, G. (2005). Identity // Scott, J., Marshall, G. (eds.) *Oxford Dictionary of Sociology*: 287–290. Oxford: Oxford University Press.

5. ETNIŠKUMAS IR PILIETYBĖ PARIBYJE: PUNSKO IR ŠALČININKŲ ATVEJAI

Darius Daukšas

XX a. pradžioje buvo manoma, kad etniškumui nebeverta skirti dėmesio, jis nesuderinamas su modernios valstybės koncepcija, joje nėra vietos jokiems *primordialiniams* identitetams (Geertz, 1973). Vienas ryškiausių pavyzdžių, iliustruojančių „senojo primordialinio“ saito – etniškumo gyvybingumą modernioje valstybėje, – sovietinio bloko subyrėjimas, kuris vargu ar būtų buvęs įmanomas be etninių sentimentų mobilizavimo. Etniškumas ir šiomis dienomis yra stiprus veiksnys, veikiantis žmonių tapatinimąsi / nesitapatinimą su gyvenamąja valstybe – t. y. jis turi įtakos nusakant nacionalinį / pilietinį žmonių identitetą. Šiuolaikiniai globalizacijos procesai taip pat daro įtaką nusistovėjusioms etniškumo ir nacionalumo sampratomis. Identitetų fragmentacija ir deteritorializacija yra esminės sąvokos, nusakančios šiandienines, globalizacijos procesų veikiamas, identitetų konfigūracijas.

Paribys yra reikšminga vieta žmonių etninio / nacionalinio identiteto fragmentacijos, ar deteritorializacijos požiūriu. Daugeliu atvejų paribyje gyvenančių žmonių identitetas susiformuoja dėl kintančių valstybių sienų, kurios ne tik skiria valstybes, bet ir iškelia lojalumo jai / joms klausimus.

Šalčininkų lenkų tautinė mažuma ir Punsko lietuvių tautinė mažuma apibrėžiamos kaip paribio mažumos (Kasatkina, Leončikas, 2003; Grigas, 1996; Kalnius, 2006). Šios grupės mažumų statusą gavo dėl besikeičiančių valstybės (-ių) sienų (Kasatkina, Leončikas, 2003: 41).

Kalbėdami apie etninio / nacionalinio identiteto raišką lokaliuose bendruomenėse (paribio tautinių mažumų), jų fragmentaciją, deteritorializaciją ir apskritai raišką globalizacijos sąlygomis, pabrėšime vietos įtaką identiteto konstravimui (lokalumas kaip identiteto šaltinis). Kita vertus, svarbi ir valstybės įtaka, transformuojanti lokalias identiteto sampratas į bendrą teritorinės nacijos sampratą, bei globalizacijos procesai, kai teritorialumas (teritorinis saistymasis su valstybe) galimai jau nėra svarbiausias identiteto šaltinis.

Antropologai dokumentuoja daugybę atvejų, kai valstybių ribos yra brėžiamos neatsižvelgiant į etnines-kultūrinės ribas. To dažna pasekmė – iki nubrėžiant ribas tarp valstybių dominavusi dauguma staiga tampa mažuma, tas ribas nubrėžus. Būtent mažumos ir jų konstruojamas santykis

su valstybe (-ėmis) yra gerai apčiuopiamas mūsų pasirinktuose kontekstuose: Šalčininkuose ir Punske. Šie du kontekstai yra informatyvūs ir kitu požiūriu, leidžiantys apčiuopti ir globalizacijos / transnacionalizmo raišką lokaliuose kontekstuose. Būtent su teoriniais požiūriais į paribį šiuo metu dažnai siejama *gimininės valstybės* (angl. *kin-state*) strategija, pagal kurią, nacionalinės valstybės, turinčios išsivaizduojamų *bendratautiečių* kitose valstybėse, siekia palaikyti su jais santykius, nepaisydamos fakto, kad pastarieji yra kitos (-ų) valstybės (-ių) piliečiai. Dėl šios priežasties minėta strategija neretai yra apibūdinama ir kaip transnacionalinė, peržengianti vienos valstybės teritoriją (Stewart, 2003).

Etniškumas ir nacionalinis identitetas

Kaip pabrėžia antropologas T. Eriksenas (2002), pagrindinis etniškumo ir nacionalumo skirtumas atsiskleidžia per pastarojo santykį su valstybe, o etniškumui valstybė nereikalinga. Kita vertus, etniškumas, anot T. Eriksono, kartais yra pasitelkiamas kaip nacijos ideologija, jis yra ideologizuojamas (etnifikuojamas), tada nacionalizmas išryškėja kaip susiejantis „etninę ideologiją su valstybės aparatu“ (Eriksen, 2002: 107). Tokiu atveju, kai etniškumas yra pasitelkiamas kaip ideologija, neretai yra kalbama apie etnonacionalizmą (žr. Giordano, 1997; Čiubrinskas, 2010), kuris yra priešinamas pilietiniam nacionalizmui. Pastarasis labiau pabrėžia „pilietines teises nei kultūrinės šaknis“ (Eriksen, 2002: 119). Pasak M. Ignatieffo, pilietinis nacionalizmas nurodo, „kad nacija turi būti sudaryta iš visų, nepaisant rasės, spalvos, tikėjimo, lyties, kalbos ar etniškumo, kurie sutinka su nacijos politine religija. Šis nacionalizmas yra vadinamas pilietiniu, nes jis išsivaizduoja naciją kaip lygias teises turinčių piliečių bendruomenę, kuriuos jungia patriotiški ryšiai su politinėmis praktikomis ir vertybėmis“ (Ignatieff, iš Hollinger, 1996: 134).

Etninis nacionalizmas, kitaip nei pilietinis, liudija, kad: „tikra nacija yra solidarumas [...] suprantamas kaip primordialiniai ryšiai, bet ne instrumentiniai ar atsiktiniai ryšiai“ (Hollinger, 1996: 133).

Po Sovietų Sąjungos subyrėjimo ir dėl to kilusių etninių / nacionalinių neramumų Vidurio ir Rytų Europoje pasirodė nemažai darbų, kuriuose diskutuota apie rytietiško etninio nacionalizmo ypatumus (Giordano, 1997; Barrington, 2000; Karklins, 2001; Thomas, 2002), pabrėžiant, kad etnis nacionalizmas yra būdingesnis Rytų ir Vidurio Europai, o Vakarams – pilietinis.

Etninis nacionalizmas Rytų ir Vidurio Europoje

Kertinis šio požiūrio akcentas yra įsivaizduojamas skirtumas tarp pilietinių Vakarų ir etninių Rytų, kuris gana plačiai taikomas tyrinėtojų, dirbančių posovietinėje erdvėje (Giordano, 1997; Barrington, 2000; Karklins, 2001). Šis atskyrimas socialiniuose moksluose, beje, nėra naujas – Hansas Kohnas pasiūlė šią dichotomiją dar 1944 m. (Thomas, 2002: 326). Bene pats įtakingiausias mokslininkas šioje srityje yra Rogeris Brubakeris su savo darbu „Pilietybė ir tautiškumas Prancūzijoje ir Vokietijoje“ (žr. Brubaker, 1992), kuriame jis kalba apie skirtingas pilietybės politikas Prancūzijoje ir Vokietijoje. Šie skirtumai, jo nuomone, yra rezultatas skirtingo supratimo, kas yra nacija. Prancūzijoje nacijos samprata yra nukreipta į valstybę ir yra asimiliacinė, o Vokietijoje – labiau orientuota į *Volk*. To priežastis – Vokietija, kitaip nei Prancūzija, išplėtojo nacijos sampratą dar nesusikūrus nacionalinei valstybei, ir ji rėmėsi idėja apie naciją kaip kultūrinę ir lingvistinę bendruomenę.

Taip pat dauguma šių autorių pripažįsta nuo Vakarų Europos besiskiriančią Vidurio ir Rytų Europos istorinį kontekstą. Turima omenyje, kad *prigimtinė* nacijos samprata, kuri susiformavo XIX a. veikiant romantizmui, iki šiol čia dominuoja. Tokia nacijos samprata Vidurio ir Rytų Europoje išgalėjo laikotarpiu tarp humanizmo XVIII a. pabaigoje ir XIX a. romantizmo. Nacijos, kaip prigimtinių bendruomenės, sampratai įsitvirtinti daugiausia įtakos turėjo J. G. Herderis, kurio idėjos sukūrė rezonansą tarp Rytų ir Vidurio Europos intelektualų. Tai lėmė veiksmus, grindžiančius nacionalinę valstybės sampratą *Volk* konceptu, kuris suprantamas kaip nacijos vientisumas, bet ne kaip piliečių sąjunga (Giordano, 1997: 179).

Vidurio ir Rytų Europos valstybės, panašiai kaip ir Vokietija, iki Antrąjo pasaulinio karo suvokė save kaip teritorinę etninės grupės ekspresiją, apibrėžtą bendros kultūros, kalbos, kilmės ir genealogijos (Giordano, 1997: 186). Pasak Ch. Giordano, subyrėjus Sovietų Sąjungai, naujos valstybės atkūrė ikikarinę nacijos sampratos modelį, paremtą *Volk* idėja (Giordano, 1997: 185). R. Brubakerio požiūris kiek skiriasi: pasak jo, ne tik etnis nacionalizmas, bet ir „institucionalizuoti nacijos apibrėžimai ne tik suvaidino pagrindinį vaidmenį dezintegruojant Sovietų Sąjungą, bet ir toliau daro įtaką priklausymo nacijai sampratomis valstybėse, atsiradusiose po Sovietų Sąjungos subyrėjimo“ (Brubaker, 1994: 47). Terminu „institucionalizuota nacija“ čia turima omenyje, kad Sovietų Sąjunga instituciniu lygmeniu vykdė socialinę klasifikaciją, paremtą teritoriniu ir asmeniniu nacionalumu, t. y. priklausomybę nacijai (kuri, pasak R. Brubakerio (1994: 50), Sovietų Sąjungoje reiškė priklausymą etniškai apibrėžiamai nacijai)

buvo aiškiai atskirta nuo pilietybės ir kaip tokia įrašyta į pasą ir nepakeičiama. Įdomu ir tai, kad ši institucionalizuota nacijos samprata buvo paremta paveldimumu, t. y. vaikai iš tėvų *paveldėdavo* nacionalinę priklausomybę ir kaip tokia ji būdavo įrašoma į pasą. Pasirinkti galėdavo tik mišrių šeimų vaikai ir tai tik vieno iš tėvų naciją (Garcelon, 2001: 96). Tai gi nacionalumas buvo autonominė klasifikacinė sistema, paremta kilme (biologine), bet ne gyvenamąja vieta – ji neturėjo teritorinės dimensijos. Kai kurie autoriai sovietinio režimo brėžiamą pilietybės ir nacijos atskirtį apibūdina naudodami garsias E. Durkheim ir F. Tönnieso dichotomijas. Sovietinė pilietybė yra universalistinė sfera, kuri gali būti susieta su organiniu solidarumu, arba *Gesellschaft*, tuo tarpu nacionalumas priklauso mechaniniam solidarumui – *Gemeinschaft* (Giordano, 1997: 182).

Kai kurie kiti autoriai, kaip ir jau minėtas R. Brubakeris (1994), taip pat pastebėjo (kaip esminį skirtumą nuo vakarietiškos sampratos), kad nacija, kaip ji buvo suprantama Sovietų Sąjungoje, reiškė etniškai apibrėžtą naciją. Pavyzdžiui, „[...] estas reiškia etninį estą estams ir rusams“ (Barrington, 2000: 278). Dėl tos pačios priežasties, kad nacija apibrėžta etnine samprata, „lenkai nėra suprantami kaip lietuviai, net jei jie yra Lietuvos piliečiai. Jie yra lenkai, turintys Lietuvos pilietybę“ (Barrington, 2000: 279).

Apibendrinant šį požiūrį galima pasakyti, kad nors ir egzistuoja skirtingi minėtos „Rytų–Vakarų“ dichotomijos vertinimai (pavyzdžiui, W. Kymlicka tai apibūdina kaip nacijos kūrimą (angl. *nation-building*), kuris būdingas daugumai naujai susiformavusių valstybių (Kymlicka, 2000)), tačiau dauguma mokslininkų pripažįsta, kad Vidurio ir Rytų Europoje, skirtingai nuo Vakarų Europos, yra priimami dominuojančiai nacijai palankūs įstatymai: kalbos, privileijuoti pilietybės įstatymai ir pan.

Lauko tyrimai

Lauko tyrimai buvo atlikti Šalčininkuose (Lietuva) ir Punske (Lenkija). Tyrimų metu (2013 m. birželio, liepos ir rugsėjo mėn.) buvo taikomi pusiau struktūruoti interviu, dalyvaujančio stebėjimo ir neformalių pokalbių metodai. Informantai atrinkti pasitelkiant tikslines, atsitiktines ir „sniego gniūžtės“ atrankos metodus. Į tikslinę atrankos grupę pateko daugiausia valstybinių institucijų (savivaldybės ir jai pavaldžių institucijų) darbuotojai (atitinkantys projekte apibrėžtą amžiaus kriterijų), kurie, viena vertus, galėjo pateikti tam tikrų tikslesnių duomenų apie politinius-socialinius-kultūrinius procesus, kita vertus, jų subjektyvios patirtys buvo ne mažiau svarbios susikuriant visapusiškesnę Lietuvos lenkų ir Lenkijos lietuvių identiteto vaizdą. Atsitiktinės atrankos atveju buvo tiesiog atsitiktinai susitinkama su žmonėmis, kurie save laiko lenkais (Šalčininkuose), arba

lietuviais (Punske), imami pusiau struktūruoti interviu (tiek informantų namuose, tiek darbovietėse). „Sniego gniūžtės“ metodu informantų būdavo prašoma nurodyti keletą jų pažįstamų ar draugų pagal mums reikalingus kriterijus. Tokiu būdu buvo siekiama išlaikyti amžiaus, socialinės padėties ir lyties proporcijas.

Svarbūs buvo ir neformalūs pokalbiai, kurių metu atsiskleidė nemažai reikšmingų samprotavimų apie abiejų grupių konstruojamus identiteto bruožus. Tokie pokalbiai dažniausiai vykdavo kavinėse, autobusų stotyje, turguje ir pan.

Dalyvaujančio stebėjimo metodas, leidžiantis dar giliau pažvelgti į kasdienės žmonių sąveikas, elgsenas ir pan., taip pat išryškindavo, patvirtindavo ar paneigdavo kai kurias informantų išsakytas mintis. Dažniausiai buvo pasirenkamos tokios vietos ir tokie kontekstai, kurie nereikalavo visiškai įsitraukti į tiriamų žmonių gyvenimus, stebint, pavyzdžiui, kaip bendrauja, apie ką kalbasi įvairūs žmonės turguje, parduotuvėje ir pan.

Vieta, kilmė ir kalba

Kalbėdami apie vietą kaip reikšmingą identiteto šaltinį, pasitelkiame antropologo M. Augé *antropologinės vietos* sampratą. Pasak šio autoriaus, antropologinė vieta yra priešinama abstrakčiai erdvei (angl. *space*). Erdvė yra *paverčiama* vieta, transformuojant ją (erdvę) ir suteikiant jai reikšmes (Augé, 1995: 43–52). Antropologinę vietą apibūdina mažiausiai trys charakteristikos: identitetas, ryšiai ir istorija (Augé, 1995: 52). Vietos kaip identiteto sampratą geriausiai iliustruoja individo gimimo vieta, kuri tampa jo identiteto sudedamąja dalimi (Augé, 1995: 53).

Reikia pasakyti, kad tiek Šalčininkuose, tiek Punske aiškiausiai vietos ir identiteto sąsaja gali būti apčiuopta per tautybės, kaip kilme (genealogiškai) paremtos kategorijos, sampratą. Genealogija sukuria natūralizuojantį ryšį tarp vietos ir žmonių, kuris dažniausiai yra išreiškiamas biologinėmis metaforomis (Malkki, 1999: 56). Apibūdintą genealogijos ir vietos santykį puikiai iliustruoja etnografinė medžiaga iš lauko tyrimo Šalčininkuose ir Punske.

Tiek Šalčininkų, tiek Punsko informantai pabrėžia, kad tautybė yra prigimtine, taigi nepakeičiama. Tokia kilme grindžiama identiteto samprata yra labai plačiai paplitusi ir su kai kuriomis išimtimis plačiai taikoma konstruojant identitetą. Beje, kitų tyrimų duomenimis, panašiai yra linke identifikuotis ir Lietuvoje gyvenantys lietuviai (Kuznecovienė, 2008).

Tai Jūs save laikote lenke?

Taip, esu lenkė.

Pagal ką?

Žinot, mano visa šeima yra lenkai [...] ir tėvai lenkai, ir močiutė, ir visi. (Moteris, Šalčininkai, 25 m.)

Iš šios ištraukos matyti, kad Lietuvos lenkams kilmė yra vienas svarbiausių kriterijų apibrėžiant *lenkiškumą*, gana dažnai vartojama kraujo metafora. Kita vertus, kaip matyti iš pavyzdžio, kilmė yra suvokiama kaip objektyvi, leidžianti patvirtinti ne tik vieno asmens lenkiškumą, bet ir tos konkrečios teritorijos *lenkiškumą* – nes protėviai čia gyveno iš kartos į kartą. Tai tarsi įrodymas abejojantiems, kad šiame krašte gyvena lenkai. Ta pati informantė, paklausta, kiek įtakos turi kultūriniai elementai, pvz., kalba, nusakant tautybę, pabrėžė, kad svarbiau yra kilmė.

Lenkijos lietuvių Punske konstruojamas etninis identitetas mažai kuo skiriasi nuo Lietuvos lenkų Šalčininkuose. Kilmė čia taip pat suprantama kaip esminė kategorija, apibrėžianti narystę tautoje (etnine prasme).

Jaunas vyras, gyvenantis Punske, į klausimą, kodėl jis save laiko lietuviu, atsakė:

Nu nežinau, nes visi protėviai tai lietuviai. Jokių nebuvo kažkokių ant šakų iš kažkur, nei prosenelių, nei kas. Visi visą laiką buvo iš lietuvių šeimų. (Vyras, Punksas, 26 m.)

Išimtis, kuomet kilmė nevaidina lemiamo vaidmens konstruojant etninį identitetą, yra labai retos, tačiau aptinkamos tiek Lietuvos lenkų, tiek ir Lenkijos lietuvių sampratoje.

Svarbus skiriamasis bruožas tarp Lietuvos lenkų ir Lenkijos lietuvių yra pastarųjų, greta kilmės, akcentuojami ir kultūriniai tautiškumo aspektai, pvz., kalba, papročiai ir šventės.

Punske gyvenantys lietuviai pabrėžia, kad kalba ir „lietuviška kultūra“ yra ne mažiau svarbu nei kilmės kriterijai, apibrėžiant tautybę. Pabrėžtina, kad visi informantai Punske laisvai kalba lenkų ir lietuvių kalbomis, tačiau lietuvių kalba yra pabrėžiama kaip vienas svarbiausių elementų, nusakančių tautybę. Greta kalbos ir kiti kultūriniai elementai, tokie kaip papročiai, šventės ir kt. leidžia informantams save apibrėžti kaip lietuvius. Žemiau pateikiama ištrauka iš interviu aiškiai iliustruoja šį požiūrį:

[...] kalbam lietuviškai, galbūt ne taip taisyklingai, bet kalbam. Vėliau, aišku, papročiai, pavyzdžiui, Kalėdų – paprasčiausiai tai yra viskas švenčiama pagal lietuviškus papročius. Bažnyčioj yra mišios lietuviškai. Pati kultūra, šokiai tautiniai, dainavimas chore... (Moteris, Punksas, 24 m.)

Pabrėžtina, kad lietuvių kalba Punske kalbama dažniau nei lenkų kalba. Informantai teigia, kad su pažįstamais žmonėmis (lietuviais) jie

visada bendrauja lietuviškai ir tik tais atvejais, kai kalbasi su lenkų tautybės žmonėmis, arba nepažįstamais, jie renkasi lenkų kalbą.

Lietuvos lenkai linkę neakcentuoti kalbos kaip svarbaus etniškumo resurso. Lauko tyrimo metu pastebėta, kad dažnai gatvėje išgirsi ne lenkų ar lietuvių, bet rusų kalbą. Pastarosios kalbos dominavimą gali paaiškinti nebent sovietinės politikos vykdyta prievartinė asimiliacija, kai į šį rajoną ir regioną apskritai buvo atkelta nemažai rusakalbių gyventojų iš visos Sovietų Sąjungos, ir agresyvi edukacinė politika, steigiant rusiškas mokyklas. Įtakos rusifikacijos plėtrai turėjo ir tas faktas, kad pokario metais apie 170 tūkst. šio regiono gyventojų repatriavo į Lenkiją (plačiau žr. Kalnius, 2006).

Negalima teigti, kad dabartinis Šalčininkų jaunimas nemoka lietuvių kalbos. Atvirkščiai, jie gana laisvai ja kalba, tam įtakos turėjo neabejotinai palanki Lietuvos edukacinė politika, nes net ir lenkiškose mokyklose lietuvių kalba yra privaloma. Tačiau, kad ir moka lietuviškai, neretai informantai linkę pabrėžti, kad dažniau kalba rusiškai (ne lietuviškai ar lenkiškai):

Kokia kalba kalbate?

Lenkų, rusų kalba, ir lietuvių. Nu taip, trim kalbom iš karto.

O dažniausiai?

Dažniausiai rusų. (Moteris, Šalčininkai, 26 m.).

Ta pati informantė pateikė ir paaiškinimą, kodėl kalbama rusiškai šeimoje:

Na matot, mama lenkė, bet baigė rusų mokyklą, nu jai lengviau vis tiek kažkaip.

Aš, pavyzdžiui, darželyje lankiau rusų kalba – kažkodėl mane leido. (Moteris, Šalčininkai, 26 m.)

Dar kiti informantai pabrėžė, kad namuose bendrauja lenkų kalba, tačiau mieste dažniau tenka susikalbėti rusiškai, kartais ir lietuviškai. Apskritai kalba nėra matoma kaip svarbiausias identiteto šaltinis, neretai galvojama, kad galima būti lenku ir nemokant lenkų kalbos.

Apibendrinant galima teigti, kad kilmė (ir sąsaja su kilmės vieta) yra stipriausias Lietuvos lenkų ir Lenkijos lietuvių identiteto elementas. Kultūriniai elementai, tokie kaip kalba, yra skirtingai lokaliai interpretuojami. Lietuvos lenkams kalba nėra svarbus identiteto šaltinis, o Lenkijos lietuviams ji yra ne mažiau svarbi nei kilmė.

Priklausymas valstybei: pilietybė ir buvimas etniškai kitokiu

Aptartas kilmės ir vietos aspektas konstruojant Lietuvos lenkų ir Lenkijos lietuvių identitetą nėra vienintelis. Įvadinėje studijos dalyje aptarėme,

kad valstybės *ribinės zonos* leidžia kalbėti apie etninio ir nacionalinio (pilietinio) identiteto įtampas, kylančias dėl valstybės (-ių) daromos įtakos identitetų konstravimui.

Antropologiniu požiūriu, valstybės teritorija yra suprantama kaip turinti ideologinį krūvį ir kurioje yra vykdoma nacijos homogenizacija (Williams, 1989), o nacionalizmas neretai įvardijamas kaip vienas iš valstybės gaminamų homogenizuojančių projektų, kuriuo siekiama įtvirtinti teritorinį ir politinį valstybės suverenumą erdvėje, t. y. iš abstrakčios erdvės sukonstruoti „homogeninę nacijos erdvę“ (Radcliffe, 2001: 124).

Nacijos homogeniškumas galėtų būti įvardijamas kaip idealus nacionalizmo kaip ideologijos siekis matyti valstybės teritorijoje gyvenančią homogenišką *įsivaizduojamą bendruomenę*. *Ribinėse zonose*, ar dar kitaip, valstybės paribyje gyvenantys žmonės neretai nepatenka į idealų nacijos ir teritorijos modelį. Neretai valstybės (-ių) paribiuose gyvena „etninis kitas“, kurio narystė vieningos nacijos modelyje yra suprantama daugiaplaniškai ir nevienareikšmiškai.

Lietuvos lenkai nekonfliktiškai sieja savo etninį „kitoniškumą“ (nėra lietuviai, nes save pagal kilmę suvokia esant lenkais) su priklausymu Lietuvos valstybei per pilietybę.

Lietuvos lenkai dažnai save įvardija lenkais, bet drauge pabrėžia, kad yra Lietuvos piliečiai:

Jūs save laikote lenke?

Taip.

Pagal ką?

Nu mano tėvai yra kaip ir lenkai, nu ir aš tokia, bet šiaip aš esu Lietuvos pilietė visų pirma. (Moteris, Šalčininkai, 26 m.)

Informantas šioje interviu ištraukoje plačiau supranta identitetą, apimami du dėmenys – nacionalinis (piliietinis) identitetas ir etninis identitetas. Aiškų etninio ir nacionalinio identiteto atskyrimas yra gana dažna tema, kuria kalba informantai. Tačiau svarbu pabrėžti, kad šis atskyrimas nelaikomas nenormaliu ar reikalaujančiu kažkokių pastangų. Tiesiog dažnai akcentuojamas kultūrinis / etninis kitoniškumas, kuris neturi nieko bendra su priklausymu valstybei; be to, iškeliamą galimybę toje valstybėje būti *kitokiu*, pavyzdžiui, kalbant lenkų kalba:

Bet, žinot, yra vienas dalykas, čia mano asmeniška nuomonė, kad reikia vis tiek suvokt, kur tu gyveni, kokioje valstybėje. Ta valstybė duoda tau galimybę kalbėt savo gimtąja kalba, nieks gi nedraudžia kalbėt lenkiškai. (Moteris, Šalčininkai, 25 m.)

Lietuvos lenkai Lietuvą vadina tėvyne ir save įvardija kaip Lietuvos piliečius, bet aiškiai brėžia teritorines ribas tarp *ten* esančios Lietuvos

ir Šalčininkų rajono (kurį informantai kartais dar vadina Vilniaus kraštu):

Ten jau Lietuva prasideda (Kaune), nu čia aš taip juokiuosi. Ir eini su drauge irgi iš Šalčininkų, pavyzdžiui, mes šnekamės lenkiškai, ir mus sustabdo, ir kodėl mes šnekamės lenkiškai. [...] kuo toliau nuo Vilniaus, nuo Vilniaus krašto, tuo mažiau žmonės žino apie tai, kad yra kažkokie lenkai Lietuvoje. Tai iki šiol yra keistas dalykas, nesuprantamas. Kaskart reikia teisintis net, kad čia istoriškai taip susiklostė, kad taip buvo. (Moteris, Šalčininkai, 26 m.)

Nors informantai ir suvokia Lietuvą kaip savo tėvynę, tačiau pabrėžia ir įsivaizduojamus skirtumus tarp *ten* esančios Lietuvos ir savo rajono (kalbinti žmonės neretai vartoja būtent rajono sąvoką, apibūdindami savo kitiškumą nuo *ten* esančios Lietuvos).

Lenkijos lietuviai etniškumo ir pilietybės sąsają mato kiek kitaip nei Lietuvos lenkai. Punsko lietuviai, panašiai kaip Šalčininkų lenkai, aiškiai mato skirtumus tarp etniškumo ir pilietybės, tačiau labiau akcentuoja pilietybės „formalųjį“ aspektą, t. y. turima Lenkijos pilietybė neretai matoma kaip pasas, ar popierius (kuris nėra labai vertinamas), o lietuviška kilmė yra kur kas svarbesnis identiteto šaltinis:

*[...] tautybę ir pilietybę čia aiškiai jūs atskiriate?
Jo jo jo. Čia pilietybė yra vienas dalykas, o tautybė... pilietybė yra pasas, o tautybė – tai esu aš. (Vyras, Punkskas, 33 m.)*

Nors ir nesiidentifikuojama su lenkiška pilietybe, pabrėžiama, kad ji yra gerbiama, save pristato kaip lojalius piliečius:

[...] aš paisau šitos šalies įstatymus. Aš moku mokesčius, nu kaip – visos teisinės normos – aš joms priklausau ir aš kažkaip tai jas vykdu, kokios yra. Čia gimus esu, šita valstybė mane saugo, visi socialiniai – čia yra pilietybė. [...] esu lojali pilietė, pavyzdžiui, moku puikiai lenkų kalbą, nes tai yra valstybinė kalba, privalau ją mokėti, ir aš puikiai mokų ją. (Moteris, Punkskas, 29 m.)

Iš kitos pusės, ir Lenkijos lietuviai, kalbėdami apie save kaip lietuvius, atsiduria tam tikroje tarpinėje pozicijoje – negalintys savęs priskirti nei lietuviams, nei lenkams:

*[...] Jūs jaučiatės lenke?
Ne, aš jaučiuosi lenkiško krašto lietuve. Aš niekada neverčiau savęs netapatinti su Lietuvos lietuviais.*

O su lenkais?

O su lenkais ir ne. [...]

[...] juk kiekvienas lietuvis gali pasakyti, kad, tarkim, iš Telšių yra? Taip. [...] bet tas trupučiuką pos sovietiškus yra. (Moteris, Punkskas, 29 m.)

Posovietiškumą informantė sieja su skirtingu mąstymu, kurį turi Lietuvoje gyvenantys lietuviai ir kuriam, aišku, įtaką darė priklausymas Sovietų Sąjungai:

O kaip tas pasireiškia post sovietikus?

Mąstymas būtų, bendravimas būtų paprastuose dalykuose, tarkim, mes čia augom, mums visą laiką kažkaip svarbi yra, nuo mažens mus taip augina, kad valstybinės šventės svarbu, tas tautiškumas. (Moteris, Punkskas, 29 m.)

Informantės manymu, lietuviai Lietuvoje yra mažiau patriotiški (nešvenčia tautinių švenčių ir pan.).

Toks savęs matymas – ne lenkas, bet ir lietuvis „kitoks“ – sukuria prielaidas kalbėti apie lokalinį / regioninį lietuviškumą. Informantai, kalbėdami apie Punkską, neretai pabrėžia, kad jį mato kaip lietuvišką „salą“ Lenkijoje:

[...] mano draugė sako: atvažiuoju pas tave į Lietuvą. Nors atvažiuoja pas mus į Lenkiją ir jaučiasi kaip Lietuvoj. (Moteris, Punkskas, 30).

Neteritoriškai konstruojamas lietuviškumas ir lenkiškumas

Šiuolaikiniai globalizacijos procesai daro įtaką nusistovėjusiai valstybės teritorialumo sampratai. Kalbant apie paribį, išskiriame du, mūsų nuomone, svarbius aspektus, rodančius globalizacijos raišką paribio situacijose: kintantį valstybių santykį su („savo“) tautinėmis mažumomis ir neteritoriškai konstruojamas politikas šių mažumų atžvilgiu.

R. Brubakeris (1996), kalbėdamas apie Vidurio ir Rytų Europą, nemažai dėmesio skiria nacionalinės valstybės strategijai, nukreiptai į ne tos valstybės teritorijoje gyvenančius įsivaizduojamus bendratautiečius. Šią strategiją jis vadina *išorinės tėvynės strategija* (angl. *external homeland*). Kiti autoriai, aptardami iš esmės tuos pačius procesus, vartoja *gimininės valstybės strategijos* sąvoką (žr. Ieda, 2006). Dažniausiai ši strategija apibūdinama kaip politika, nukreipta į kaimyninėse šalyse (bet nebūtinai) gyvenančias tautines mažumas, kurios laikomos įsivaizduojamos gimininės valstybės nacijos dalimi.

Lauko tyrimų Punske ir Šalčininkuose duomenys leidžia išvengti „neteritorines“, arba dar kitaip globalizacijos procesų sąlygotas identitetų įtampas.

Gana ryškiai skiriasi Lietuvos lenkų ir Lenkijos lietuvių tapatinimasis su „kilmės“ valstybėmis.

Lenkijos lietuviai Lietuvą mato ne tik kaip istorinę tėvynę, bet ir glaudžiai saistosi su ja, ne vienas informantas pabrėžė šalia Lenkijos pilietybės turintis ir Lietuvos. Antros, t. y. Lietuvos pilietybės turėjimas kartu

atlieka ir praktinę funkciją (pvz., galimybė įsigyti ir prižiūrėti automobilį Lietuvoje, lengviau įsidarbinti Lietuvoje ir pan.), tačiau kartu tai yra ir identiteto stiprinimas, patvirtinimas, kad yra lietuviai.

[...] *Lietuva mano gimtinė, man Lenkija nėra gimtinė, tėvynė – atsiprašau. Bet Lietuva yra tėvynė.* (Moteris, Punkskas, 22 m.)

Dauguma informantų Punske mokosi ar yra baigę aukštuosius mokslus Lietuvoje. Pasirinkimas studijuoti Lietuvoje yra suvokiamas kaip sąmoninga veikla, skirta puoselėti „lietuviškumą“.

Transnacionalinį buvimo „čia“ ir „ten“ aspektą iliustruoja populiarius Lenkijos lietuvių dirbamas vadybininko darbas. Lenkijos lietuviai lengvai susiranda darbą tiek lenkiškose, tiek ir lietuviškose kompanijose (tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje), o jų dvikalbystė ir dviejų kultūrų (Lietuvos ir Lenkijos) pažinimas yra resursas, leidžiantis nesunkiai pritaipyti tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje.

Lietuvos lenkai linkę pabrėžti, kad Lenkija yra užsienio šalis, su kuria jie neturi formalių santykių (pvz., pilietybės). Lenkija kartais matoma kaip šalis, kurioje gyvena giminės, šalis, kurioje galima kalbėtis lenkiškai.

Tai Jums Lenkija kas yra?

Na, tiesiog gal žmonės, ta kalba, norisi tiesiog kartais išgirsti tą lenkų kalbą tokią gražią, tokią tikrą kalbą [...] ten nėra kad man tenais gimtinė, nes gimtinė man yra čia, savi žmonės. (Moteris, Šalčininkai, 24 m.)

Lietuvos lenkai daugiausia dėmesio skiria saistymuisi su Lietuvos valstybe. Tačiau yra vienas aspektas, kuris leidžia apčiuopti ir teritoriją (gyvenamos valstybės) peržengiantį saistymąsi, t. y. kalbėti apie deterritorializuotas nacionalinio identiteto apraiškas. Ryškiausias to pavyzdys galėtų būti vadinamoji *Lenko korta*².

² Lenkijos Respublikos Seimas 2007 m. rugpjūčio 7 d. priėmė įstatymą „Dėl Lenko kortos“ (Ustawa o Karcie Polaka). Lenko korta skiriama penkiolikos buvusių TSRS respublikų piliečiams, kurie neturi Lenkijos Respublikos pilietybės ar leidimo nuolat gyventi Lenkijos Respublikoje (Įstatymo 2 str. 2–3 d.). Įstatymo 3 straipsnis nurodo, kad „Lenko korta yra dokumentas, patvirtinantis priklausomybę Lenkų Tautai“. Įstatymo 6 straipsnyje kalbama apie Lenko kortos turėtojo teises, kurios yra ekonominio, socialinio ir kultūrinio pobūdžio: 1) būti atleistas nuo prievolės turėti leidimą dirbti; 2) pradėti ir vykdyti ūkinę veiklą tais pačiais principais kaip ir Lenkijos piliečiai; 3) pradėti ir vykdyti studijas, daktaro studijas bei kitas lavinimosi formas, taip pat dalyvauti moksliniuose tyrimuose ir plėtos darbuose; 4) naudotis nustatytais lavinimo formomis; 5) skubiais atvejais naudotis nustatyto dydžio sveikatos apsaugos paslaugomis; 6) 37 % nuolaidai, važiuojant viešojo kolektyvinio geležinkelio transporto priemonėmis, keleiviniais greitaisiais ir ekspresiniais traukiniais; 7) nemokamai įeiti į valstybinius muziejus. Įstatymo 7 straipsnis nurodo, kad Lenko kortos skyrimas nereiškia Lenkijos pilietybės įgijimo, Lenko korta nėra dokumentas, leidžiantis kirsti sieną ar apsigyventi Lenkijos Respublikos teritorijoje. (Karta Polaka.<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20071801280>; žiūrėta 2011-09-12).

Reikia pasakyti, kad lauko tyrimų metu pavyko sutikti tik vieną informantą, turintį Lenko kortą (apskritai Lenko kortą turinčių asmenų skaičius yra apie keturis – penkis tūkstančius žmonių Lietuvoje). Tačiau dauguma informantų išsakė savo poziciją jos atžvilgiu.

Dauguma informantų linkę kalbėti apie Lenko kortą nemanydami, kad ji sudaro prielaidas kalbėti apie vienokį ar kitokį susisaistymą su Lenkijos valstybe. Dažniau ji matoma kaip priemonė lenkiško identiteto palaikymui (pvz., įrašant savo vardą ir pavardę lenkiškai).

Kai kurie kiti informantai pabrėžė, kad Lenko korta visiškai nereikalinga Lietuvoje gyvenantiems lenkams, nes Lietuva ir Lenkija yra Europos Sąjungos šalys ir nėra jokių kliūčių patekti į Lenkiją:

Tai vis tiek formalizmas kažkoks. Kaip, va, Baltarusijai duoda, jie ten turi lengvatų – viza ir studijuot galima. O mes vienoj valstybėj jau gyvenam – Europos Sąjungoj. (Vyras, Šalčininkai, 31 m.)

Išvados

Lauko tyrimų duomenų analizė atskleidė Lietuvos lenkų jaunimo Šalčininkuose ir Lenkijos lietuvių jaunimo Punske identitetų konstravimo daugiaplaniškumą. Vienas kertinių elementų, apibrėžiančių abiejų aptariamų grupių identitetą – kilmė. Kultūriniai elementai, tokie kaip kalba, labiau akcentuojami Lenkijos lietuvių (lietuvių kalba ir papročiai matomi kaip neatsiejami lietuviškumo atributai), o Lietuvos lenkai linkę neakcentuoti lenkų kalbos kaip svarbaus tapatumo elemento (atvirkščiai, keletas informantų kalbėjo, kad jie netgi nemoka lenkiškai – kalba rusiškai ar lietuviškai).

Skiriasi ir abiejų aptariamų grupių saistymasis su kaimyninėmis valstybėmis (Lenkija ir Lietuva). Lietuvos lenkams būdingesnis Lietuvos pilietybės akcentavimas apibrėžiant savo identitetą, o Lenkija yra matoma kaip užsienio valstybė. Lenkijos lietuviai linkę matyti Lenkijos pilietybę kaip *popierių*, labiau akcentuojamas etninis identitetas. Pažymėtinas ir aktyvus pastarųjų saistymasis su Lietuva (dvigubos pilietybės, mokymasis Lietuvoje, darbinė veikla orientuota į Lietuvą).

Literatūra

- Augé, M. (1995). *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London: Verso.
- Barrington, L. W. (2000). Understanding Citizenship Policy in The Baltic States // Aleinikoff, T. A., Klusmeyer, D. (eds.). *From Migrants to Citizens: Membership in a*

- Changing World*: 253–301. Washington, DC.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brubaker, R. (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge: Harvard University Press.
- Brubaker, R. (1994). Nationhood and the National Question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia: An Institutional Account // *Theory and Society*, 23 (1): 47–78.
- Čiubrinskas, V. (2010). Forging (Ethno)Nationalist Sentiment through Time and Space: Revivalist and Diasporic Ways of Accommodating Multiculturalism in East Europe and the USA // Ruegg, F., Boscoboinik, A. (eds.). *From Palermo to Penang – a Journey into Political Anthropology: Festschrift for Christian Giordano*: 103–118. Berlin, London: LIT Verlag.
- Eriksen, Th. H. (2002). *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press.
- Garcelon, M. (2001). Colonizing the Subject: The Genealogy and Legacy of the Soviet Internal Passport // Caplan, J., Torpey, J. (eds.). *Documenting Individual Identity: The Development of State Practices in The Modern World*: 83–101. New Jersey: Princeton University Press.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Giordano, Ch. (1997). Affiliation, Exclusion and the National State: 'Ethnic Discourses' and Minorities in East Central Europe // Wicker, H. R. (ed.). *Rethinking Nationalism and Ethnicity*: 175–193. Oxford: Berg.
- Grigas, R. (1996). *Paribio Lietuva: sociologinė paribio gyventojų integravimosi į Lietuvos valstybę apybraiža*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
- Hollinger, D. (1996). *Postethnic America: Beyond Multiculturalism*. New York: Basic Books.
- Ieda, O. (2006). Ideological Background of the Amendment Status Law Controversy in Hungary // Ieda, O. (ed.). *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?*: 185–213. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University.
- Kalnius, P. (2006). *Punsko ir Seinų krašto lietuviai: etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*. Punkskas: „Aušros“ leidykla.
- Karklins, R. (2001). The Misunderstanding of Ethnicity // *Problems of Post-Communism*, 48 (3): 37–44.
- Kasatkina, N., Leončikas T. (2003). *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas.
- Kymlicka, W. (2000). Nation-Building and Minority Rights: Comparing West and East // *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26 (2): 183–212.
- Kuznecovienė, J. (2008). Lietuvių tautinis identitetas: bruožai ir tipai // Čiubrinskas, V., Kuznecovienė, J. (sud.). *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*: 55–76. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Malkki, L. H. (1999). National Geographic: The Rooting of Peoples and Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees // Gupta, A., Ferguson, J. (eds.). *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*: 52–75. Durham, London: Duke University Press.
- Radcliffe, S. A. (2001). Imagining the State as a Space: Territoriality and the Formation of the State in Ecuador // Hansen, T. H., Stepputat, F. (eds.). *States of Imagination*:

- Ethnographic Explorations of the Postcolonial State*: 123–145. Durham, London: Duke University Press.
- Stewart, M. (2003). The Hungarian Status Law: A New European Form of Transnational Politics? // *Diaspora*, 12 (1): 67–101.
- Thomas, E. R. (2002). Who Belongs? Competing Conceptions of Political Membership // *European Journal of Social Theory*, 5 (3): 323–349.
- Williams, B. (1989). A Class Act: Anthropology and the Race to Nation Across Ethnic Terrain // *Annual Review of Anthropology*, 18: 401–444.

6. TAPATUMŲ TRANSFORMACIJOS – NUO ETNINIO TAPATUMO VALSTYBINIO TAPATUMO LINK: NAUJOS KARTOS RUSAKALBIAI KLAIPĖDOJE IR VISAGINE

Meilutė Taljūnaitė ir Liutauras Labanauskas

Įvadas

Šiandieniam pasaulyje išgalėjusi neatitiktis tarp globalių jėgų poveikio ir ribotų nacionalinės valstybės galių lemia tai, kad tautinio tapatumo tyrinėjimai tampa ypač aktualūs. Globalizacijos proceso daroma įtaka skatina naujai pažvelgti į socialiniuose moksluose nusistovėjusias paradigmas, jas permąstyti ir ieškoti naujų būdų interpretuoti globalizacijos ir transnacionalizmo procesų veikiamus identitetus. Tautinio tapatumo kaita vykstant šalių (ypač Europos valstybių) integracijos procesams, kuriuose pagrindiniais socialiniais veikėjais tampa valstybės ir jų vykdoma migracijos politika, dažnai tiriama kaip imigrantų integracijos į konkrečią valstybę politika. Kita vertus, ne asmens fizinis buvimas valstybėje lemia jo ir valstybės ryšio buvimą. Šis ryšys reiškia tik teisinį asmens priklausymą valstybei. Būtent asmens ir valstybės teisinis ryšys reiškia, kad asmuo įgyja (turi) specifines šios valstybės piliečio savybes, specifinę būseną, leidžiančią jam turėti teisių, laisvių ir pareigų, kurias turi tik piliečiai, visumą. Neretai teigiama, jog asmens ir valstybės nuolatinį ryšį rodo jų tarpusavio teisių ir pareigų visuma, tačiau asmens ir valstybės nuolatinį teisinį ryšį išreiškia ne bet kokia asmens ir valstybės tarpusavio teisių ir pareigų visuma. Į šią teisių ir pareigų visumą privalo būti įtrauktos tik piliečiams būdingos teisės ir pareigos. Kita vertus, į nurodytą teisių ir pareigų visumą privalo būti įtrauktos tik piliečių atžvilgiu numatytos valstybės teisės ir pareigos.

Kitų (priimančiųjų) valstybių politiką imigrantų atžvilgiu (vadinamąją imigrantų integracijos politiką) galime tirti tik tuo aspektu, kiek kitos šalies veiksmai leidžia imigrantams išsaugoti savo tautinį tapatumą ar jį skatina. Tautinis tapatumas apibrėžiamas kaip su *vieta erdvėje* susijęs ypatingas skirtingumo nuo „kitų“ santykis arba tokio santykio nebuvimas. Anot Zygmunto Baumano, „tapatumo idėja atsirado dėl priklausymo krizės ir iš pastangų, kurių reikėjo užpildant tuštumą tarp „turėtų būti“ ir „yra“ (Bauman, 2006). Kitaip tariant, valstybė išlaiko tautinio tapatumo monopolį ir nubrėžia ribą tarp „mes“ ir „jie“, o migrantai, dėl pilietinių teisių (ne)įgyvendinimo, (ne)užtikrintos ekonominės gerovės ir nevaržomų

arba ribotų galimybių dalyvauti visuomenės veikloje, patiria riziką ir priimančios visuomenės „atmetimą“ arba saugumą ir solidarumą.

Nors tapatumas dar neretai tapatinamas su identifikavimusi, t. y. suprantant identifikaciją kaip tapatybės pripažinimą, nustatymą, sutapatinimą (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, p. 838, p. 249) ir kalbininkų nuomone, tapatumas, tapatybė ir identifikacija tinka to paties reiškinio įvardijimui, sociologai vis labiau linkę šiuos terminus skirti. Vieni tyrėjai, aptardami tapatumo sąvoką, pabrėžia žmogaus vaidmenį – subjektas netapatina kažko su tokiu pat (pavyzdžiui, lietuviu su lietuviu, kaip lietuvių tautos atstovu), bet pats tapatinasi su kažkuo (pavyzdžiui, su lietuvių tauta). Kiti tyrėjai teigia, kad tapatumas nėra tik subjektyvus (individualus), bet ir intersubjektyvi (santykių) dimensija (1).

Be to, mokslinėje literatūroje neretai tarpusavyje priešinamos globalizacijos ir valstybiškumo, tautinio tapatumo, tautinio identiteto ar tautiškumo sąvokos. Apžvelgus įvairias nuomones, galima išskirti tris požiūrius. Pirmasis – globalizacija yra pavojus tautinei valstybei ir kelia jai naujus prisitaikymo ir išlikimo iššūkius. Dažniausiai tokių globalizacijos pesimistų nagrinėjamos temos – tai transnacionaliniai globalaus kapitalo ir migracijos srautai, globalių nelygybės ir hegemoninių komunikacijos ir kultūros formų atsiradimas bei laiko ir erdvės „suspaudimas“ (Giddens, 1990; Smith, 1995, cit. iš Morris, 1997). Antrasis požiūris – optimistinis. Globalizacija yra pageidautina, nes tauta, kaip uždaras etnis ir teritorinis darinys, yra nesuderinama su globalia modernaus pasaulio politine, ekonomine, socialine, kultūrine ir moraline (vertybine) tvarka, o didžiausi tautiškumo skeptikai ir globalizacijos optimistai laikosi požiūrio, kad tauta yra jau atgyvenęs, nebeveiksmingas socialinis darinys. Trečiasis požiūris reiškia, kad formaliai nepriklausomos valstybės, kurios daugeliu atveju turi apibrėžtą teritoriją ir yra konstruojamos kolektyvinio tautinio (etninio) identiteto ar identitetų pagrindu, tampa įtrauktos į sudėtingą tarpvalstybinių organizacijų tinklą ir globalų teisinį reguliavimą ir tikrai tarptautinę bendruomenę (Holton, 2011; Smith, 1995: 1 cit. iš Morris, 1997). Kitaip tariant, tautos ir tautinis identitetas yra globalios pasaulio tvarkos dalis, ir keičiasi (nyksta) ne tautos ar tautiniai identitetai, greičiau keičiasi jų struktūra ir funkcijos.

Tiriant valstybės visuomenės-pilietinės visuomenės sandarą, kuri tradiciškai apima valstybės autonomijos bei galios dimensijas, tampa tradicija į tyrimą įtraukti tos šalies kolektyvinio tapatumo dimensiją. Kolektyvinis tapatumas tampa tam tikra simboline erdve, kurioje susikerta šalies, visuomenės bei pilietinės visuomenės skirtingų komponentų veikla. Šių sąveikų pažinimas leidžia nusakyti tapatumų konstravimą nuo, pavyzdžiui,

etninio tapatumo link pilietinio tapatumo, o nuo jo – link valstybinio tapatumo. Lygiai kaip ir atvirkštine seka: aprašant valstybinį tapatumą išryškinamas pilietinio tapatumo turinys ir reikšmė, atskleidžiant etninio tapatumo statusą ir kintančius dėmenis. Pažinti, kaip valstybės identitetas ir šios srities vykdoma valstybės tapatumo politika veikia etninius santykius šalies viduje, iš tiesų yra patrauklus uždavinys. Kartu tenka tirti pilietinio tapatumo ir pilietinio dalyvavimo tarpusavio sąveiką pagal atskiras etnines grupes. Tai ypač aktualu, gilinantis į šiuolaikinę Lietuvos Respublikos pilietybės turinį, atskleidžiant realų pilietinių teisių turinį ir jų raišką lyginant skirtingas etnines grupes.

Identiteto kaip socialiniams mokslams tinkamo ir pritaikomo kintamojo apibrėžimo problema

Atliekant identiteto tyrimus susiduriama su identiteto, kaip socialiniams mokslams tinkamo ir pritaikomo kintamojo, apibrėžimo problema. Metodologiniai identiteto tyrimo klausimai apima tiek įvairių identitetų (jų skirtingų tipų) palyginimo bei išskyrimo problemas, tiek teoriškai išskirtų identitetų kaip matuojamo kintamojo operacionalizavimo klausimus. Identiteto matuojamumo problemą aštrina daugelio socialinių bei politinių mokslų teorijų pateikiama identiteto koncepcijų įvairovė. Tai siejasi su tuo, kad pats identitetas yra sunkiai apibūdinama ir kiek mišglota teorinė koncepcija, turinti dvejopas pasekmes: identitetą sunku matuoti, kita vertus, skirtingi žmonės gali turėti omenyje visiškai skirtingus dalykus reikšdami savo tapatumą su koku nors reiškiniu ar dalyku. Pastebima ir tai, kad to paties tipo ar reiškinių tapatumas, gyvuojantis nacionaliniu lygiu, įgyja visiškai naują turinį, kuomet jis tiriamas viršvalstybiniu lygiu (pavyzdžiui, kaip Europos tapatumas ar globalusis), be to, tokių tapatumų turinys (dominuojantys komponentai) skiriasi atskirose šalyse (ryškus bandymas empiriškai išmatuoti ir palyginti po penkis svarbiausius nacionalinio tapatumo ir europinio tapatumo komponentus pateikiamas Jiménez Antonia M. Ruiz (2004) darbe. Todėl empirinius duomenis, gautus vienoje šalyje, sunku (ir nelabai korektiška, ir nelabai yra prasmės) perkelti (taikyti) kitai šaliai. Pažinti konkrečios šalies situaciją modifikuojant (adaptuojant) „bendras“ teorines schemas – kur kas aktualesnis uždavinys.

Po 1990-ųjų A. Wendto darbų identitetas tapo pagrindine koncepcija analizuojant pasaulio politikas: identiteto koncepcija buvo pritaikyta valstybėms bei jų santykiams aiškinti, valstybės identitetą traktuojant ne tik kaip vieno subjekto, bet kaip sąveikos dimensiją. Tiriant integracijas politikos kontekste konstruojamas valstybės identitetas, sujungiant

nacionalinį ir viršvalstybinius politikos diskursus. Iškyla valstybės identitetą konstruojančių sudedamųjų dalių (jo komponentų) išskyrimo bei pagrindimo teorinė problema ir iš to kylantys empirinio matuojamumo klausimai. 1999-aisias A. Wendtas valstybės identitetą apibrėžė kaip tam tikrų idėjų, kas yra kuo konkrečioje situacijoje, buvimą (Wendt, 1999: 170). Vėliau jis pridūrė, kad identitetai nėra kažkas „suakmenėjusio“, bet tai, kas gali keistis (Wendt, 1999: 21). Tai įtvirtino valstybės identiteto kaip intersubjektyvių santykių supratimą (Wendt, 1999: 224).

I. B. Neumanno darbai išryškino identitetų įvairovę neapsiribojant vien valstybės identitetu. Tačiau valstybę, patirdama transnacionalizmo iššūkius, išlieka svarbiu piliečių identiteto šaltiniu (Neumann, 2004).

Pagal T. Erikseną, valstybinis-nacionalinis tapatumas susijęs su modernia nacionaline valstybe ir jos dominuojančia ideologija, labiau pabrėžiančia piliečių santykį su valstybe ir jų teises nei etnines ir kultūrinės šaknis (Eriksen, 1997). Globalizacijos procesai (taip pat transnacionalizmas) kvestionuoja tapatumų santykį su valstybe (-ėmis). Transnacionalizmą, kaip saistymąsi su keliomis valstybėmis, galima analizuoti kaip iššūkį daugiau ar mažiau nusistovėjusioms tautinio ir valstybinio identiteto sampratomis.

Neatskiriami nacionalinis ir etnis tapatybės sandai

Tautinio tapatumo kaip su *vieta erdvėje* susijusio ypatingo skirtingumo nuo „kitų“ santykio (arba to santykio nebuvimo) apibrėžimas susieja tradiciškai neatskiriamus, tačiau neretai supriešinamus nacionalinį ir etninį tapatumo dėmenis. Dar M. Romeris skyrė tris valstybės sąvokos elementus: tai – tauta, teritorija ir valdžia (Romeris, 1995: 1–56). Taigi aprašant valstybės identitetą šiuo būdu, nagrinėjami valstybės ryšiai su pasauliu, valstybės ir nacionalinės vyriausybės tarpusavio ryšiai, tiriami vietinės valdžios, valstybės ir nacionalinių vyriausybių ryšiai ir net Seimo, Prezidento bei Vyriausybės bendradarbiavimas bei įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios santykiai.

Iš sociologinių visuomenės nuomonės tyrimų duomenų matyti, kad prieš 2004 m. 44 proc. respondentų manė, kad, Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, lietuviai nepraras savo identiteto; 35 proc. apklaustųjų manė, kad, būdami ES nariais, tapsime „mažiau lietuviais“ (*Europos Žinios*, 2001, 4 (18)). Šis gana nevienareikšmiškai interpretuojamas santykis nekito ne vienerius metus, o dauguma manančiųjų, kad lietuviai nepraras identiteto Lietuvai esant ES nare, savo nuomonę argumentavo lietuvių tautos stiprumu ir giliomis tradicijomis. Pesimistai teigė, kad didžiausią pavojų nacionaliniam identitetui kelia užsienio kultūros įtaka ir jaunimo emigracija.

Įsitvirtinus transnacionalizmo koncepcijai, kai kurie autoriai (pvz., Kearney, 1995) vartoja ją kaip teorinį instrumentą, siekdami sumenkinanti nacionalinės valstybės ir lokalių socialinių tinklų svarbą. Šia prasme transnacionalizmo studijos nulemia naujų požiūrių aspektų, kvestionuojančių teritorinę nacionalinę valstybę, atsiradimą. Ši teorinė išeitis ypač produktyvi svarstant deterritorializaciją, kai abejojama bendruomene bei lokalumu kaip duotybe. Vietoj to žiūrima į vietas – kultūros – bendruomenės konstravimą atsižvelgiant į globalizacijos procesą. Globalizacija kaip socialinis, ekonominis, kultūrinis ir demografinis procesas vyksta nacionalinės valstybės viduje, tačiau ir peržengia tas ribas (Kearney, 1995: 548). Taigi galime daryti išvadą, kad transnacionalizmas, anot minėtų autorių, daugelyje vietų persipina su minėta globalizacijos samprata, tačiau yra labiau orientuotas į procesus, peržengiančius vieną ar daugiau nacionalinių valstybių, o globalizacijos procesas yra suprantamas labiau kaip kalbėjimas apie globalią erdvę apskritai, o ne fokusuotai, t. y. apie teritorinę nacionalinę valstybę (Kearney, 1995: 548).

Tautinio tapatumo politika paprastai suprantama kaip normatyvinis konstruktas. Tai leidžia klausti, ar, pavyzdžiui, egzistuoja bendra tautinio tapatumo politika (pvz., ES, JAV)? Ar tai politika, ar tik intelektinės pastangos? Be abejo, egzistuoja skirtingi normatyvinio reguliavimo lygiai: šalies, tarpvalstybinis ar globalus. Globalios Lietuvos programa, pabrėžianti Lietuvos valstybės siekį įtraukti užsienyje gyvenančius lietuvius į Lietuvos gyvenimą, turėjo tiek pat dėmesio skirti kitataučių Lietuvos piliečių įtraukčiai (vadovaujantis sociologinėmis tradicijomis, tokias skirtingų etninių grupių piliečių įtrauktis gerai matuoja tėvų – vaikų karjerų konkrečioje šalyje bei jų tapatumų palyginimai arba skirtingos kilmės šalių antros kartos piliečių karjeros bei pilietinės įtraukties lyginimai).

Taigi, formuodama nacionalinį (ne etninį) identitetą, valstybė siekia konkrečių tikslų:

- pritraukti investicijas;
- skatinti eksportą;
- didinti lankytojų (turistų) skaičių;
- stiprinti nacionalinį (valstybės) identitetą;
- stiprinti valstybės politinį reikšmingumą.

Vadinasi, tautinio tapatumo politinis modeliavimas implikuoja tapatumo priskyrimą tam tikrai socialinei strategijai ir (ar) net ideologijai. Dažnai kartojasi įvairių autorių pastangos tapatumo politiką sieti su šalies užsienio politika, pabrėžiant, kad tautinis tapatumas yra glaudžiai susijęs su įvairiomis suvereniteto ir valstybingumo koncepcijomis. Nagrinėjant šalies užsienio politiką, pripažįstama, kad dėl savo vaidmens brėžiant

suvereniteto ir valstybingumo kontūrus šalies užsienio politika atlieka reikšmingą vaidmenį *formuodama tam tikrą piliečių kolektyvinio tapatumo sociopolitinę vaizduotę*. Užsienio politikos vykdytojų retorika dažnai išreiškia subjektyvius kurios nors kultūrinės grupės bendrus jausmus, susijusius su tradicijomis, institucijomis, teritorijomis, mitais ar ritualais. Šios tapatumo išraiškos atskleidžia, kaip užsienio politikos vykdytojai mato istoriją, dabartį ar ateities politines preferencijas. Pakankamai visa tai internacionalizavus, šie tautinio tapatumo rodikliai gali tapti politinės kultūros dalimi bei šalies užsienio politikos „nacionaliniu stiliumi“.

Įdomu pastebėti, kad, tiriant valstybės politinį identitetą, įdomiausi rezultatai gaunami supriešinus ne nacionalinio ir etninio tapatumo dimensijas, bet tris poras politinių koncepcijų:

- ideologiją su nacionaliniais interesais;
- partiją su valstybe;
- vadovus (lyderius) su žmonėmis (tauta).

Taigi valstybės identitetas neatstos viso komplekso sąlygų, kurios formuoja šalies politiką ir jos dalyvavimą tarptautiniuose santykiuose. Kita vertus, ir pačios šalies galimybės formuoti ar keisti savo identitetą yra ribotos: tauta, kuri nuolat užimdavo dalį savo kaimynų teritorijų, sunkiai įtikins kitus, kad ji niekad netroško šito daryti.

Jiménez Antonia M. Ruiz (2004: 13), tyrinédama Europos nacionalinius identitetus, pažymi, kad nacionalinės valstybės identitetas visų pirma bei dažniausiai yra aprašomas kalbos bei kultūros terminais (po jų seka kilmė, istorija, simboliai, teisės, sienos, pasididžiavimas bei suverenitetas). Didžiavimasis šalimi ir suverenitetas dažniausiai (net pirmoje vietoje) buvo minimas Didžiojoje Britanijoje bei Graikijoje. Nusakant europinį identitetą akivaizdžiai pradeda vyrauti „instrumentiniai“ motyvai (bendra valiuta ir ekonomika bei teisė laisvai judėti bei apsigyventi). Valstybės istorija ir suverenitetas atsiduria visų veiksmų gale.

Valstybinis identitetas yra susijęs su modernia nacionaline valstybe ir jos dominuojančia ideologija, kuri labiau pabrėžia piliečių santykį su valstybe ir jų teises nei etnines ir kultūrinės šaknis (Eriksen, 2002). O globalizacija kvestionuoja tapatumų santykį su valstybe (-ėmis). Globalizaciją kaip socialinius, ekonominius, kultūrinius ir demografinius procesus, kurie vyksta ir nacionalinės valstybės viduje, ir peržengia jos ribas (Kearney, 1995), ir transnacionalizmą, kaip saistymąsi su keliomis valstybėmis (Glick-Schiller ir Szanton Blanc, 2005; Vertovec, 2009), galima analizuoti kaip iššūkius nusistovėjusioms tautinio ir valstybinio tapatumo sampratoms. Žemės teritorija yra juridiškai padalyta į nacionalines valstybes, tačiau globalizacija reiškia socialinius, ekonominius, kultūrinius ir

demokratinus procesus, kurie vyksta ne tik nacionalinėse teritorijose, bet ir peržengia jų ribas (Kearney, 1995).

Valstybės „darbas“, pasak M. Kearney'aus (1995), yra saugoti sienas, suteikti ar riboti pilietybės teises ir vykdyti užsienio politiką. Tačiau transnacionaliniai ir globalūs individų ar bendruomenių (taip pat apibrėžiamų pagal etniškumą) interesai neretai konfliktuoja su valstybių jurisdikcija ir galia. Tokie konfliktai gali būti vadinami „transvalstybiniais“ (*trans-statal*) (Kearney, 1995). Ši sąvoka, pasak M. Kearney'aus (1995), taip ir nepaplito moksliniame diskurse, bet problematika, kurią mokslininkai kelia rašydami apie globalizaciją ir transnacionalizmą, būtent apima „transvalstybiškumo“ kontekstą (Kearney, 1995).

Valstybės identiteto komponentai

Valstybės *struktūriniai komponentai* nuolat jungiami su valstybės identitetu. Tačiau empiriniam pažinimui ribų ir sąsajų tarp valstybės komponentų ir valstybės identiteto brėžimas yra iš tiesų problemiškas. Ir nors akivaizdu, kad visa tai vyksta, kintantys tarptautinės sistemos veikėjų komunikavimo, apsikeitimo technologijomis būdai formuoja tam tikrą transnacionalinių kolektyvinių identitetų darną. Šių procesų pažinimui turėtų būti labiau plėtojami empiriniai tyrimai. Įsivyrąja įvairiausių indeksų sudarymo ir šalių lyginimui / atpažinimui taikymo praktika. 2014 m. Rytų Anglijos universiteto mokslininkai Simonas Anholtas ir Robertas Goversas sukūrė „agreguotą“ *geros šalies* indeksą, kuriam jie naujų duomenų nerinko, o tik susumavo ir naujais rakursais išanalizavo egzistuojančią Jungtinių Tautų, Pasaulio banko ir kitų tarptautinių organizacijų statistiką (Rudavičius, 2014). Remtasi 35 skirtingais tarptautiniais statistikos duomenimis, sukauptais daugiausia 2010-aisiais. Pasirinktos septynios globalios kategorijos: „Mokslas ir technologijos“, „Kultūra“, „Tarptautinė taika ir saugumas“, „Pasaulinė teisinė tvarka“, „Planeta ir klimatas“, „Klestėjimas ir lygybė“ bei „Sveikata ir gerovė“. Pagal šias septynias kategorijas siekta įvertinti ne valstybių gerumą savo piliečiams, o šalių įtaką – gerą arba blogą – visai planetai. Šis indeksas labiausiai priartėjo prie galimos įvardyti kaip *funktionalistinės šalies identiteto paradigmos*. Yra ir kitų gana plačiai naudojamų indeksų, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) *Žmogaus socialinės raidos indeksas*; *Europos pilietinės pilietybės ir įtraukimo indeksas*; *Pilietinės galios indeksas*; *Gyvenimo kokybės indeksas*; *Laimės indeksas*; *Demokratijos indeksas*; *Pasaulio konkurencingumo indeksas*; *Globalizacijos indeksas ar Suminis inovatyvumo indeksas*, tačiau nė viename jų tautinių mažumų integracijos ar savijautos komponentų nerasime.

Valstybės identiteto vertinimas ir jo įtaka pasaulinės rinkos kontekste dažnai yra tiriama rinkodaros teorijų kontekste, plačiai nagrinėjant konkrečias šalis, žymių firmų ženklo ir šalies įvaizdžio konkurenciją, paplitimą, vyravimą ir pan. (2). Kaip tyrimų rezultatas sudaromas tam tikras sisteminis požiūris į valstybę kaip į pasirenkamą partnerį (plačiau žr. Taljūnaitė, 2001: 72).

Valstybės identiteto ir pilietinio tapatumo paradigmos

Valstybės identiteto ir nacionalinio identiteto siejimas bei atskyrimas vėlgi yra problemiškas. Todėl tik atskleidžiant konkrečiuose gyventojų grupių identitetų fragmentaciją galima numanyti galimus pasirinkimus bei nuostatas kieno nors atžvilgiu.

Šiame kontekste ryškėja pagrindinės *pilietinio tapatumo* charakteristikos:

- 1) Pilietinis tapatumas negali formuotis esant izoliacijai. Pilietinis tapatumas formuojasi esant sąveikai su kitais, tapdamas asmeniniu pasirinkimu. Kas veikia, pavyzdžiui, vienos šalies piliečių skirtingų etninių grupių galimybes transformuoti savo šeimos resursus (socialinio, žmogiškojo ar kultūrinio kapitalo formomis) į sėkmingą išsimokslinimą bei ankstyvasias darbo karjeras, nustatoma tiriant šalies institucines, švietimo sistemos bei darbo rinkos sąveikas.
- 2) Pilietinis tapatumas yra glaudžiai susijęs su tam tikrais intelektualiais ir moraliniais pasirinkimais.
- 3) Pabrėžiama *holistinė* pilietinio tapatumo prigimtis.
- 4) Pilietinis tapatumas tampa individo (grupės) sąmoningai pasirinktu ir nuolat pasikartojančiu pasirinkimu.

Tradiciskai tautinė valstybė remiasi prielaida, kad jos piliečių pareiga – kovoti, kad neišnyktų kolektyvinis valstybės gyventojų tapatumas. Tautinės valstybės kūrėjai visoje Europoje diegė dominuojančios kultūros, valstybinės kalbos ir tapatumo, iš dalies paremto skirtumais, palyginti su kaimyninėmis valstybėmis, tautomis ir kultūromis, nuostata. Tiriama piliečių ir jų vyriausybės tarpusavio ryšiai. Tiriama, kaip individai ar socialinės grupės gali daryti įtaką, kad ji būtų veiksminga, ir kaip vyriausybė reaguoja į piliečių pageidavimus. Nagrinėjami ryšiai tarp visumos ir jos dalių, kuomet, pavyzdžiui, net pilietinės teisės negali būti nagrinėjamos neatsižvelgiant į ekonomines priežastis. Adekvati politinių partijų analizė įmanoma tik susiejus jas su šalies politine kultūra, o praktiniai klausimai sprendžiami turint teorinius modelius.

Siekiant nustatyti tautinio tapatumo politiką pilietinio identiteto aspektu, mėginama tirti:

- nacionalinės valstybės santykį su jos piliečiais, nepriklausomai nuo to, kurioje valstybėje jie yra (potencialus ryšių išsaugojimas valstybės iniciatyva);
- kitų (priimančiųjų) valstybių politiką imigrantų atžvilgiu (vadina- mąją imigrantų integracijos politiką, tačiau tiriant tautinio tapatu- mo politiką tik tuo aspektu, kiek kitos šalies veiksmai skatina ar leidžia imigrantams išsaugoti savo tautinį tapatumą);
- valstybės politiką jos tautinių bendrijų atžvilgiu.

Remiantis prielaida, kad valstybės identitetas veikia etninius santy- kius šalies viduje, tikslinga ieškoti pilietinio tapatumo empirinio tyrimo gairių ir jas formuluoti.

Valstybių politika jų tautinių bendrijų atžvilgiu formuojant šalies identitetą

Po 1990 m. politinių transformacijų naujai atsirandančioms posovieti- nėms šalims buvo svarbu reorganizuoti ir reformuoti savo politinę ir eko- nominę sistemą, taip pat iš naujo apibrėžti jų tapatybę ir rasti būdų, kaip susidoroti su nepageidaujama sovietine praeitimi. Lietuvos atveju, anot Juozo Lakio (1996), kitataučio padėtį Lietuvoje lemia gyvenimo trukmė, nes čia gimęs ar daug metų gyvenęs kitatautis pasijunta savas, o patekęs į lietuvišką arba į tautiškai, tačiau daugiausia lietuvių veikiamą aplinką, kitatautis skatinamas sparčiai perimti jos požymius – paplitusią kalbą, el- gesio ypatumus, gyvenimo ir bendravimo taisykles. Tačiau kasdieniame gyvenime kartais stebimas išankstinis neigiamas požiūris tampa kliūtimi ne tik sėkmingai kitataučių integracijai, bet ir jų tapatumų raiškai.

Neretai tautinis identitetas tampa ne tiek skirtumo ar kitoniškumo žy- mekliu, kiek stabilumo, pastovumo žymekliu socialinės klasės, priklaus- ymo nacionalinei bendruomenei kontekste. Balibaris (1991, cit. iš Morris, 1997) argumentuoja, kad nors moderni valstybė ir suteikia lygias priklaus- ymo teises ir galimybes savo piliečiams, vis dėlto egzistuoja vidinės ir išorinės ribos, kuriomis yra apibrėžiama nacionalinė bendruomenė. Taigi galima kelti klausimą, kas priklauso nacionalinei bendruomenei ir kas ne. Pavyzdžiui, Yasemin Nuhoglu Soysalas (1994: 135, iš Morris, 1997) iden- tifikuoja užsieniečių teisių tarptautiškėjimo tendencijas, bet kartu pastebi, kad įsigalėję globalūs diskriminacijos ir nelygybės mechanizmai sukuria minėtų „teisių įgyvendinamumo deficitą“, kuris reiškia, kad formalios teisės nebūtinai garantuoja pilną socialinę įtrauktį ir priklausymą nacio- nalinei bendruomenei. Čia prasideda ir šiuolaikinės socialinės klasės tyri- nėtojų diskusija apie „vietinę“ užribio klasę (underclass, precariat) išsivys- čiusiose valstybėse (Morris, 1994; Johnson, 2014; Allena ir Ainleyb, 2011),

turinčią „revoliucinį potencialą pakeisti pasaulį“ (Johnson, 2013: 385). Ši užriebio klasė, pasak Guy'aus Standingo (2011, cit. iš Johnson, 2014: 385), – tai besiformuojanti klasė (angl. *class-in-the-making*), suskaidyta į piktų ir įsiutusių, socialiai nesaugių žmonių „porūšius“, gyvenanti iš trupučio, to, ką uždirba laikinuose darbuose be galimybės kelti kvalifikaciją, tarp kurių ir milijonai frustruotų jaunų išsilavinusių žmonių [...], ir šimtai milijonų migrantų visame pasaulyje“ (Standing, 2011). Collinsonas (1993) ir Brubakeris (1989) taip pat pabrėžia daugumos ne-piliečių segregaciją į menkai apmokamo ir ne savo noru dirbamo darbo rinkos segmentą. Pasak Peterio H. Schucko, (1989, cit. iš Morris, 1997), asmens sėkmei ekonominėje ir socialinėje sferoje svarbiausi yra šie trys elementai: 1) pozicija darbo rinkoje, 2) būsto rinka ir 3) švietimo sistema, kurie yra nepriklausomi „formalios“ pilietybės kintamieji, ir kuriuos analizuojant „formaliai“ sunku užčiuopti „neformalius“ diskriminacijos pasireiškimus. Tačiau visaapimanti sąvoka „globalizacija“ dažnai palieka nacionalinių bendruomenių trūkumų analizę nuošalyje (Morris, 1997).

Nacionalinių interesų ir tarpvyriausybinių bei transnacionalinių institucijų kontekste etninės bendruomenės, gyvenančios nacionalinės bendruomenės apsuptyje, irgi lieka nuošalyje. Vis dėlto, kadangi globalizacijos reiškinio nagrinėjimas koncentruojasi ir į „įtampų“, ir „prieštaravimų“ laukus, į šį lauką turėtume sugrąžinti ir nacionalinių bendruomenių trūkumų sociologinių tyrinėjimų analizę (Morris, 1997).

Migracija ir nacionalinė valstybė: „trečiojo“ tautinio tapatumo formavimosi hipotezės ir tyrimai

J. Friedmanas (1997, cit. iš Čiubrinskas, 2012, autoriaus rankraštis) pažymi, kad kolonijinės ir komunistinės sistemų žlugimai padidino žmonių socialinį ir geografinį mobilumą bei atvėrė galimybes alternatyviems identiteto prasmų šaltiniams. Pačiose valstybėse vyksta procesai, asimiliacijos politiką keičiantys į daugiakultūrinę, o tokia kaita turi ilgalaikę tendenciją suteikti galios etniniams identitetams – pirmiausia regioniniams ir čiabuvių, taip pat imigrantinių mažumų (Friedman, 1997: 84). Anot N. Glick-Schiller, transnacionalizmo sąvoka nurodo žmonių ir idėjų judėjimą pirmyn ir atgal, peržengiant nacionalinių valstybių sienas, transnacionalizmas apibūdinamas kaip procesas, kurio dėka migrantai, naudodamiesi technologinėmis naujovėmis, gali kurti ir palaikyti socialinius, ekonominius, kultūrinius ir politinius ryšius su daugiau nei viena nacionaline valstybe (Glick-Schiller, Basch, Szanton-Blanc, 1993). Taigi migracijos studijose dominavęs kilmės šalį ir rezidencijos šalį poliarizuojantis

stūmimo – traukos (angl. *push-pull*) modelis išstumtas transnacionalizmo koncepcijos (Kuznecovienė, 2011).

Kaip pastebi britų mokslininkas Bhikhu Parekhas (2008), teoretizuodamas migracijos fenomeno ir tautinio tapatumo aspektus ir bandydamas susieti transnacionalizmo ir diasporos koncepcijas, imigracija yra kultūrinės įvairovės šaltinis, tačiau klaidinga manyti, kad „prieš“ prasiidedant imigracijai visuomenė kultūriniu požiūriu buvo vienalytė ir kad ribojant imigraciją galima vienalytiškumą išsaugoti. Pasak minėto autoriaus, nors imigrantai priklauso skirtingoms rasėms, religinėms ar etninėms grupėms, priimanti visuomenė tik iš pažiūros yra homogeniška, todėl imigrantų įvairovė nėra „įvairesnė“ nei skirtingų visuomenės grupių konservatyvių ar radikalių nuomonių pliuralizmas. B. Parekho nuomone, imigrantai dažniau pritaria konservatyviajai daugumos nuomonei, todėl „kultūrinė praraja“ tarp imigrantų ir priimančios visuomenės nėra didesnė nei ta, kuri supriešina pačius visuomenės narius, be to, šiuolaikinė migracija skiriasi nuo tos, kuri vyko XX a. pradžioje ar po Antrojo pasaulinio karo. Tais laikais atvykusieji dažniausiai buvo karo pabėgėliai ir siekdavo asimiliuotis, o transporto ir komunikacijų nebuvimas nutraukdavo jų ryšius su kilmės valstybe. Šiuolaikiniai imigrantai dažniausiai atvyksta dėl ekonominių ar asmeninių motyvų, todėl jų santykis su priimančiąja valstybe pagrįstas sutarties principu – palaikyti ryšius su kilmės valstybe ir išsaugoti savo tapatumą šiuolaikiniams migrantams yra paprasčiau dėl komunikacijos technologijų ir pigių skrydžių, todėl imigrantų nenoras asimiliuotis tampa „modernia“ problema, t. y. imigrantai nejaučia dėkingumo priimančiai valstybei ir, pasinaudodami politinėmis ir kultūrinėmis laisvėmis, nevaržomi reiškia prieštarigus jausmus priimančios visuomenės atžvilgiu (Parekh, 2008).

Atsivėrusios galimybės interpretuoti naujos diasporos terminą paskatino rastis empiriniams tyrimams, siekiantiems išsiaiškinti, ką galima vadinti „naująja diaspora“ empiriniu lygmeniu. Lietuvoje sociologė Natalija Kasatkina yra įvedusi „naujosios rusų diasporos“ kategoriją (Kasatkina, 2003). Kasatkina išsamiai tai svarstė savo straipsnyje „Русские в современной Литве : меньшинство, диаспора или часть гражданского общества?“ (žr. Kasatkina, 2007) keldama klausimą – kuo skiriasi tautinė mažuma nuo diasporos ir kokiais apibrėžimais remiantis galima tyrinėti rusus kaip imigrantus ar antrosios, trečiosios kartos imigrantus Lietuvoje?

Kitas pavyzdys – socialinių antropologų Ingrid Dobler ir Maren von Groll 2002 m. Meksiko mieste atliktas etnografinis tyrimas „Vokiečiai Meksikoje – modernios diasporos atvejis“. Pristatydamos teorinį modelį, I. Dobler ir M. von Groll (2002) laikosi minties, kad konceptualiai reikia skirti

„senąją“ ir „naująją“ diasporos sampratą ir hipotetiškai išskiria pagrindinius „modernios diasporos“ požymius: 1) nuolat palaikomas kontaktas su kilmės šalimi; 2) diasporos kultūra skiriasi tiek nuo kilmės šalies kultūros, tiek nuo priimančios šalies, o diasporos kultūra – tai vienos kultūros inscenizavimas kitos kontekste; 3) diasporos bendruomenė kuria savas vertybes, normas ir praktikas; 4) taip kuriamas atskiras diasporos bendruomenės identitetas; 5) diasporos bendruomenės nariai jaučiasi nepilnai integruoti į vietos bendruomenę; 6) o diasporos bendruomenė jaučiasi „priklausanti“ daugiau nei vienai nacionalinei valstybei. Kiekybiniais ir kokybiniais duomenimis paremtame straipsnyje I. Dobler ir M. von Groll (2002) išsamiai analizuoja įvairias vokiečių diasporos Meksikoje institucijas ir jų įtaką identiteto konstravimui, pateikia išvadą, kad 1) grupinis (diasporos) identitetas tampa stipresnis nei lokalus, etninis ar nacionalinis (susiformuoja trečiasis identitetas); 2) išėiviai (šiuo atveju iš Vokietijos) kuria tarptautinius tinklus su diaspora kituose kraštuose ir dalijasi patirtimis (taigi šiuo atveju socialiniai ryšiai yra stipresni ir vertybės labiau sutampa su, pvz., Singapūro vokiečiais nei su Vokietijos gyventojais). Remdamosi savo tyrimu Meksikoje išvadomis, autorės kalba apie diasporos kultūrą kaip apie trečiąjį identitetą, turintį tiek gimtosios, tiek gyvenamosios šalies kultūros savybių, ir vadina tai esminiu „modernios diasporos“ bruožu.

Valstybės tiesioginis veikimas, turintis įtakos „trečiojo“ tautinio tapatumo konstravimui su jo globalizacijos ir (ar) transnacionalizmo sąlygotomis transformacijomis, galimas matyti iš konkrečios valstybės politikos (ar politikų) ir institucinės politikos praktikos, pvz., natūralizacijos. Rositos Fibbi, Mathiaso Lercho ir Philippe'ės Wannerio (2007) Šveicarijoje atliktas tyrimas tiesiogiai galėtų būti antrosios kartos rusakalbių imigrantų tyrimų Lietuvoje atitikmuo. R. Fibbi, M. Lerchas ir P. Wanneris (žr. Fibbi, et al., 2007) analizavo Šveicarijos valstybinės statistikos duomenis. Jų tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti teisinio (valstybės suteikiamo) statuso įtaką akademiniais ir profesiniais imigrantų kilmės jaunimo pasiekimams. R. Fibbi, M. Lerchas ir P. Wanneris (2007) analizavo 20–24 metų amžiaus antros kartos imigrantų išsilavinimo ir įsidarbinimo galimybes priklausomai nuo jų pilietybės statuso ir konstatuoja, kad natūralizacijos būdu pilietybę įgiję jaunuoliai, ypač tie, kurie yra gimę Šveicarijoje, savo akademiniais pasiekimais statistiškai pralenkia kitas dvi grupes – pilietybės neturinčius ir netgi (nors išsamiai ir netyrinėtus) „etninius šveicarus“. Tai gali teigti, kad natūralizacija turi pozityvios įtakos akademiniais rezultatams. Autoriai iškelia naują hipotezę, kad natūralizacijos būdu pilietybė suteikiama ne visiems jos prašantiems, tai gali motyvuoti jaunimą ją „užsitarnauti“, ką ir atspindi uolaus mokymosi rezultatai. Tačiau

minėtame straipsnyje taip pat konstatuojama, kad, tiriant imigrantų jaunimo įsidarbinimo galimybes, kitas grupes akivaizdžiai pralenkia žmonės, kurie yra jau gimę Šveicarijos piliečiais. Taigi įdomus analitinis šio tyrimo atradimas yra tas, kad natūralizacija teigiamai veikia mokslo pasiekimus, bet įsidarbinimo galimybių nepadidina. Autoriai daro prielaidą, kad įtakos gali turėti žymiai konkurencingesnis darbo rinkos pobūdis ir galimai patiriama diskriminacija.

Tautinio tapatumo erdvės mieste

Atliekant identiteto tyrimus etniškumo dimensija dažnai naudojama analizuojant tautinių mažumų bei etninių grupių ar imigrantų integraciją į nacionalinę visuomenę. Aktualūs du procesai – etninio identiteto sureikšminimas ir identiteto politika bei priešingai – šio identiteto fragmentacija ir tarptautinių ryšių sureikšminimas. Pavyzdžiui, Shiang-Yi Li ir Taljos Blokland (2012) atliktas tyrimas analizuoja urbanistinės aplinkos įtaką tarptautiniams (mažumos – daugumos) santykiams ir diasporos tinklų kūrimui. Pasak autorių, dažnai kinų kvartalas Vakarų šalies miestuose įsivaizduojamas kaip tankiai apgyvendinta socialiai ir kultūriškai uždara bendruomenės erdvė. Tai formuoja visuomenės nuomonę, kad tokios urbanistinės erdvės nebuvimas (arba jos išardymas) galimai pasitarnautų kinų diasporos bendruomenės integracijai į vietos visuomenę. Minėtoje sociologinėje studijoje ir buvo tiriami imigrantai iš Kinijos dviejuose Europos miestuose: Amsterdame, kur egzistuoja kinų kvartalas, ir Berlyne, kur, kvartalą nugriovus per Antrąjį pasaulinį karą, jis niekada taip ir nebuvo atstatytas. Lyginamasis tyrimas, paremtas lauko tyrimu bei socialinių ir institucinių tinklų analizės duomenimis, atskleidė, kad etninės bendruomenės erdvinis matomumas mieste turi įtakos ne tik pačių jos narių socialiniams ryšiams, bet ir bendruomenės integracijai bei santykiams su nacionaline šalies visuomene. Šio tyrimo duomenys taip pat rodo, kad kinų kvartalas Amsterdame suteikia imigrantams iš Kinijos bei kinų mažumai Olandijoje galimybę būti socialiai aktyviems (nepaisant to, kad jame kinai tik dirba, bet negyvena) ir tokiu būdu juos integruoja į visuomenę. Kvartalo centre esanti budistinė šventykla veikia kaip ryškiausias kultūros įvaizdis, o aplink ją susiraizgęs restoranų ir parduotuvėlių tinklas padeda palaikyti „etninio identiteto“ konstrukta organizuojant bendrą veiklą, mezgant pažintis ir kartu leidžiant laiką. Tuo tarpu Berlyne yra žymiai daugiau jaunesnių ir aukštesnį išsilavinimą bei kvalifikaciją turinčių kinų, tačiau jų pragyvenimo lygis bei socialinis aktyvumas yra žemesnis. Nors formaliai kinų diasporos atstovai Berlyne turi darbo vietas ir nepatiria diskriminacijos, socialiai jie yra niveliavęsi

su kitais Berlyno gyventojais ir kaip bendruomenė yra „nematomi“. Be to, jiems stinga erdvės, kurioje galėtų užsimegzti socialiniai kontaktai ir įvykti savirealizacija. Straipsnyje daroma išvada, kad socialinių kontaktų palaikymo ir etninio identiteto konstravimo aspektu, Berlyne ar Amsterdame esminį vaidmenį vaidina kinų kvartalo, kaip žmogiškojo potencialo realizacijos vietos nebuvimas ar buvimas. Šį fenomeną autorės vadina erdvinės koncentracijos efektu, kuris, jų manymu, daro poveikį trimis lygmenimis: organizaciniu, socialinių tinklų, bendruomenės atstovavimo (Li ir Blokland, 2013). Tad darytina išvada, kad tiriant etninio identiteto transformacijas teoriškai svarbu analizei pasitelkti erdvės (miesto erdvės) kaip etninės erdvės konceptualizavimą.

Klausimai, kaip žmonės konstruoja, įsivaizduoja ir patiria vietas, kokias reprezentacijas naudoja etninių, kultūrinių ar kitokių elementų atžvilgiu, kaip, kiek ir kada identiteto bei kultūrinių skirtumų klausimai yra naujai apibrėžiami teritorija arba atpalaiduojami nuo jos ir pan., yra aktualūs ne tik migrantų saistymuisi su vietovėmis / erdvėmis (plačiau žr. Liubinienė, 2009: 163), bet ir migrantų palikuonių (antros ar net trečios kartos) saistymosi su šalimi, kurioje jie jau yra gimę, atžvilgiu.

Erdvės koncentracijos klausimas labai aktualiai iškyla pabandžius pavgildinti, pavyzdžiui, Visagino miesto kaip rusakalbių gyventojų daugumos fenomeną. Visagino miestas – tai (buvęs) vienos srities (atominės energetikos) pramonės miestas, užpildytas ekonomiškai privilegijuotais darbuotojais iš Rusijos ir buvusių TSRS šalių, buvo geografiškai ir kultūriškai naujas dirbtinis socialistinis 1973 m. sukurtas darinys (Baločkaitė, 2010). Būtent šie bruožai, pasak Rasos Baločkaitės (2010), ir nulėmė sudėtingą miesto politinę, ekonominę, socialinę ir kultūrinę charakteristiką, nes po TSRS iširimo ir Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo 1990-aisiais, miesto bendruomenei teko tarsi iš naujo „išrasti Lietuvą“: išmokti lietuvių kalbą, pažinti lietuvių tradicijas, išmokti istoriją, švęsti tautines šventes ir pan. Tuo pat metu miesto žmonėms reikėjo iš naujo sukurti diasporinius ryšius su kilmės šalimis (tėvyne), susiduriant ir su vizų bei kelionių suvaržymais, ir gyvenant „v bližnem zarubeže“, ir tarp „sootečestvennik’ų“ dalyti lojalumą dviem valstybėms (Baločkaitė, 2010). Pasak minėtos autorės, Visaginui dėl šių bruožų svarbu atrasti naują tapatumą ir naują plėtros trajektoriją.

Dar 2001 m. Baubino ir Burneikos (2001) straipsnyje, kuriame analizuojamos Ignalinos AE uždarymo pasekmės regionui, pristatomi 1999 m. Visagino miesto gyventojų apklausos duomenys (N-338), kurie parodė, kad absoliuti dauguma Visagino gyventojų neatsieja miesto ir Ignalinos atominės elektrinės ir po elektrinės uždarymo pusė minėto tyrimo

respondentų teigė išvyksiantys iš miesto. Nors vėliau buvo sukurta nemažai plėtros programų ir strategijų Visagino miestui ekonomiškai ir socialiai plėtoti, Visagino miesto identiteto centre išlieka atominė energetika. Dauguma miestą stačiusių specialistų atvykę iš Sovietų Sąjungos. Dabar tokie žmonės vadinami imigrantais, tačiau dešimtmečiai gyvenimo ir darbo Lietuvoje leidžia tokius žmones laikyti ir etninėmis mažumomis (Šliavaitė, 2012). Pasak K. Šliavaitės (2012), Ignalinos atominė elektrinė galėtų būti apibūdinta kaip etninės ekonomikos pavyzdys. Visagino atsiradimas buvo sąlygotas darbo imigracijos idėjos, tad šį miestą galima apibūdinti kaip dirbtinę salą, kurios etninio, kultūrinio ir kalbinio kitoniškumo buvo neįmanoma nenumatyti iš anksto (Lichačiova, 2013).

Lietuvos rusai Lietuvos nepriklausomybės atgavimo išvakarėse: santykis su Lietuva

1989 m. gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno apie 100 tautybių gyventojų. Svarbiausia (9,4 proc.) tautinė mažuma buvo rusai. Dar pačioje Lietuvos nepriklausomybės pradžioje, 1991 m. rugsėjo mėn., Tautybių departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės užsakymu, Valstybinis nacionalinių tyrimų centras (vadovas E. Staneika) atliko „Tautinių mažumų socialinės savijautos tyrimą (Lietuvos rusai)“ (tyrimo vadovas E. K. Sviklas). Apklausoje dalyvavo 1331 rusų tautybės gyventojas, turintis rinkimų teisę ir gyvenantis Vilniaus, Klaipėdos, Kauno, Šiaulių miestuose bei Ignalinos, Trakų, Švenčionių, Zarasų ir Jonavos rajonuose. Tarp visų apklaustųjų 56 proc. – moterys, 43 proc. – vyrai; pagal šeimyninę padėtį dauguma – sutuoktiniai. Atstovaujama įvairaus amžiaus tarpinių grupėms (nuo 18 m. iki 60 m. ir daugiau), įvairioms visuomenės struktūros socialinėms grupėms. Remiantis šios apklausos duomenimis, buvo nustatyta, kad didžioji dalis rusų gyvena Lietuvoje gana seniai, ir tik maža dalis (13 proc.) respondentų nurodė, kad Lietuvoje gyvena mažiau nei 10 metų, o atvykusiųjų prieš 1–5 metus buvo dar mažiau (9 proc.). Dalis apklaustųjų atvyko į Lietuvą su savo tėvais (15 proc.); 12 proc. – kaip specialistai, nukreipti darbui į Lietuvos įmones ir organizacijas; 8 proc. pasiliko Lietuvoje po santuokos, o 5 proc. – po tarnybos Sovietų armijoje. 86 proc. rusų turėjo giminių, gyvenančių už Lietuvos ribų, tarp jų 51 proc. – brolių, seserų, 40 proc. – tolimesnių giminaičių ir 25 proc. – tėvus. Su šiais giminėmis buvo palaikomi glaudūs ryšiai: pusė jų (50 proc.) reguliariai susirašinėjo; 45 proc. – dažnai svečiavosi Lietuvoje, o 34 proc. – apsilankydavo svetur. Tačiau jau tuo metu į klausimą „Ar giminės taip pat norėtų atvažiuoti gyventi į Lietuvą?“ 40 proc. atsakė neigiamai. Galimą norą išreiškė tik 5 proc. apklaustųjų.

Taigi analizuojant šių dienų Lietuvos imigracijos struktūrą ir „atsižvelgiant į istorinį imigracijos kontekstą, baltarusių, ukrainiečių ir rusų imigraciją galima analizuoti tiek *tarptautinės*, tiek *tarprespublikinės migracijos* arba *tautinių mažumų problematikos* kontekste (dėl po Sovietų Sąjungos žlugimo išlikusių socialinių, ekonominių ir kitokio pobūdžio ryšių su Lietuvos valstybe ir visuomene“ (Žibas, 2012).

Rusai Lietuvoje. Klaipėdos ir Visagino miesto atvejų tyrimui pasirinkimas

Klaipėda 2001-aisiais buvo antras pagal tautinės sudėties margumą miestas šalyje. Tuomet jame gyveno beveik 193 tūkst. žmonių: 71,3 proc. lietuvių, 21,3 proc. rusų, maždaug po 2 proc. ukrainiečių ir baltarusių ir kitų tautybių asmenų. Nors rusų tautybės asmenų skaičius Klaipėdoje iki 2011 m. kiek sumažėjo, Klaipėda išlieka antrasis pagal tautinės sudėties margumą miestas Lietuvoje.

1 lentelė. Didžiųjų miestų gyventojai pagal tautybę, 2011 m. surašymas, proc.

Iš viso		Lietuviai	Lenkai	Rusai	Baltarusiai	Ukrainiečiai	Kitos
Vilnius	535 631	63,2	16,5	12,0	3,5	1,0	3,8
Kaunas	315 933	93,6	0,4	3,8	0,2	0,4	1,6
Klaipėda	162 360	73,9	0,3	19,6	1,7	1,9	2,6
Šiauliai	109 328	93,6	0,2	4,1	0,3	0,5	1,3
Panevėžys	99 690	96,1	0,2	2,4	0,2	0,3	0,8

Šaltinis: Lietuvos gyventojai 2011 m. Lietuvos statistikos departamentas, 2012.

Klaipėda ir toliau išlieka miestu, kuriame gyvena gausi rusų tautinė mažuma. Anot tyrėjų, Lietuvoje gyvenantys rusai dažniausiai deklaruoja dvigubą tapatybę, teigia, jog jaučia stiprų ryšį su Lietuva, net jeigu yra gimę kitur. Jie mano, kad gerai moka lietuvių kalbą, ir nejaučia didelio diskomforto dėl galimo akcento. Nors rusų kultūra jiems yra artimesnė negu lietuvių, vis dėlto jie nesijaučia tipiniais rusais.

Visagino miestas labiausiai žinomas dėl netoli Visagino esančios Ignalinos AE (atidaryta 1983 m. pabaigoje, uždaryta 2009 m. pabaigoje). Dauguma miesto gyventojų yra rusai, mieste taip pat gyvena nemaža baltarusių ir ukrainiečių bendruomenė. Rusų kalba Visagine yra dominuojanti

kalba, nes tai vienintelis miestas Lietuvoje, kuriame rusakalbiai gyventojai sudaro daugumą. Mieste gyventojų skaičius mažėja. Palyginimui, 1989 m. mieste gyveno 32 438 žmonės, 2014 m. – 20 532 žmonės (Statistikos departamentas, Rodiklių duomenų bazė, gyventojų skaičius metų pradžioje).

2 lentelė. Visagino gyventojų tautinė sudėtis

2011 m. Visagine gyveno 22 361 žmogus:	2001 m. Visagine gyveno 29 554 žmonės:
<ul style="list-style-type: none"> • Rusų – 52,16 % (11664) • Lietuvių – 18,27 % (4086) • Baltarusių – 9,89 % (2211) • Lenkų – 9,32 % (2084) • Ukrainiečių – 5,16 % (1154) • Totorių – 0,76 % (170) • Armėnų – 0,3 % (67) • Vokiečių – 0,28 % (63) • Latvių – 0,28 % (62) • Kitų – 3,58 % (800) 	<ul style="list-style-type: none"> • Rusų – 52,42 % (15491) • Lietuvių – 14,95 % (4419) • Baltarusių – 9,68 % (2862) • Lenkų – 8,6 % (2541) • Ukrainiečių – 5,36 % (1583) • Totorių – 0,89 % (263) • Vokiečių – 0,37 % (110) • Latvių – 0,35 % (104) • Armėnų – 0,28 % (82) • Kitų – 7,10 % (2099)

Šaltinis: Gyventojų surašymo duomenys 2001 m., 2011 m.

Siekiant tirti pilietinio tapatumo ir pilietinio dalyvavimo tarpusavio sąveiką pagal atskiras etnines grupes, buvo pasirinkti jauni Klaipėdos rusai ir jauni rusakalbiai iš Visagino. Remtasi prielaida, kad atsirinkti tirti jaunus informantus ypač aktualu, gilinantis į šiuolaikinį Lietuvos Respublikos pilietybės turinį, atskleidžiant realų pilietinių teisių turinį ir jų raišką lyginant skirtingas etnines grupes. Viena iš tyrimo dalių – pokalbiai (interviu) su asmenimis, kilusiais iš Klaipėdos ir gimusiais 1980–1990 m., kurių bent vienas iš tėvų yra gimęs kurioje nors iš buvusios Sovietų Sąjungos šalių (pvz., Rusijoje, Ukrainoje, Baltarusijoje ir pan.). *Antros ar trečios kartos buvusių imigrantų vaikai*, turinčių Lietuvos Respublikos pilietybę, karjeros bei tapatumų ypatumai atskleidžia tiek pilietinių teisių turinį, tiek tampa šalies demokratijos metmeniu. Antroji informantų grupė – jauni Visagino rusakalbiai. Analizuojamos 15-os Visagine gimusių, sąlyginai jaunų (gim. 1980–1990 m.) rusakalbių asmenų patirtys, siekiant apčiuopti jų tautinio identiteto darybos aspektus bei atsakyti į klausimą, kokias gyventojų priklausymo ir (ar) nepriklausymo nacionalinei bendruomenei demonstravimo variacijas konkrečiame mieste gali sukurti tautinių

tapatumų konkurencija, kokie nacionalinių bendruomenių privalumai ir trūkumai ją lemia ir kaip ji reiškiasi.

Sąvoka „jaunas“ šio tyrimo, atlikto Klaipėdoje ir Visagine, kontekste turi dvigubą reikšmę. Pirmą, tai reiškia, kad informantai, gimę 1980–1990 m., yra jauni sprendžiant pagal jų sociobiologines charakteristikas (biologinį amžių ir gyvenimo patirtį). Antra, informantai gali būti laikomi antrosios arba trečiosios kartos imigrantais iš buvusios TSRS šalių, kurių tėvai / seneliai / globėjai atvyko gyventi dar į tuometinę Tarybų Lietuvą, o informantai jau gimę ir užaugo totalitarinės valstybės pabaigoje ir istorinio „lūžio“ – Berlyno sienos griuvimo laikotarpiu. 10 giluminių interviu buvo atlikti 2013 m. kovo–gegužės mėn. Klaipėdoje ir 15 giluminių interviu buvo atlikti 2013 m. kovo–rugpjūčio mėn. Visagino mieste. Šie giluminiai interviu apėmė išsamų tokių temų kaip tautybė, gyvenimas Lietuvoje, sąsajos su Lietuva ir Rusija, tėvų atvykimo į Lietuvą istorija ir tėvų migracijos įtaka informantų gyvenimui, karjerai. Klausimai apėmė ir tokias temas kaip nutylėjimai apie savo tautybę privačioje, darbo ar profesijos srityje, diskriminacijos dėl tautybės patirtys, savo padėties ir statuso visuomenėje vertinimas bei priklausymas organizacijoms.

Informantų paieška vyko „sniego gniūžtės“ principu, tačiau turi ir tam tikrų ribotumų:

- Mažos bendruomenės: greitai sutinkamas tas pats informantas; to paties rato žmonės – siaura informacija.
- Naujų „gniūžtės“ centrų paieška.
- Informantas – centras, o informacija gaunama apie tėvus, senelius, informanto draugus (pvz., išvykusius) ar artimuosius.

Giluminiai interviu, kuriuose atsiskleidžia jaunų Klaipėdos rusų ir jaunų Visagino rusakalbių gyventojų patirtys, nuomonės ir vertinimai apie vietą ir pasaulį, kuriame jie gyvena, su kiekvienu asmeniu truko nuo 50 min. iki 2 val. ir apėmė daugelį temų. Kadangi neįmanoma jų visų išsamiai išanalizuoti, daugiau dėmesio skiriama P. H. Schucko (1989) išskirtiems „nepriklausomiems“ pilietybės kintamiesiems ir jų analizei. Šie kintamieji – tai pozicija darbo rinkoje, gyvenamoji aplinka ir švietimo sistema. Tačiau šie kintamieji analizuojami ne formaliai, bet remiantis giluminių interviu informacija, t. y. analizuojant šiuos kintamuosius neformaliai tikimasi užčiuopti ir neformalius socialinės klasės, (ne)priklausymo nacionalinei bendruomenei ir diskriminacijos aspektus.

Šio tyrimo problematikos aktualumą lemia ir tai, kad transnacionalinių bendruomenių formavimasis vyksta daugiausia dėl migracijos procesų ir jie dažniausiai analizuojami tarptautinės migracijos kontekste. Tačiau

analizuojant migracijos fenomeną retai paliečiamas migracijos ir tautinio identiteto formų kompleksiskumas ir analizuojami nauji tautinio tapatumo konstravimo būdai. Be to, etninių grupių tam tikros valstybės viduje tautinio identiteto formų kompleksiskumas tyrinėjamas dar rečiau. Tas pat pasakytina ir apie rusakalbį Lietuvos jaunimą. Todėl straipsnyje remiamasi prielaida, kad valstybė, patirdama transnacionalizmo iššūkius, išlieka svarbiu jaunų piliečių ir (arba) lietuvių kilmės asmenų identiteto resursu. Tačiau kuri valstybė: ta, kurios *formalią* pilietybę asmuo turi, ar ta, kuriai save priskiria? Remiamasi prielaida, kad globalizacija daro poveikį ne tik su migracija susijusiems kontekstams, bet ir tiems lokaliems kontekstams, kurie tradiciškai suprantami kaip neveikiami globalizacijos procesų.

Miesto socioekonominis kontekstas ir tautinio tapatumo raiška

Tautinio tapatumo ir tapatinimosi formų kompleksiskumas, t. y. miesto, kaip sociokultūrinės erdvės, migrantų kilmės šalies, kaip „tėvynės“ konteksto, ir tautinio tapatinimosi formų sąveika ir šių formų ir sąveikos kompleksiskumas mokslinėje literatūroje tyrinėjamas retai. Todėl siekiant užpildyti šį akademinį vakuumą šioje studijos dalyje nagrinėjamos Klaipėdos rusų ir Visagine gimusių rusakalbių asmenų patirtys. Siekiant atsakyti į klausimą, kokias politinių, socialinių, etninių, kultūrinių ir kalbinių tapatumų fragmentacijas administracinėmis ribomis apibrėžtame mieste sukuria saistymasis su keliomis valstybėmis, pvz., gyvenant „vietoje“, kurios atsiradimas buvo sąlygotas „planinės imigracijos“ iš buvusios TSRS valstybių (Visaginas), ir „vietoje“, kurioje gyvena gausi rusų tautinė mažuma, t. y. antrame pagal tautinės sudėties margumą mieste šalyje – Klaipėdoje, pristatomos kokybinio tyrimo įžvalgos. Šiuo tyrimu Visagine ir Klaipėdoje būtent ir buvo siekiama išnagrinėti nacionalinės bendruomenės apsuptyje gyvenančių etninės bendruomenės/ių atstovų „įtampų“ ir „prieštaravimų“ laukus.

Kaip rašo Murodas Ismailovas ir Nozima Ganieva (2013) straipsnyje apie Rusijos tautinio tapatumo konstravimą istorijos vadovėliuose, nors Rusija yra svarbus geopolitinis darinys globaliu aspektu, Rusijos piliečiai susiduria su trimis nacionalinio identiteto darybos aspektais. Pirmasis – sovietinio paveldo – aspektas: Tarybų Sąjunga buvo bandymas sukurti didelę daugianacionalinę valstybę be tikslo sukurti vieningą imperiją ar vieningą tautinę valstybę. Užuot vien tik nutautinusi, sovietinė valstybė vis dėlto tam tikro tautinio identiteto darybos būdu vienijo sąjungai priklausiusias valstybes (Suny, Martin, 2001, cit. iš Ismailov, Ganieva, 2013), o pasak R. Brubakerio (1994, cit. iš Ismailov, Ganieva, 2013), tai buvo viena iš nedaugelio valstybių, kuri nacionalinį „formavimą“ vykdė ne visos

valstybės lygmeniu, bet antriniu kiekvienos sovietinės respublikos lygiu. Antrasis aspektas – tai pilietinio – etninio tautinio tapatumo dichotomija, apimanti klausimą, kaip sujungti ir sutaikyti dvi priešingas tautinio tapatumo darybos koncepcijas, t. y. įtraukiantį pilietišką tautiškumą (Rossiiskiy) ir priešingą jam – atskiriantį (exclusive) etninį tapatumą (Russkiy), apibrėžiamą objektyviais kriterijais – kultūra, kalba ir religija (Tolz, 1998, cit. iš Ismailov, Ganieva, 2013). Trečiasis aspektas – Rusijos priklausymas ar nepriklausymas Vakarams. Iš vienos pusės, Rusija suvokiama kaip turinti vakarietišką kultūrą ir Vakarų vertybes, iš kitos pusės pabrėžiant Rusijos kaip unikalią daugiatautės bendruomenės įvaizdį, kuris visiškai skiriasi nuo kitų Europos valstybių, bei kaip priešingą JAV darinį (Ismailov, Ganieva, 2013). Šių autorių nagrinėti aspektai atsiskleidžia ir čia pristatomame empiriniame tyrime.

Jaunų Klaipėdos rusų ir rusakalbio Visagino jaunimo naratyvai: giluminių interviu įžvalgos

Mažumos – daugumos kontekstas

V. Popovskio studija (2000) koncentravosi į Lietuvos daugumos ir mažumos santykius 1988–1993 m., nagrinėdama rusų buvimą, klausė: „Mes juos vadiname rusais, bet kas jie tokie?“ (Popovski, 2000). Taip pat brėžė riboženklis tarp rusų pagal tai, kaip jie vertina Lietuvos nepriklausomybę politiniu, kultūriniu bei ekonominiu aspektu ir skyrė „Lietuvos rusus“ nuo „rusų Lietuvoje“ bei nuo „sovietinių rusų“ (Popovski, 2000). R. Simonyanas (2013) taip pat pažymi ir aprašo septynias rusų bendruomenės grupes, susiklosčiusias po Antrojo pasaulinio karo Baltijos šalyse, kurios nebuvo homogeninės nei pagal savo išsimokslinimo ar kultūros lygį, nei savo ideologine orientacija, t. y. šių rusų grupių socialinė diferenciacija buvo gana ryški. Kiekviena šių grupių nuo kitų aiškiai skyrėsi ir savo daugiau ar mažiau deklaruojama savimone.

Remiantis 1991 m. tyrimu (1991 m. rugsėjo mėn. Tautybių departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės užsakymu, Valstybinis nacionalinių tyrimų centras (vadovas E. Staneika) atliko „Tautinių mažumų socialinės savijautos tyrimą (Lietuvos rusai)“ (tyrimo vadovas Eduardas Kęstutis Sviklas), asmens saugumas – viena iš prielaidų, kodėl asmuo jaučia pasitenkinimą, kad gyvena būtent Lietuvoje, arba jo nejaučia. Tai akivaizdžiai iliustruoja duomenys: iš 77 proc. patenkintų gyvenimu Lietuvoje asmenų pusė pareiškė esą saugūs ir tik 11 proc. – kad nesaugūs. Iš asmenų, kurie teigė, kad jaučiasi saugiai, net 61 proc. nurodo, kad niekada nebuvo įžeisti dėl savo tautybės. Iš saugiai besijaučiančių net 41 proc. buvo įžeisti epizodiškai.

Ar saugios rusų šeimos? 57 proc. keturių asmenų šeimų atsakė, kad jaučiasi saugios. Tarp trijų asmenų šeimų saugiai besijaučiančiųjų daugėja iki 59 proc. Panaši dalis buvo ir tarp penkių asmenų šeimų (57 proc.). Į klausimą „Ar jūs apskritai esate patenkintas, kad gyvenate būtent Lietuvoje?“ net 77 proc. atsakė teigiamai (tarp jų net 90 proc. buvo asmenų, laikančių save Lietuvos Respublikos piliečiais, ir 80 proc. – besiruošiančių priimti Lietuvos Respublikos pilietybę). Pasitenkinimas tuo, kad gyvena Lietuvoje, tiesiogiai priklausė ir nuo lietuvių kalbos mokėjimo: iš 55 proc. laisvai mokančių lietuvių kalbą didesnę dalis (45 proc.) išreiškė pasitenkinimą savo gyvenimu Lietuvoje (nors tai ir nebuvo vienintelė priežastis).

Šio kiekybinio tyrimo duomenis papildė ir mūsų atlikti kokybinių interviu su Visagino rusakalbiu jaunimu duomenys. Atominė elektrinė, net ir po jos uždarymo, išlieka įsivaizduojamu Visagino centru ir tarp jaunų asmenų. Pavyzdžiui, vieno informanto išsilavinimo siekimas ir mokykloje planuota įgyti (ir vėliau įgyta) specialybė buvo siejama su atominė energetika, nes toks profesijos pasirinkimas užtikrino darbo vietą atominėje elektrinėje:

„Aš dirbau elektrinėje. Po to, kai sustabdė pirmąjį bloką ir buvo personalo atleidimas didelis, mane atleido, kaip patį jauniausią. Po to kitoj įmonėj aš dirbau irgi su [atominė] energetika ir dabar, kur aš dirbu, irgi su [atominė] energetika, bet Lietuvoj jinai nėra vystoma ta sritis...“ (LL4).

Taigi „siauros“ specialybės pasirinkimas, iš vienos pusės, sudarė prielaidas informanto ilgalaikę karjerą atominės energetikos srityje, kita vertus, specializacija atominės energetikos srityje tapo informanto nuolatinių svarstymų ir abejonių dėl savo pasirinkimo objektu. Minėtam informantui atleidimas iš elektrinės buvo jo gyvenimą ir šeimą destabilizuojanti patirtis, todėl jis domėjosi emigravimo į kitą valstybę galimybėmis. Tapimą profesiniu ar technologiniu emigrantu (Holton, 2011) jo atveju sunkino šeiminei padėtis, todėl informantas lemiamo sprendimo dėl išvykimo interviu metu dar nebuvo priėmęs. Pasak K. Šliavaitės, tapatumo su tam tikra politine bendruomene jausmas yra kuriamas remiantis socialiniais, ekonominiais aspektais, t. y. pagal valstybės piliečiams suteikiamą socialinio saugumo lygį (Šliavaitė, 2012). Tačiau pastarojo (interviu LL4) ir kitų respondentų socialinis saugumas neretai susiejamas su įsitvirtinimu darbo rinkoje ir lietuvių kalbos mokėjimu. Interviu metu respondentai neretai pabrėždavo ir įsitvirtinimo darbo rinkoje aspektus, kurie tapo ypač aktualūs Visagine po Ignalinos atominės elektrinės uždarymo.

Pavyzdžiui, viena pašnekovė pokalbyje mini vyro tėvus, kuriems po atominės uždarymo buvo ypač sunku išgyventi, tačiau savo poziciją

darbo rinkoje informantė laiko sėkminga ir jokios diskriminacijos darbe ar įsidarbinant dėl tautybės ji sakosi nepatyrusi: „[apklausejas]: „Kaip pa-
vyko įsidarbinti, ar nesat patyrę kažkokio tai nepatogumo?“ „Kažkaip tai nepa-
tyriau, tiesiog darbą man pasiūlė ir pakvietė.“ (LL8). Rusų kalbos mokėjimą ši
informantė laiko net privalumu įsidarbinant, o gerą rusakalbį darbuotoją,
pasak pašnekovės, net sunku rasti. Informantės nuomone, galima teigti,
jog įsitvirtinimui darbo rinkoje svarbus nebūtinai geras lietuvių kalbos
mokėjimas, bet ir kompetencija bei socialiniai ryšiai.

Apskritai Visagino atsiradimas buvo sąlygotas darbo imigracijos idėjos,
tad ši miestą galima apibūdinti kaip dirbtinę salą, kurios etninio, kul-
tūrinio ir kalbinio kironiško buvo neįmanoma nenumatyti iš anksto
(Lichačiova, 2013), panašiai mano ir tyrimo informantai:

*„Visaginas buvo toks miestas, kur labai daug dėmesio nekreipė. Jis, žodžiu, nuošaly
visada buvo ir tas jautėsi labai stipriai“ (LL3).*

*„Atvyko statyti miestą, buvo jauni specialistai, baigė universitetus. Mama iš Bal-
tarusijos, tėvas iš Rusijos [...] 1975 miesto pradžia, statybų pradžia. Nukreipė juos
čia“ (LL8).*

*„Mūsų miesto žmonių specifika ta, kad dauguma žmonių dirbo elektrinėje [...] ski-
riasi jų požiūris į gyvenimą, įdarbinimą ir jiems tikrai buvo socialinis šokas, kai
buvo tas atleidimas“ (LL8).*

Klaipėdos rusų atvykimo keliai ir motyvai gerokai skiriasi nuo visa-
giniečių:

*„Tėvas – jūreivis iš Murmansko (ten ir liko). Motina šiandien turi Klaipėdoje pri-
vatų psichologijos kabinetą. Pasiturintys. Močiutė į Lietuvą atvyko po tremties“
(MT2).*

*„Iš Saratovo ir Pskovo tėvai (jūreivis). Tautybė svarbi, nes skiriasi kultūros, papro-
čiai, etc.“ (MT6). Pati informantė ketina išvykti į Baltarusiją.*

„Tėvas iš Maskvos, vadavo Lietuvą“ (MT8).

Iš Uralo atsikėlusio jūreivio dukra: „Visa šeima rusai / jūreiviai“ (MT1).
Beveik visų informantų tėvai buvo kariškiai, vėliau susieję savo gyveni-
mus su Klaipėda.

Iš informantų interviu galima spręsti, kad rusų tautybė (ar bet kokia
kita tautybė) nėra didelis trukdis įsilieti į Lietuvos visuomenę. Ši moteris
sugebėjo gauti gerą išsilavinimą, darbą, įsilieti į bendruomenę savo jė-
gomis. Ji suvokia, kad galima puoselėti ir savo tautybę, ir kartu darniai
gyventi kitokioje visuomenėje. „Pas ją [kalba apie dukterį] toks entuziazmas
[...] noriai užsiima lietuvių kalba ir dainuoja muzikos mokykloje. Išmoks tą lietuvių

kalbą“ (LL8). Informantė pastebi ir kartų skirtumus: [...] „*anksčiau [nemokėjo lietuviškai] rusakalbiai, bet dabar ne, paklausi lietuviškai, ir atsako tau [lietuviškai]*“ (LL8). Tačiau, jeigu „*labai blogai po mokyklos kalbėjau lietuviškai... Noriu vykti į užsienį*“ (MT2).

Lietuvių kalbos mokėjimas

Minėtojo 1991 m. „Lietuvos rusų“ tyrimo duomenys rodo, kad 89 proc. apklaustųjų rusų kalba buvo gimtoji kalba. Tik pusė jų (55 proc.) daugiau ar mažiau teigė moką lietuvių kalbą. Patikslinus, kaip gerai gali skaityti, rašyti, kalbėti lietuviškai, dominavo atsakymas „silpnai“. Sunkiausia, jų nuomone, yra rašyti, lengviau – skaityti, o geriausia – kalbėti. Nemokančių lietuviškai rašyti buvo 25 proc., skaityti – 16 proc., o kalbėti – 14 proc. visų apklaustųjų. Lietuvių kalbos mokėjimas siejosi su asmens pragyventų Lietuvoje metų skaičiumi. Geriausiai lietuvių kalbą mokėjo Lietuvoje gimę rusai: jie sudarė 77 proc. visų, galinčių laisvai skaityti; 62 proc. – gerai skaitančių ir tik 9 proc. nemokančių skaityti. Analogiška situacija su rašymu lietuvių kalba: tarp laisvai rašančiųjų jie sudarė 82 proc., gerai rašančiųjų – 70 proc. ir tik 15 proc. – nemokančių rašyti. Laisvai lietuviškai kalbančiųjų – 77 proc., gerai kalbančiųjų – 60 proc. ir visai nemokančių kalbėti lietuviškai – 8 proc. Tačiau teigti, kad yra tiesioginė priklausomybė tarp Lietuvoje pragyventų metų skaičiaus ir lietuvių kalbos mokėjimo lygio, negalima. Tuo metu tai akivaizdžiai iliustravo asmenų, gyvenančių Lietuvoje 10 ir daugiau metų (tarp jų ir pasilikusieji ar atvykę į Lietuvą po Antrojo pasaulinio karo), lietuvių kalbos mokėjimo lygis: jie sudarė pusę (53 proc.) visų, nemokančių kalbėti; 56 proc. visų, negalinčių skaityti; 55 proc. visų, nemokančių rašyti lietuviškai. Vardijamos tokios priežastys kaip nenoras, vidinio asmeninio ar visuomeninio poreikio mokytis lietuvių kalbos nebuvimas. Tiek darbovietėje, tiek laisvalaikiu dažniau bendrauta su rusų tautybės asmenimis arba su lietuviais kalbėta rusų kalba. Lietuvių kalbą mokėjo 31 proc. apklaustų vaikų (tarp jų 42 proc. buvo tokių, kurių tėvai jau buvo gimę Lietuvoje) ir 53 proc. tų, kurių tėvai gyveno Lietuvoje 10 ar daugiau metų.

Dabartinis tyrimas parodė, kad nors rusų kultūra jiems yra artimesnė negu lietuvių, vis dėlto jie nesijaučia tipiniais rusais, tačiau: „*Mes kalbame taisyklinga rusų kalba. Tai pažymi net Rusijos rusai...*“ (MT7).

Informantai jauni Klaipėdos rusai minėjo, kad „dabar rusiškai kalba tik su šeimos nariais“, rusakalbių draugų rate, rusakalbių darbuotojų kolektyvuose (pvz., kirpykloje ir pan). Darbe, viešajame gyvenime vartoja lietuvių kalbą, dažnai net su kitais rusų tautybės draugais. Visi informantai pasirašo tik lietuviškai, tačiau dėl rusiškų pavardžių „lietuvinimo“ – dvejopi

vertinimai. Pavyzdžiui, vieną informantę Klaipėdoje užgavo tai, kai dėl rusiškos pavardės jos neatsiklausę aukštojoje mokykloje ją įrašė į rusų kalbos grupę.

A. Lichačiova, atlikusi tyrimą „Lietuvos rusai ir rusakalbiai: skirtingos tapatybės?“ nustatė, jog Lietuvoje gyvenantys rusai dažniausiai deklaruoja dvigubą tapatybę. Jie teigia, jog jaučia stiprų ryšį su Lietuva, net jeigu yra gimę kitur, mano, kad gerai moka lietuvių kalbą, ir nejaučia didelio diskomforto dėl galimo akcento. Jų gimtoji arba pagrindinė kalba – rusų. Rusų kultūra jiems yra artimesnė negu lietuvių. Vis dėlto jie nesijaučia tipiniais rusais ir konstruoja lokalinį etninį identitetą. A. Lichačiova savo tyrimo išvadose pastebi, jog nemažai rusų ir rusakalbių linksta prie europietiškos arba pasaulinės (32–33 proc. apklaustųjų) tapatybės (žr. Lichačiova, 2013).

Mūsų kalbinta 27-erių metų klaipėdietė save vadina Lietuvos ruse. Ji gimė rusų šeimoje, baigė rusišką mokyklą, tačiau universitete studijavo jau lietuvių kalbą. „Man pasisekė, nes vyresnėse klasėse lietuvių kalbos pradėjo mokyti labai gera ir reikli mokytoja. Jos dėka lietuvių kalbą išmokau taip gerai, kad laikydama valstybinį lietuvių kalbos egzaminą surinkau 100 balų. Deja, studijuoti lietuvių filologiją, baigusi rusų mokyklą, dėl skirtingų mokymo programų galimybės neturėjau“, – pasakojo pokalbininkė. Dabar rusų kalba ji kalba tik su šeimos nariais. Darbe, viešajame gyvenime ji vartoja lietuvių kalbą, dažnai net su kitais rusų tautybės draugais. Be jokio akcento lietuviškai kalbanti rusė prisipažįsta, jog laisvai rašo lietuvių kalba, tačiau nemoka spausdinti rusiškai, ir pastebėjo, jog socialiniuose tinklalapiuose rusai tarpusavyje bendrauja lietuviškai. Mergina prisipažįsta, jog gyvenimo partnerį geriau rinktųsi lietuvi, tačiau paklausta, kokiai tautybei priskirtų savo vaikus, suabejoja.

2013 m. Klaipėdoje veikė aštuonios rusiškos mokyklos, dvi mišrios lietuvių – rusų mokyklos ir 4 rusiški bei šeši mišrūs lopšeliai-darželiai. Rusų kalba mokyklose mokėsi 3569 mokiniai, darželiuose – 447 vaikai (3). Dažniausiai teigiama, kad vaikams vis dėlto geriau mokytis gimtąja kalba, juolab kad ir rusiškose mokyklose dabar moksleiviai puikiai išmoksta lietuvių kalbos. „Mano dukra baigė rusišką mokyklą, Klaipėdos universitete studijavo lietuviškai, o dabar kalba angliškai, nes gyvena užsienyje. Man atrodo, kad kuo daugiau kalbų žmogus moka, tuo daugiau galimybių gyvenime turi. Su tautine tapatybe tai nesusiję dalykai“, – puikiai lietuvių kalba svarstė informantė. „Dabar mūsų mokykla yra pagrindinė, bet prieš keletą metų, kai dar suteikdavome vidurinį išsilavinimą, abiturientai vienodai gerai įstodavo tiek į Lietuvos, tiek į užsienio, tiek į Rusijos aukštąsias mokyklas. Dabar dėl ekonominių priežasčių dauguma rusiškų

mokyklų abiturientų renkasi užsienio universitetus, nes studijos juose pigiau kainuoja ir studentams sudaromos sąlygos dirbti Lietuvoje, Rusijoje to nėra“, – aiškino Klaipėdos mokyklos mokytoja.

Remdamiesi tyrimo su Klaipėdos rusais ir Visagino rusakalbiais interviu, galime teigti, jog kuo neformalesnė socialinė aplinka, tuo laisviau kalbama rusiškai (pvz., draugų vakarėlis). Tuo tarpu formalizuota aplinka labiau įpareigoja rusakalbius kalbėti lietuvių kalba (3 lentelė).

3 lentelė. Rusų mažumos gimtosios ir lietuvių kalbų vartojimo socialinės erdvės

Rusų kalba / neformali aplinka	Lietuvių kalba / formali aplinka
Šeima: <i>Šeimoj mes niekada lietuviškai nekalbam.</i> (LL1), (MT2), (MT3), (MT5). <i>Su mama mes rusiškai bendraujam</i> (LL1).	Darbo aplinka: <i>„Kai mes susitinkam ligoninėj... tai abu lietuviškai kalbam“</i> (LL1). [Gydytojas informantas pasakoja apie seserį gydytoją.]
Neformalios draugų grupės: <i>„[rusiškai kalbėti] nu nebent labai neformalioj, kokiam vakarėlyje</i> (LL1), dauguma Klaipėdos informantų.	Valstybinės institucijos (universitetas): <i>Mes bendravom visi lietuviškai, dėl to, kad kažkaip universitete, prie dėstytojų irgi ten nepradėsi</i> (LL1). <i>„Labai blogai po mokyklos kalbėjau lietuviškai“</i> (MT2).
Rusų kalba mieste: <i>„...lietuviškai nešnekėjau laisvai...“</i> (LL3). <i>„Visagine... viskas rusų kalba, ten ir televizija rusų, radijas... visame kame esi tarp rusų...“</i> (LL3). <i>„...visur kalba rusų. Ateini į parduotuvę, nors viskas visur lietuviški užrašai, bet niekas nekalba lietuviškai... pradedi lietuviškai – tai tokiom žiūri akim, ką tu ten pasakei...“</i> (LL3). <i>„Mes dabar neklausinėjam vaikų: „O kas tu?“ „Iš kur tu?“ Klausiam vaikų: „Kokia kalba kalbi?“</i> (LL5). <i>„Nesimokiau lietuvių kalbos“</i> (MT5). Neįstojo į Klaipėdos universitetą.	Rusų kalba kitoje Lietuvos dalyje: <i>„Klaipėdoje studijavau... vyrą sutikau savo. Jis klaipėdietis. Tada viskas jau, prasidėjo lietuvių gyvenimas, viskas apsidėrė...“</i> (LL3). <i>„Kaip namuose bendraujat?“</i> . <i>„Lietuviškai, nu ir angliškai dar“</i> . <i>„O draugai?“</i> <i>„Irgi panašiai, visokiom kalbom... aš trim kalbom galiu šnekėti“</i> (LL3). <i>„...jeigu skambina klientas ir kalba rusiškai, tai jiems turbūt malonu, kad gali šnekėti su jais tikra rusų kalba...“</i> (LL3).

Viena informantė pasakoja apie pasirinkimą tarp lietuviškos ir rusiškos mokyklų Visagine (vienas jos vaikų lankė rusų darželį, kitas – rusų mokyklą). Pasak informantės, šeimoje kalbama rusiškai, o vaikams

pakankamai lietuvių kalbos žinių suteiks aplinka: „Aš galvoju, kalbą jie išmoks, kaip mano kolega sako, geriau pasamdyti reikia vieną lietuvių korepetitorių negu visų [dalykų]. Tik dėl šito. Grynai tik dėl mokslų [informantė vėliau papasakoja, kad lietuviška mokykla Visagine garsėja prastu paruošimu]“ (LL8). Šios informantės vaikai, susidūrę su situacija, kai negali susikalbėti rusiškai, jos manymu, turi motyvaciją kalbėti lietuviškai: „Vieną kartą mes buvom Palangoj ir jie ten pasimetė, nieko negalėjo suprast, moteris aiškina lietuviškai (ta moteris negalėjo kalbėt rusiškai), tai jai buvo šokas, sako, mama, vesk mane į lietuvišką darželį, aš noriu išmoks lietuvių kalbą“ (LL8). Ji sako, kad pabijojusi vesti į lietuvišką darželį dėl adaptavimosi sunkumų. Išsamiau ji nepaaiškino, neįvardijo ir lieka neaišku, kokie tai sunkumai ir iš kur kyla tie sunkumai: „Vis tiek dabar ir dalykai bus lietuvių kalba. Užsiiminėja [mokosi] ta lietuvių kalba, ir dainuoja muzikos mokykloj, ir aš kažkaip tai galvoju, išmoks jie tą kalbą. Vis tiek, dabar ir dalykai bus lietuvių kalba“ (LL8).

Kita informantė laisvai išmoko kalbėti lietuviškai tik išvykusi studijuoti į Klaipėdą. Iki to laiko ji lietuviškai laisvai nekalbėjo, bet turėjo valstybinės kalbos pagrindus. Lietuvių kalbos išgalėjimą jos gyvenime, pasak jos, nulėmė pažintis su dabartiniu sutuoktiniu, draugų ir kolegų rato pokytis, viešojoje erdvėje vartojama valstybinė kalba. Klaipėdoje gyvena 21,3 proc. rusų tautybės žmonių, bet viešojoje erdvėje pagrindinė kalba yra lietuvių kalba. Lietuvių kalbos vartojimas respondentei tapo savaime suprantamu ir neginčijamu dalyku. Kalbėdama apie savo vaiko vartojamą kalbą prasitarė, kad „... rusų kalbą jis mokės, kadangi pamokysim, bet lietuvių turėtų būti prioritetas“ (LL3).

Taigi remdamiesi interviu galime teigti, kad, nors valstybinės kalbos mokėjimas ir vartojimas informantų yra suvokiamas kaip prielaida priklausyti nacionalinei bendruomenei, įgyti išsilavinimą ir siekti ekonominės bei socialinės savirealizacijos, vis dėlto motyvacija mokytis kalbos kyla iš aplinkos kaip aplinkinių spaudimas kalbėti lietuvių kalba. Toks aplinkos spaudimas dažniau patiriamas atvykus į kitą Lietuvos miestą (pvz., Klaipėdą) nei Visagine. Taigi, kaip buvo minėta, kitataučiai studentai mokymo įstaigose patiria tam tikrą priešišką elgesį dažniausiai ne iš studentų, o iš tam tikrų dėstytojų tarpo. Remdamiesi interviu kontekstu, tai galime paaiškinti visų pirma egzistuojančiais draugystės ryšiais tarp studentų lietuvių ir kitataučių. Kito informanto, kuris studijavo Kaune ir Vilniuje, interviu taip pat papildė informantės, kuri studijavo Klaipėdoje (LL3), išvalgas. Šis informantas pasakoja studijų metu pastebėjęs studentų norą jungtis į grupes pagal tautinę priklausomybę, tačiau jam tai netrukė užmegzti gerus santykius ir su lietuviais studentais. Šis informantas teigė pastebėjęs ir tam tikrą tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos dėl tautybės apraiškų

studijų metu. Pvz., mokymosi proceso apsunkinimas (žemesnių pažymių rašymas, darbų neužskaitymas): „*Ir mum darbai baigėsi, darbai neužskaityti, dėl to, kad laikas praėjo* (LL1); „*Pavyzdžiui, būna pusė metų, kai mokaisi kas antrą savaitę, tave prievartauja ir ten pažymiai: 5, 6, 5, 6. Pasikeičia dėstytojas – iškart 10, 10, 9, 9* (LL1). Ar psichologinis spaudimas (lietuviškos kalbėsenos taisyms, viešas pažeminimas): „*Jinai (dėstytoja) sako: kokiam „kraujyje“, Olečka, nu tai kaip reikia teisingai pasakyti? Ir tada: gerai, Olia, jūs pasakot 20 kartų „kraujyje“, kad išmoktumėt tą žodį [kirčiuot]* (LL1). Kitas informantas mokėsi rusų mokykloje, kurioje buvo dėstoma rusų kalba, todėl, išvykus studijuoti, jo lietuvių kalbos žinios nebuvo labai geros, tačiau tai jam didesnių problemų nesukėlė. Pasak informanto, dėstytojai žiūrėjo atlaidžiai į kitataučius, nemokančius lietuvių kalbos, sudarydavo socialinėms mažumoms pakankamai geras galimybes gauti išsilavinimą: „*Pas mus visi dėstytojai buvo tokie... Jie sakė, kad galite rašyti bet kokia kalba, išskyrus arabų, kiniečių..., nes aš tokių nesuprantu, o rusiškai, lenkiškai galit atsakinėti*“ (LL4).

Su tautybe keli informantai sieja ir sunkumus įsidarbinti. Tačiau, pasak informantų, sutrukdyti gauti norimą darbą greičiau gali lietuvių kalbos nemokėjimas negu priklausymas etninei grupei. Pats rusakalbis informantas, turintis savo verslą, nepriėmė į darbą rusakalbio asmens dėl to, kad jis nemokėjo lietuvių kalbos, nors jo profesiniai įgūdžiai buvo tinkami darbui: „*Jis prašėsi pas mane į darbą ir aš atsisakiau, bet nepasakiau, kodėl ne[nepriėmiau], bet įtaka sprendimui buvo būtent kalba*“ (LL1); [...] „*medicina toks dalykas, kur negali būti dviprasmybių, ir žmogus jeigu nesupras, ką tu jam pasakei, gali iškilti, sakykim, tokių teisinių dalykų*“ (LL1).

Informantų portretai ir pilietiškumas

Rusų etninė grupė Lietuvoje sulaukė gana didelio tiek politikų, tiek tyrėjų dėmesio pirmaisiais Nepriklausomybės metais – keičiantis šalies valstybingumo statusui, rusų etninės grupės pritarimas pokyčiams buvo svarbus tiek dėl dvišalių santykių su Rusija, tiek dėl siekio išvengti etninių konfliktų šalies viduje. V. Petrušauskaitė ir V. Pilinkaitė-Sotirovič (2012), pateikdamos 2001–2011 m. atliktų tyrimų apžvalgą, aptaria po 2001 m. naujai kylančius rusų socialinės integracijos iššūkius, vertindamos tiek Lietuvos vykdomos integracinės politikos kryptis, tiek pačios etninės grupės raidą bei dvišalių Lietuvos – Rusijos santykių įtaką, ir daro išvadą, kad: „*Formuojant socialinės integracijos politiką Lietuvoje etninėms grupėms praktiškai nebuvo skiriamas institucinis dėmesys, o tautinių mažumų integracijos politikos plėtra antruoju Nepriklausomybės dešimtmečiu buvo gana atsitiktinė ir paviršutiniška*“ (Petrušauskaitė ir Pilinkaitė-Sotirovič, 2012).

Pateiksime kelis būdingiausias Klaipėdos ir Visagino rusų portretus:

Klaipėda

Vyras, kalba rusų ir lietuvių kalbomis. Save vadina grynu rusu. Lietuvoje gyvena 26 metus. Turi Rusijos pilietybę. Žmona – vietinė baltarusė. Namų kalba – rusų. Vaikai baigė rusų mokyklas, anūikai lanko rusų mokyklą. Vaikai laisvai kalba lietuviškai, kas, jo manymu, Lietuvoje yra labai svarbu. Tautybės skirtumai, jo nuomone, neturi būti svarbūs, jeigu žmonės gyvena vienoje šalyje.

Moteris, kalba rusų ir lietuvių kalbomis. Save vadina ruse todėl, kad tėvai rusai. Tiksliau, vadintų save Lietuvos ruse arba ruse iš Lietuvos. Gimė Vilniuje ir tėvyne laiko Lietuvą. Baigė rusų mokyklą. Vyras lietuvis, vaikai vadina save lietuviais. Namų kalba – lietuvių. Jai visiškai nesvarbi tautybė, bet svarbu kalbėti tos šalies, kurioje gyvena, kalba. Jeigu tenka vertinti save kaip tam tikros tautos dalį, tai ji identifikuojausi su rusų tauta ir rusų kultūra.

Visaginas

Moteris, laiko save globalia piliete. „*Tautybė rusų, bet rusų [kalba] jau praktiškai nebešneku*“. Studijavo Lietuvos universitete, bet anglų kalba, gimusi Rusijoje, sutuoktinis lietuvis, vaikas „*tikriausiai bus lietuvis*“.

Moteris, gimusi Visagine, vasaras leidžia Visagine, bet gyvena Sankt Peterburge su vyru, gimusiu Sankt Peterburge, augina vaiką, studijuoja Sankt Peterburgo universitete ir „*ko gero į Visaginą negrįš*“ (ir kituose informantų interviu yra minima atveju, kai, baigę vidurinę mokyklą, jaunuoliai iš Visagino išvyksta studijuoti į Rusiją).

Vyras, rusų – latvių kilmės, aktyviai reiškiasi Visagino kultūriniame gyvenime, groja lietuvių liaudies muzikos kapeloje, dirba mokytoju mokykloje.

Taigi pilietinio dalyvavimo kontekste ryškėja pagrindinės informantų pilietinio tapatumo charakteristikos:

1) Informantų pilietinis tapatumas negali formuotis, kai jie yra izoliuoti. Pilietinis tapatumas formuojasi sąveikaujant su kitais, tapdamas asmeniniu pasirinkimu. Kas veikia, pavyzdžiui, vienos šalies piliečių skirtingų etninių grupių galimybes transformuoti savo šeimos resursus (socialinio, žmogiškojo ar kultūrinio kapitalo formomis) į sėkmingą išsimokslinimo bei ankstyvasias darbo karjeras, nustatoma tiriant šalies institucines, švietimo sistemas bei darbo rinkos sąveikas. Aktyvi Klaipėdos rusų bendrija „Lada“ vienija ir puoselėja daugiau vyresnio amžiaus rusakalbius. Klaipėdoje informantai kalbėjo tiek apie savo ryšius su Kaliningradu, tiek su Baltarusija bei kad rusų organizacijoms priklauso, dalyvauja, gauna įvairią literatūrą.

2) Pilietinis tapatumas nėra vienodas, jis glaudžiai susijęs su tam tikrais intelektualiais ir moraliniais pasirinkimais; t. y. pilietinis tapatumas tampa individo sąmoningai pasirinktu ir nuolat pasikartojančiu pasirinkimu.

Buvimas rusu ar rusakalbiu kaip pageidaujamas tapatumas norimam darbui gauti

Priklausymas rusų etninei mažumai gali būti traktuojamas kaip viena iš teigiamų asmens savybių, kuri palengvina įsidarbinimą tam tikrais atvejais. Pavyzdžiui, vieno atlikto interviu su gydytoju, kilusiu iš Visagino, duomenys leidžia daryti prielaidą, jog, priklausomai nuo ligoninės skyriaus vedėjo tautybės, atitinkamai ir darbo kolektyvas kartais gali būti formuojamas tautybės ar bent jau lingvistiniu pagrindu. Tačiau etninė tapatybė, remiantis šio informanto pasakojimu, neturi įtakos įsidarbinimui privačioje sferoje. Šio respondento manymu, rusų tautybės asmuo, laisvai kalbantis lietuviškai, turi vienodas sąlygas Lietuvoje gauti darbą kaip ir lietuvis, tačiau lietuvis, nemokantis rusų kalbos, Visagine sunkiau ras darbą negu rusas, kalbantis lietuviškai: *Lietuviams lengviau (pasiekti statusą) ir dabar, pavyzdžiui, jeigu eini per koridorių, ten jeigu kažkoks specialistas arba darbuotojas jisai rusas, jeigu viršininkas – iškart lietuvis. Pas mus jau taip.*“ (LL4). Kadangi dalyvavimas darbo rinkoje yra vienas svarbiausių integracijos indikatorių, svarbu aptarti, kokios galimybės rusams yra įsilieti į darbo rinką, nuo ko tai priklauso, kokia informanto nuomonė yra emigracijos atžvilgiu.

Kaip vieną pagrindinių problemų, su kuriomis susiduria ieškodamas darbo, informantas įvardijo savo atominės energetikos specialybę: *„Pas mane labai „siaura“ specialybė – energetika. Ir aš visą gyvenimą dirbau su energetika, jeigu tai būtų kažkokia statyba, man būtų lengviau surasti darbą“* (LL4). Iš pokalbio su šiuo informantu išryškėja nusivylimas pasirinkta specialybe ir siekta profesija, kuri tampa nebenaudinga. Pastebimas ir nusivylimas valstybe, kuri negali užtikrinti šios visuomenės dalies profesinio tęstinumo Lietuvoje: *„Mūsų vyriausybė negalėjo normaliai uždaryti seną elektrinę, o tai ką kalbėti apie naujos elektrinės statybą. Ir visi šiti neapibrėžtumai...“* (LL4). Galima daryti prielaidą, kad dauguma buvusių elektrinės darbuotojų susiduria su šia problema. Įgyta specialybė ir siektas profesinis statusas tarsi praranda perspektyvumą ir tautinės mažumos susiduria su ekonominėmis nesėkmėmis, todėl dažnai priima sprendimą išvykti dirbti į kitas Europos šalis. Informantas šiuo metu gyvena Visagine su nedirbančia žmona ir dviem vaikais, dirba energetikos srityje, tačiau nėra patenkintas savo socialine padėtimi – savo gyvenimą įvardija kaip gyvenimą „nuo atlyginimo iki atlyginimo“. Visa tai skatina vis dažniau pagalvoti apie emigracijos galimybes. Tiesa, pasak jo, tai padarytų tik jau turėdamas darbą užsienyje ir būtent susijusį su jo specialybe: *„Aš nenoriu išvažiuoti, ten ieškoti darbo, plauti indus“* (LL4).

Kai kuriems informantams iš Klaipėdos jų tautybė situacijose, susijusiose su įsidarbinimu, tampa nepageidaujama tapatumo dėmeniu.

Pavyzdžiui, keli informantai savo karjerą laiko nesėkminga dėl tautybės: „Iš Smolensko tėvai. Po karo pateko kaip kariškiai („ne savo valia“). Iš pradžių gyveno Jurbarke. Sentikių šeima buvo“ (MT7). Nusivylimas santykiškai.

Kita informantė 3 savaites dirba naftos platformoje (anglų firmoje) jūroje, o tris savaites būna Klaipėdoje. Viena augina vaiką. Šiai informantei „Tėvynė ten, kur gautų geresnį darbą“. Ji bandė siekti išsilavinimo, bet į Klaipėdos universitetą neįstojo, todėl rinkosi darbą užsienyje (MT3). Kita informantė iš Klaipėdos keitė daugelį darbų, jeigu reikėtų apsispręsti, „būtų dabar ėmusi Rusijos pilietybę, o ne Lietuvos Respublikos“ (MT10). Dar viena informančių baigė Skučienės kolegiją, dirbo logistikos firmoje, bet firma užsidarė, todėl dabar dirba laikinus darbus Norvegijoje – „2 savaitės ten, savaitė čia“ (uždarbis, nekvalifikuotas darbas), kuriasi Klaipėdoje. Lietuvą laiko tėvyne (MT8).

Apibendrinant šių informantų vertinimus, išryškėja ne tik tautybės ar kalbos, bet ir lyties aspektas, kaip kliūtis norimam darbui gauti. Nors, remdamiesi šio tyrimo duomenimis, negalime teigti, kad darbo rinkoje egzistuoja aiški diskriminacija dėl tautybės, o lyties aspektas ir tautybės aspektas kartu gali dar labiau padidinti diskriminacijos darbo rinkoje tikimybę, tačiau šios informantų iš Klaipėdos ir Visagino mintys suteikia galimybę kelti hipotezę, jog darbo rinkoje etninė segregacija ir diskriminacija dėl tautybės ir lyties gali egzistuoti.

Pilietybė kaip pageidaujamas tapatumo bruožas ir etniškumas kaip nepageidaujamas tapatumas

Kalbant su informantais paaiškėjo, kad, nusakant jų padėtį visuomenėje, svarbus išlieka pilietybės klausimas. Pagal įstatymą, po 1990-ųjų Lietuvos pilietybę galėjo gauti visi norintys ir tuo metu Lietuvos Respublikoje nuolat gyvenę žmonės. Šia galimybe ir pasinaudojo vienas respondentas. Nors pilietybės teisinis statusas suteikia daug teisių pačioje valstybėje, įsitvirtinant darbo rinkoje ar išitraukiant į politinę veiklą, tačiau respondentas labiau akcentavo, jog jam pilietybės reikia kaip galimybės laisvai keliauti į kitas Vakarų ar ES šalis ir galimybės jose dirbti: „...aš dabar galiu nuvažiuot į kitą šalį dirbt. Ne tik į Europą, bet ir netgi į Australiją, Naująją Zelandiją ir į Afriką. Nelabai tai lengva, bet galima. O jeigu aš gyvenčiau Rusijoje, tai turėčiau daugiau apribojimų šitam dalyke, nes visur reikia vizų... Pavyzdžiui, su Lietuvos pasu aš galiu netgi į Pietų Afriką važiuot be jokių vizų“ (LL4).

Tai rodo, jog pilietybės turėjimas labiau suprantamas ir vertinamas kaip atviras kelias į Europos Sąjungos ar kitas valstybes, o ne kaip siekis būti visaverčiu visuomenės nariu, turint omeny politinį, visuomeninį dalyvavimą ir pan., nes pokalbio metu tai nėra akcentuojama. Taigi

lietuviškas pasas tautinėms mažumoms turi daugiau praktinės naudos, o aktyvumas, pvz., organizacijose ar bendruomenėse informantui nėra įdomus. Tautybė taip pat svarbu nagrinėjant etninių mažumų integracijos klausimą. Minėtasis respondentas laiko save rusu ir yra išsaugojęs ryšį su Rusija, rusų kultūra, tačiau ir apie gyvenimą Lietuvoje atsiliepia palankiai. Nors pašnekovas ir pabrėžia, kad savo tautybės nutylėti niekada nėra tekę, tačiau vėliau išryškėja ir tam tikri prieštaravimai rusų tautybės atžvilgiu: „*Bendravimo prasme, kaip pas mus rusų miestas – tai visi rusai*“ (LL4). „*Užsienyje man tai būtų geriau, kad mane laikytų už kažkokį ten, nežinau, ar lenką, ar olandą, bet tik ne už rusą, nes jeigu rusas, tai iškart stereotipai...*“ (LL4).

Kaip galima pastebėti, rusų tautybės pranašumas siejamas su bendravimu Visagino mieste. Visaginas paties informanto yra įvardijamas kaip „rusų miestas“, kuriame tikriausiai integracijai nebuvo ir nėra skiriama daug dėmesio dėl tam tikros gyventojų etninės sudėties, kuriai įtaką darė atominės elektrinės statyba. Iš interviu galima spręsti, jog rusų etninei mažumai sunkiau pasiekti aukštesnį statusą profesinėje srityje, tai galioja ir užsienyje, kur jaučiamos stereotipinės nuostatos rusų atžvilgiu. Visa tai apsunkina galimybes darbo rinkoje, o tai sąlygoja socialinį nestabilumą, kurio prieš tai nebuvo dėl darbo atominėje elektrinėje.

Dėl ekonominių sunkumų informantas neatmeta ir galimybės emigruoti, ypač kad, pasak jo, Europos Sąjungoje tam susidariusios palankios sąlygos. Informantas teigia, jog daugelis jo draugų yra išvažiavę dirbti ir gyventi į kitas Europos šalis. Taip būtų galima paaiškinti ir vis mažėjantį gyventojų skaičių Visagine: „*Jaunimui visiems rūpi tik baigti mokyklą ir beveik vienetai tik nori toliau studijuoti, kažką tenai daryti, o visi kiti – išvažiuoti į Angliją, Airiją, Vokietiją*“ (LL4). Nors interviu atskleidė, kad informantas yra pakankamai patenkintas kultūrinio gyvenimu Visagine ir Lietuvoje, tačiau vienas svarbiausių vis dėlto išlieka ekonominis aspektas, skatinantis jį vis dažniau pagalvoti apie galimybę šeimai emigruoti.

Nepageidaujamas ir pageidaujamas tapatumas: santykis su Rusijos ir Lietuvos valstybėmis

Analizuojant, kokie yra informantų santykiai su Lietuvos ir Rusijos valstybėmis, kas juos sieja su šiomis valstybėmis, išryškėja, kad lietuviškumas ir rusiškumas yra individualūs, situaciniai ir instrumentiškai pasirenkami tapatumo fragmentai. Tiek lietuviškumas, tiek rusiškumas gali įgyti „pageidaujamo“ ar „nepageidaujamo“ tapatumo bruožų:

„*Su Lietuva sieja, kad man čia patinka gyventi, aš jau pripratau prie tokio gyvenimo daugiau europietiško, kur visi šypsosi*“ (LL4).

„Man čia patinka gyventi, gera gamta, čia daug ežerų, mano vaikam labai gerai čia augti“ (LL4).

Interviu atskleidžia, kad lietuviško ar rusiško tapatumo „pageidaujamumas“ ar „nepageidaujamumas“ yra ne tik individualus, kontekstinis, situacinis ir utilitaristinis, tačiau kartu ir „primetamas“ išoriškai dėl socialinių normų, suvaržymų ir socialinės kontrolės, taip pat per masinės žiniasklaidos priemones ir medijas: *„Kas ten (Rusijoje) vyksta, tai jų reikalas [...] jeigu būtų toks klausimas dėl pervažiavimo į kitą šalį, tai aš geriau į Europą ar netgi į Pietų Afriką, negu į Rusiją [...] yra giminės (Rusijoje), tėvo giminėj jau visi mirė, liko tik jo brolio sūnus, ir viskas, o pas mamą liko dvi seserys ir jų dukros [...] aš turiu ten (Rusijoje) giminių, bet Rusija nepripažino manęs kaip savo piliečio [...] į mokyklą jeigu po to eis (dukra), vis tiek eis į rusų (LL4).*

Interviu informantams kalbant apie Lietuvą ir Rusiją išryškėjantis palankus požiūris į Lietuvą ir ES daugiausia susijęs su pragmatinėmis gyvenimo sąlygomis, kurios informantų yra įvardijamos kaip „europietiškas gyvenimas“. Tai yra siejama su palankia socialine, politine, teisine aplinka, saugumu ir gerove. Aptariant informantų santykį su Rusija, daugiausia akcentuojamas siekis šeimoje išsaugoti rusiškas šaknis ir kultūrą, tačiau dėl to ir politinis domėjimasis Rusijos gyvenimu nėra visiškai nutrūkęs – informantai vardijo televizijos laidas, kurias jie kartais žiūri, pabrėždami, kad nemažą dalį informacijos jie gauna ir kitomis kalbomis internete, ir lygindami savo įpročius su tėvais / seneliais, kurie daugiau informacijos gauna iš televizijos laidų. O vienas informantas, daug keliauęs, dirbęs svečiose šalyse (Anglijoje, Italijoje, Vokietijoje, Kipre), kalbantis keturiomis kalbomis, paklaustas apie jo santykius su Rusija, ima kalbėti apie globalizaciją, kurią supranta kaip galimybę keliauti, kaip būdą atrasti ir realizuoti save svečiose šalyse, tobulėti ir kaupti patirtį. Šis informantas buvo išvykęs į net kelias Europos šalis, jose gyveno ir dirbo. Tačiau grįžo į Lietuvą, kaip ir ne vienas jo draugas, nes suprato, kad bet kurioje užsienio šalyje jis tegali būti darbininku, uždirbančiu pinigus ir juos išleidžiančiu savo poreikiams tenkinti, o Lietuvoje, kuri yra „*dar ne Europa*“ (08:35, LL5), ir pačiame Visagine galima rasti daugybę būdų save realizuoti, įgyvendinti projektus, kurti ir atrasti kažką nauja. Informantas save vadina „*idėjinis patriotas*“, tikru visaginiečiu – jis turi galimybių ir vėl išvykti ir rasti darbą, tačiau lieka Visagine ir ypač pabrėžia, kad „*čia [Visagine] gali kažką pakeisti, o ne tik tuščiai dirbti, gali kažką sukurti, kad darytų teigiamą įtaką kitiems žmonėms, vaikams*“ (LL5).

Taigi lietuviškumas ir rusiškumas informantams yra individualūs, situaciniai ir instrumentiškai pasirenkami tapatumo fragmentai, o tam tikrame kontekste tiek lietuviškumas, tiek rusiškumas gali įgyti

„pageidaujamo“ ar „nepageidaujamo“ tapatumo bruožų, o šie bruožai aktyvuojami tam tikrose kasdienėse socialinėse sąveikose.

Apibendrinimas

Apibendrindami galime teigti, kad globalizacijos procesų sparta, europinė integracija, ekonomikos internacionalizacija, teritorinis mobilumas, migracija ir kontaktų dažnėjimas tarp skirtingų kultūrų tarsi sudaro prielaidas diskutuoti apie tautinio tapatumo svarbos mažėjimą, tautinio tapatumo nykimą ar fragmentaciją. Apžvelgiant itin skirtingus savo forma, bet turinčius bendrumų savo tema duomenis, siekta pabrėžti, kad tiek teoriniai, tiek metodologiniai, tiek praktiniai įvairių krypčių mokslininkų debatai apie tautinio tapatumo problematiką nėra pasibaigę. Tautinio tapatumo dimensijos apima du lygius: individo ir visuomenės. Tautinis tapatumas, visuomenės (valstybės) požiūriu, siejamas tiek su piliečių dalyvavimu, tiek su jų vertybėmis, demokratijos raiška, žmogaus teisių stebėseną bei tarpkultūriniu bendradarbiavimu (tolerancija, supratimu, pakantumu). Individo lygmeniu tautinė tapatybė nusakoma kaip socialinis konstruktas, apibrėžiantis kultūrinį individo priskyrimą ir priklausymą tam tikrai visuomenės grupei, kur kultūrinis tapatumas įgyja galios ir yra aktyvuojamas vykstant socialinėms sąveikoms. Globalizacijos kontekste (migracija, pliuralistinis daugiakultūriškumas, racionalizacija, daugelio gyvenimo sričių ir ypač kultūros hibridizacija, supanašėjimas) globalus kosmopolitiškas tapatumas tampa konkuruojančia alternatyva tautiniam (kultūriniam) tapatumui.

Šioje studijos dalyje ir norėta patyrinti, kokias jaunų rusakalbių tapatumų fragmentacijas administracinėmis ribomis apibrėžtame mieste sukuria saistymasis su keliomis valstybėmis, gyvenant Visagine – „vietoje“, kurioje informantai „atsirado“ dėl planinės tėvų „imigracijos“ iš buvusios TSRS valstybių, ir Klaipėdoje – mieste, kuriame rusai arba rusų kilmės (antrosios kartos rusai) sudaro reikšmingą gyventojų dalį. Globalizacijos ir europeizacijos kontekste tautinis tapatumas informantams – rusakalbiams Visagine ir rusams Klaipėdoje – atrodo nelabai prasminga ir svarbi kategorija.

Iš šiame skyriuje nagrinėtų jaunų informantų patirčių galima būtų sakyti, kad jiems tautinis tapatumas *per se* nėra ypač reikšminga biografijos detalė. Tačiau tam tikrose kasdienėse sąveikose su *nacionalinės daugumos* atstovais tautinio tapatumo ir nacionalinio priklausymo jausmas yra aktyvuojamas.

Nagrinėtų interviu duomenys parodė, kad daugelyje kasdienių sąveikų informantų nacionalinio priklausymo jausmas nėra jiems svarbus – Lietuva kaip gimtoji šalis bei šalis, kurios piliečiai informantai yra, jiems yra

tokia pati „gimtoji“ šalis, kokia Rusija buvo jų tėvams, ir visos socialinės, ekonominės ir kultūrinės sąveikos tarp žmonių gyvenant Lietuvoje jiems yra pažįstamos, artimos ir nuspėjamos. Taip pat artima ir nuspėjama informantams yra ir ES erdvė (dėl šalių narių piliečiams suteikiamų teisių dirbti, keliauti ir pan.), kuri jų suvokiama kaip tam tikra priešingybė Rusijai, kurios erdvė geriau pažįstama ir nuspėjama buvo informantų tėvams. Kita vertus, „aršesnis“ informantų tautinio tapatumo ir nacionalinio priklausymo jausmas yra aktyvuojamas tam tikrų socialinių, ekonominių ir kultūrinių sąveikų (situacijų), susijusių su darbo rinkos ar švietimo institucijomis.

Pats lietuvių kalbos vartojimas tarp informantų labiau sąlygojamas objektyvių prisitaikymo prie aplinkos priežasčių – informantai lietuvių kalba „naudojasi“ formalizuotoje socialinėje aplinkoje. Neformalioje asmeninėje erdvėje vartojama gimtoji kalba, tačiau pasitaiko atveju, kai gimtoji kalba pakeičiama į lietuvių, tačiau informantų bendravimo tarpusavyje lietuvių kalba fenomenas negali būti traktuojamas kaip visiškos asimiliacijos pasekmė. Be to, rusakalbio ar ruso „kategorija“ lėmė sunkesnes kelių informantų mokymosi sąlygas valstybinėse mokymo įstaigose, tačiau ne dėl konkrečios tautinės priklausomybės, o dėl bendro kitatautiškumo bruožo (pvz., tam tikras dėstytojų universitete elgesys, kuris informantų suvokiamas kaip diskriminacinis).

Kita vertus, integracijos darbo rinkoje ribotumai, pvz., negalėjimas gauti norimo darbo labiau siejamas su žiniomis ir kompetencijomis (pvz., lietuvių kalbos mokėjimu kaip kompetencija, reikalinga darbui), negu su tautine priklausomybe ar diskriminacija, o kartais rusakalbio ar ruso „kategorija“ gali būti ir privalumas tam tikroje konkrečioje sferoje norimam darbui gauti. Įdomu pastebėti, kad informantai (pvz., moterys informantės Klaipėdoje) savo asmeninės socialinės / ekonominės padėties blogėjimą pateisino tautybės „kategorija“, bet socialinė ir ekonominė sėkmė nebuvo susiejama su kokia nors tautiškumo kategorija.

Remdamiesi šio tyrimo duomenimis, negalime tvirtai teigti, kad egzistuoja aiški diskriminacija dėl tautybės darbo rinkoje, o lyties aspektas ir tautybės aspektas kartu gali dar labiau padidinti diskriminacijos darbo rinkoje tikimybę, tačiau kai kurių informantų iš Klaipėdos ir Visagino apibūdintos patirtys suteikia galimybę kelti naujų etninės segregacijos ir diskriminacijos dėl tautybės ir lyties darbo rinkoje tyrimų hipotezes.

Aptariant santykį su Rusijos valstybe, „rusiškumas“ pabrėžiamas kaip siekis puoselėti kultūrinės informantų kilmės šalies vertybes, bet pilna ekonominė, socialinė ir kultūrinė jaunų informantų savirealizacija (ir jos galimybės) dažniau siejama su Lietuva arba Europos Sąjunga. Kita vertus, informantai turi nuolat balansuoti įtampas tarp kelių priklausymo

kategorių: priklausymo šaliai, kurios piliečiai jie yra, ir priklausymo Rusijai (ar kitai buvusios TSRS šaliai), kurios piliečiai buvo / yra jų tėvai / seneliai / globėjai, o Visagino informantų atveju – priklausymo Visagino miestui ir buvimo Lietuvos ir Europos Sąjungos piliečiu. Taigi, brėždami ribas tarp Lietuvos, Klaipėdos, Visagino, Rusijos ir Europos Sąjungos, informantai konstruoja, perkuria ir sustiprina savo nacionalinio tapatumo ir priklausymo jausmą. Būtent braižant šias ribas ir konstruojamas informantų „pageidaujamas“ arba nuslepiamas „nepageidaujamas“ tautinis tapatumas, kuris yra individualus, situacinis ir fragmentiškas. Toks nuolatinis ribų tarp kelių valstybių „braižymas“ kelia įtampą ir nerimo jausmą, kartais pažymėtą kultūrinės atskirties, susvetimėjimo bruožais, o gyvenimas Lietuvoje reiškia kasdienius bandymus rasti balansą tarp šių įtampų. Kita vertus, informantai labiausiai tiki, kad socialinio ir ekonominio statuso pakėlimas (siejamas su finansinių sąlygų pagerėjimu) yra pagrindinė priemonė šias įtampas ir nerimą sumažinti, todėl renkasi tris strategijas – pirmą, „susitaikymo strategija“, kuri reiškia siekį integruotis ir įsitvirtinti gyvenime tarp „savų“ (rusakalbių Visagine ir rusų bendruomenėje Klaipėdoje), yra priimtina erdvė internalizuoti ir dvejopus (ar trejopus, ketveriopus) nacionalinio priklausymo jausmus; arba, antra – teritorinio-socialinio mobilumo strategija siejama su „migravimu“ į Vilnių (iš Visagino), kaip potencialių galimybių miestą, arba migravimu į Vakarų šalis (iš Klaipėdos ir Visagino į Airiją, Didžiąją Britaniją, vieno informanto iš Visagino atveju, – Pietų Afriką, kur išvystyta atominė energetika), ir trečioji strategija – „grįžimo į tėvynę“ (Rusiją) strategija, pažymėta nacionalinių „namų“ idealizavimu (pvz., vienos informantės atveju – vedybos su Rusijoje gimusiu asmeniu ir studijos Rusijos universitete).

Pastabos

1) Anot Irminos Matonytės ir Vaido Morkevičiaus, XX a. pabaigoje tapatybių, siejamų su etniniais ir (ar) pilietiniais principais bei vertybėmis, tema tapo populiari politikoje ir žiniasklaidoje, o jos reikšmės taip išbluko, kad kai kurie intelektualai ėmė abejoti akademinio tapatybės sąvokos turiniu ir prasmingumu (Matonytė ir Morkevičius, 2013). Šie autoriai, pateikdami tapatybės sąvokos raidos socialiniuose moksluose apžvalgą (ibid. 14–35), išskiria tris postmodernios tapatybės sampratos bruožus. Atkreipiame dėmesį į trečiąjį: „postmoderni tapatybė yra politiška: subjektas ir tapatybė formuojasi diskursyviai ir pasireiškia makro lygmens tiesos, galios ir kontrolės rėmuose“. Kaip matome, skirtingas socialinis laikas gimdo skirtingas teorines tapatumo prieigas, sudėliodamas skirtingus prasminius akcentus. Taigi socialinės tapatybės teorija grindžia socialinius ryšius ir socialinę

kaitą stratifikuotose visuomenėse, daugiausia dėmesio skirdama grupių konfliktiškumui ir (ar) diskriminacijai. Socialinis tapatumas išreiškiamas socialine pozicija socialinėje struktūroje, kai asmens tapatumas išryškina socialines sąveikas unikalio individualo gyvenimo sąlygomis.

2) Šalys, lygios prieš įstatymą, žymiai skiriasi viena nuo kitos. Kurie iš tų skirtumų labiausiai sietini su šalies įvaizdžio formavimusi? Ne vien tik gerovė ir materialaus gyvenimo faktai turimi omenyje. Šalys, nors ir identiškos savo prigimtimi, skiriasi savo politinėmis sistemomis (autoritarinės arba demokratinės), ekonominėmis sistemomis (kontroliuojamos ar liberalios) ir įvairiausiomis vyraujančiomis ideologijomis, nuostatomis kitų šalių atžvilgiu (uždaromis ar atviromis), pozicija aljansų atžvilgiu (neutralios ar izoliuotos). Galiausiai šalys skiriasi savo istoriniu amžiumi, kas atspindi jų tradicijų trukmę ir sukauptos patirties lygį. Tačiau, kad ir keista, „senosios“ šalys neretai yra kur kas šiuolaikiškesnės, ypač savo siekiais, išmintingesnės savo sprendimais negu jaunos valstybės.

3) Lietuvoje užsienio kalbos privaloma mokytis nuo antros klasės. 2010–2011 mokslo metų pradžioje užsienio kalbų mokėsi 85,6 tūkst., arba 98 proc. 2–4 klasių mokinių (2005 m. – 79 proc.). Daugiausia jų, net 98,9 proc., mokėsi anglų kalbos, 0,7 proc. – vokiečių, 0,4 proc. – prancūzų kalbos. Dauguma bendrojo lavinimo mokyklų mokinių anglų kalbą pasirinko kaip pirmąją užsienio kalbą (96 proc.), o rusų kalbą – kaip antrąją užsienio kalbą (81 proc.). Antrosios užsienio kalbos Lietuvos mokyklose pradedama mokytis nuo penktos klasės. 2010–2011 mokslo metų pradžioje dviejų užsienio kalbų mokėsi 81 proc. pagrindinio ugdymo lygmens (5–10 klasės) ir 43 proc. vidurinio ugdymo lygmens (11–12 klasės) mokinių.

Literatūra

- Allena, M., Ainley, P. (2011). The Precariat: the New Dangerous Class // *International Studies in Sociology of Education*: p. 255–261.
- Balibar, É. (1991). Racism and Politics in Europe Today // *New Left Review*: p. 5–19.
- Baločkaitė, R. (2010). Post-Soviet Transitions of the Planned Socialist Towns: Visaginas, Lithuania. *Studies of Transition States and Societies*, 2 (2): 63–81.
- Basch, L., Glick-Shiller, N. & Blanc-Szanton, C. (1993). *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*. London: Routledge.
- Baubinas, R., Burneika, D. (2001). Social Consequences of Ignalina NPP Closure // *Geografija*, 37 (1): 69–75.
- Bauman, Z. (2006). *Identity*. Cambridge: Polity Press.
- Brubaker, R. (1994). Rethinking Nationhood: Nation as Institutionalized Form, Practical Category, Contingent Event // *Contention*, 4 (1): 3–14.

- Brubaker, R. W. (1989). *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America*. Lanham: University Press of America.
- Čiubrinskas, V. (2012). Autoriaus rankraštis (neskelbtas).
- Collinson, S., (1993). *Europe and International Migration*. London: Pinter.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Atsak. red. J. Kruopas ir kt. (1972). Vilnius: Mintis.
- Dobler, I., von Groll, M. (2002). Die Deutschen in Mexiko – Beispiel für eine moderne Diaspora? // *Interkulturelle Kommunikation in der Diaspora*: 113–129. Münster: Münchener Beiträge zur Interkulturellen Kommunikation.
- Eriksen, T. H. (1997). The Nation as a Human Being – a Metaphor in a Mid-life Crisis? // Olwig, K. F., Hastrup, K. (eds.) *Siting Culture. The Shifting Anthropological Object*. London: Routledge.
- Eriksen, T. H. (2002). *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.
- Europos Žinios*, (2001) 2001 m. balandis, Nr. 4 (18).
- Fibbi, R., Lerch, M., Wanner, P. (2007). Naturalisation and Socio-Economic Characteristics of Youth of Immigrant Descent in Switzerland // *Journal of Ethnic and Migration Studies*: 1121–1144.
- Friedman, J. (1997). Transnationalization, Socio-political Disorder, and Ethnification as Expressions of Declining Global Hegemony // *International Political Science Review*: 233–250.
- Giddens, A., (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Glick-Schiller, N. (2005). Transnational Social Fields // *Anthropological Theory*, 5 (4): 439–461
- Holton, R. J. (2011). *Globalization and the Nation State*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ismailov, M., Ganieva, N. (2013). In Search for the Russian National Identity: Do History Textbooks Hold the Answer? // *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*, 5 (2): 366–392.
- Jiménez, A., Ruiz, M. (2004). Cultural, Instrumental, Civic and Symbolic Components of National and European Identities in Old and New European Union Member States // *Jean Monnet / Robert Schuman Paper Series*, 4 (9): 21.
- Johnson, M. (2014). Introduction: precariat // *Global Discourse*, 3 (3–4): 385–387.
- Kasatkina, N. (2003). Istorinės diasporos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje // *Filosofija. Sociologija*, 2: 37–43.
- Kasatkina, N. (2007). Русские в современной Литве : меньшинство, диаспора или часть гражданского общества // *Etniškumo studijos*, 2: 18–42.
- Kearney, M. (1995) The Local and the Global: The Anthropology of Globalization and Transnationalism // *Annual Review of Anthropology*: 547–565.
- Kuznecovienė, J. (2011). Išteritorinto identiteto alternatyvos: lietuvių emigrantai Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje // Čiubrinskas, V. (sud.). *Lietuviškas identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*: 89–104. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Lakis, J. (1996). *Dauguma ir mažumos daugiatautėje visuomenėje*. Vilnius: Lietuvos konfliktų prevencijos centras ir asociacija

- Li, S.-Y., Blokland, T. (2013). Chinatown as a Potential for Interethnic Communication and Civil Engagement: A Comparative Study in Amsterdam and Berlin // *Migration und Integration – wissenschaftliche Perspektiven aus Österreich*: 239–261. Vienna: Vienna University Press.
- Lichačiova, A. (2013). Visagino socio-lingvistinė specifika ir perspektyvos // *Miestai ir kalbos*: 185–216.
- Liubiniienė, N. (2009). *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: savos erdvės konstravimas*. Socialinių mokslų daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Morkevičius, V., Matonytė, I. (2013). *Elitų Europa: tapatybių ir interesų kaleidoskopas*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Morris, L. (1997). Globalization, Migration and the Nation-State: The Path to a Post-National Europe // *The British Journal of Sociology*, 48 (2): 192–209.
- Neumann, I. B. (2004). Deep Structure, Free-floating Signifier, or Something in Between. Europe's Alterity in Putin's Russia // Goff, P., Dunn, K. C. (eds.) *Identity and Global Politics*. New York, Palgrave.
- Parekh, B. (2008). *A New Politics of Identity: Political Principles for an Interdependent World*. London: Palgrave Macmillan.
- Petrušauskaitė, V., Pilinkaitė-Sotirovič, V. (2012). Rusai Lietuvoje: etninės grupės raida ir socialinės integracijos iššūkiai 2001–2011 m. // *Etniškumo studijos*, 1–2: 14–50.
- Popovski, V. (2000). *National Minorities and Citizenship Rights in Lithuania, 1988–1993*. Palgrave.
- Romeris, M. (1995). *Valstybė*. I tomas. Vilnius: Pradai.
- Rudavičius, V. (2014). Pagal gerumą surikiuoti šalis panoręs britas kelia sumaištį // *Lietuvos rytas*, 2014 m. spalio 11 d.
- Schuck, P. H. (1989). Membership in the Liberal Polity: The Devaluation of American Citizenship // *Georgetown Immigration Law Journal*, 3: 1–18.
- Simonyan, R. (2013). The History of the formation of the Russian Diaspora in the Baltic States // *Filosofija. Sociologija*, 24 (4): 161–170.
- Šliavaitė, K. (2012). Etninės mažumos darbo rinkoje: kalbos, pilietybės ir socialinių tinklų reikšmė (Visagino atvejis) // *Etniškumo studijos / Ethnicity studies*, 2: 103–125.
- Smith, A. D. (1995). *Nations and Nationalism in a Global Era*. Cambridge: Polity Press.
- Soysal, Y. N. (1994). *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: University of Chicago Press.
- Standig, G. (2011). *The Precariat: The New Dangerous Class*. New York: Bloomsbury Academic.
- Suny, R. G., Martin, T. (2001). *A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Oxford: Oxford University Press.
- Taljūnaitė, M. (2001). *Valstybės institucijų įvaizdis ir organizacinė elgsena*. Vilnius: LTU leidybos centras.
- Tolz, V. (1998). Forging the Nation: National Identity and Nation Building in Post-Communist Russia // *Europe-Asia Studies*: 993–1022.
- Vertovec, S. (2009). *Anthropology of Migration and Multiculturalism: New Directions*. New York and London: Routledge.

PABAIGOS ŽODIS

Šiuolaikinio globalizacijos proceso daromo poveikio nacionaliniam identitetui ypatybės galėtų būti įvardytos kaip iššūkiai nacionaliniam tvarumui ir tęstinumui, tačiau toks grėsmingas paveikslas būtų tolimas tam, kokį vaizdą rodo ši studija. Visi trys joje aptarti globalizacijos ir transnacionalizmo (arba deterritorializacijos) iššūkių nacionaliniam-pilietiniam identitetui kontekstai: buvimas migracijoje, gyvenimas valstybės paribio zonose bei tautinės mažumos situacijoje pateikia skirtingus atsakymus į tai, kaip išreiškiamas nacionalumas, kiek ir kaip jis fragmentuotas.

Iš pateiktų atskirų empirinių atvejų analizės bei panaudojant teorines priegas, pvz., transnacionalizmo, *gimininės valstybės* ir kitas paradigmas, ir taip bandant apčiuopti Lietuvos jaunimo etninio ir nacionalinio identiteto raiškos būdus globalizacijos sąlygomis, tiek šalies viduje, tiek ir diasporoje, atkreiptas dėmesys į daugybinį lojalumą bei kosmopolitizmą kaip mūsų epochos ženklus. Taip pat ir į šiuolaikiniame – „alternatyvios modernybės“ ieškančiame pasaulyje kintančius kilmės, etniškumo bei lokalinio saistymosi aspektus.

Tyrimais apčiuopta identitetų įvairovė rodo, kad vietoje vieningo nacionalinio identiteto turime fragmentuotų darinių įvairovę, tačiau joje akivaizdžios cementuojančios ašys – etniškumas ir lojalumas kilmės šaliai. Geriausi pavyzdžiai – dvigubi, vadinamieji brūkšneliniai identitetai: Anglijos lietuvis, Amerikos lietuvis, Lenkijos lietuvis, Lietuvos rusas bei Lietuvos lenkas, kurie skirtųsi nuo didesniu lojalumu gyvenamajai valstybei pasižyminčių identitetų, pvz., lietuviškasis amerikietis arba lenkiškasis lietuvis ir t. t., kurių užfiksuota nedaug.

Šalia to išryškėja jaunimo identifikavimosi gairės, paženklintos individualizmo, gyvenimo stiliaus (angl. *life style*) identiteto, aprašyto J. Friedmano (1996) bei kosmopolitinio nesisaistymo su konkrečia šalimi ar žmonėmis. Vis dėlto būtent kosmopolitinis identifikavimasis parodė jame esančią tvirtą „šaknų“ ašį, kitaip tariant, kosmopolitinis saistymasis, užčiuoptas tarp lietuvių imigrantų Londone ir Čikagoje bei tarp antros kartos rusų tautinės mažumos jaunimo, akivaizdžiai pabrėžia „prigimtinio įsišaknijimo“ resursą, puikiai aprašytą D. Hollingerio kaip „išaknintą kosmopolitizmą“ (angl. *rooted cosmopolitanism*), kuris lieka ne mažiaus svarbus nei su niekuo nesisaistantis, nesuvaržytas globalus mobilumas. Išryškėja tik tai, kad tokia identitete kaip identifikavimosi dėmens nėra valstybės, nei kilmės, nei gyvenamosios.

O ir apskritai šiuolaikinėje nepasitikėjimo institucijomis epochoje viena jų – nacionalinė valstybė – nėra išimtis. Tapatinimuisi su valstybe (-ėmis) priimant pilietybę paliekama tik formali jungtis ir jos lieka vis mažiau dėl transnacionalizmo, kaip globalizacijos pavidalo, kuris sudaro sąlygas vis didesniai jaunimo mobilumui, taip pat ir vadinamajai cirkuliacinei – nesibaigiančiai migracijos formai. Valstybė nebematoma kaip inkaras, nors prigimtiniai svertai: „šaknys“, inkultūracija, etniškumas iškeliami į pirmą planą ir jais kaip identiteto fragmentais manipuliuojama arba iš šių resursų sukonstruojami fragmentiniai identitetai, šalia kitų dėmenų naudojančys ir šiuos.

Vytis Čiubrinskas

SUMMARY. TRANSNATIONALISM AND THE FRAGMENTATION OF NATIONAL IDENTITY

This volume is a result of the research project “The Impact of Globalization and Transnationalism on the Fragmentation of the State and National Identity in Ethnic / National Minority, Borderland and Diasporic Cases,” which was funded by the Lithuanian Research Council and conducted between the years 2012–2014 at the Center for Social Anthropology at Vytautas Magnus University in cooperation with the researchers at the Lithuanian Social Research Center and at the Lithuanian Institute of History.

The project focused on the young generation (born in late 1980s – early 1990s) of Lithuanian citizens and / or persons of Lithuanian background in ethnic / national minority, borderland, and diasporic cases and aimed to investigate the impact of fragmentation caused by globalization and transnationalism on their sense of national belonging. In the first – ethnic / national minority- case Russian minority is taken as a reference group to unfold the issue of the adherence to the national narrative *vis-à-vis* transnational attachments. In the borderland case – Poland – Lithuania’s state border area and the local population situated on both sides were approached with the aim to find out how the local population makes identifications with and loyalties to the state they live in and to the trans-border state. In the third, “diasporic” case, focus was on immigrant Lithuanians in the two global cities of London and Chicago aiming at understanding of the immigrant ways of adherences and assertions to the state(s) as well as their ethnic-national-transnational belonging.

While there is a widespread assumption that globalization encompasses homogenization of identities, the book suggests that the processes of hybridization have to be paralleled with the processes of fragmentation and diversification (cf. Friedman 2004). It is assumed that the most popular configurations of contemporary young generation Lithuanians’ constructions of belonging involve a certain dose of hybridization and cosmopolitanism, in particular *vis-à-vis* contemporary transnationalism and ongoing European Union unification, but not less often it employs ethnification, in-group networking, as well as individualization of belonging. The book focuses on the ways national identity of the new post-socialist generation Lithuanians is shaped in global and local contexts and on the impact of transnationalism or ‘trans-nation-state-ism’ on their identity transformation.

The introduction of the book, by Vytis Ciubrinskas, discusses particular conceptual frameworks and analytical perspectives used for in each of the three cases of research: the migratory, the state borderland and the ethnic / national minority. For this, methodology based on fieldwork and semi-structured and in-depth interviews has been applied in five research sites in four countries. The fieldwork has been carried out in two global cities – Chicago and London, in three local towns – Visaginas, Klaipėda and Šalčininkai of Lithuania, and in the town of Pusk, Poland. The results of the fieldwork are based on almost one hundred interviews and participant observations on the construction of the ethnic, national, transnational and related collective identifications of the young generation interlocutors.

The first chapter – “Territory, the State and the Nation,” by Darius Dauksas, examines increasing effects of globalization that have influenced the recent developments within the nation-state where the redefinition of ‘territoriality’ of the state is highly politicized, both from the inside as well as from the outside of the country perspective, just to mention the Polish Card issued to ethnic Poles in Lithuania. So some states, especially those in the Eastern and Central Europe, take an active position of *linking* their nations by ensuring *co-nationals* living in the other countries with rights that are similar to those of their citizens. In this regard such *kin-state* strategies promote transnationalism across the border of two nation states. It is suggested that the notion of *border areas* refers to different trans-border policies and practices including *kin-state* strategy which fosters transnationalism but it also means an intimate relation between the state and the nation(s). Such relation(s) points to the *imagined community* as a construct based on ideas about the descent. So people living on the other side of the state’s border are perceived as ethnically the *same*, and only the changes in geographical borders draw the line between the nation “*here*” and “*there*”.

The second chapter – “Transnationalism and Deterritorialized Identity: Ethnic Background and ‘Roots’ in Migratory Perspective” by Ciubrinskas, unpacks the category of deterritorialization and applies it for the investigation of its enactment among the migrants. It suggests that the paradigm of transnationalism prevailing in current anthropological studies of international migration encourages *identity politics* as an analytical category, instrumental in doing research on migration. It is also argued that ethnic dimension is not only important to nation state but also to multicultural state ethnic policies and even is crucial in immigrant politics of identity.

Migration is associated with processes of ethnification where 'territorial in-rootedness' is maintained transnationally and re-territorialization of descent, heritage and homeland is enacted in transnational ethnification. Fieldwork research among East European – in particular Lithuanian – immigrants in the USA is used to exemplify the configurations of current post-ethnic (Hollinger 1995) American ethnification, often assumed as multiethnic *bricolage* it rather could be understood as *rooted cosmopolitanism*. The latter is seen as one of the most popular ways of contemporary migrant identity constructions made of both hybridization and fragmentation of immigrant backgrounds.

The third chapter written by Jolanta Kuznecoviene – "Place, Citizenship, and 'Learned to be Lithuanian': the Case of Immigrant Identity Construction in London" explores the first and second generation Lithuanian immigrants in the context of transnationalism and multiculturalism. It is assumed that the metropolitan diversity of London produces hybrid and hyphenated (for example Lithuanian-British) identity constructions and many second generation immigrants feel favored to be identified via their ability to read with ease culture codes and modes of everyday life of the city and country they live in. However, identity construction for many first generation immigrants involves "proving themselves" as Lithuanians and bearing in some capacity a particular culture code expressed as having "learned to be Lithuanian." This comes from a childhood spent in Lithuania and is part of their social memory which goes along with retained Lithuanian citizenship. Even if such type of identity could be assumed as "prescribed", this ascription lacks nostalgia and a dimension of emotional attachment to the country of origin. Such Lithuanian-ness reveals itself mainly as personal history and is fragmented, fluid and rarely enters into public practices or discourses.

The fourth chapter – "Social Networks and Loyalties to the State(s) of the Contemporary Lithuanian Immigration to Chicago", by Ciubrinskas, is based on fieldwork research among the post-Soviet Lithuanian immigrants in Chicago. It opens up a question of how the diversification of attachments and loyalties of immigrant Chicagoans is created, shaped, and continually changed by being enacted in local and supra-local socio-economic contexts. It focuses on the specific linkages and bonds of attachment of the post-socialist nature enacted in in-group social networks. It is suggested that immigrant identities depend on the social networks – both on those "transplanted" from Lithuania as well as on the ones newly

created in Chicago. Such social networks, both the ethnic and inter-ethnic ones, are created by relatives, friends, and co-workers and in many ways resemble the socialist past by being strictly in-group reciprocated and built upon, sharing mutual favors of “getting through the system” by not paying taxes and not fully complying with the laws of the host country.

The fifth chapter, – “Ethnicity and Citizenship in Border Areas: Cases of Punszk (Poland) and Salcininkai (Lithuania)”, by Dauksas, draws upon the identity construction of the local population of the Poland-Lithuania border areas. It examines the borderland as one of the most sensitive areas where national and ethnic identities are most intensively reflected upon by the interactions of people living there. The Lithuanian town of Salcininkai is mostly populated by people who consider themselves Poles, and this territory has a history of shifting political borders. The little town of Punszk in Poland is also a good example of shifting political borders and multiple identities. This area, and especially Punszk, is mostly populated by people who consider themselves Lithuanians.

The focal point of identity appreciated by both groups is identity construction mainly through descent. Culture elements, like language, are more emphasized by Lithuanian Poles. The Polish Lithuanians stress the local Vilnius region identity – assumed to be “ancestrally Polish” –and in-rooted-ness in the ‘Polish territory’. Such territorial identity is deterritorialized by the ethnic Polish Card which is seen as a means of Polish identity retention; although, this is almost without any practical advantages, because of Lithuania and Poland being in EU and, according to informants, “one country.” Dauksas notes that both groups treat ethnicity as an in-born quality. The Lithuanian language along with traditions appears to be a core element of Lithuanianness among the Lithuanian border minority in Poland. Polish Lithuanian identity construction goes mainly through citizenship. Poland is seen as foreign country. Contrary to that, Lithuanians see no value on their Polish citizenship and treat it as a “piece of paper,” while their Lithuanian identity is full of expectations to obtain a double citizenship from Lithuania and form their career plans - including college education – to take place in Lithuania.

The sixth chapter – “Transformation of Identities of Second Generation Russian Speaking Minority in Klaipeda and Visaginas Cities: From Ethnic Backgrounds towards Identifications with the State(s)”, by Meilute Taljunaite and Liutauras Labanauskas, presents the research data on Russian speaking minority from 1991, which is compared with the research done

in 2013 among the young generation Russians in Klaipėda and Visaginas. It focuses on the interrelation of national, trans-national and supra-national identities and identifications with Lithuania, the European Union and also Russia. Special attention is paid to the dimensions of political, social, ethnic, cultural and linguistic fragmentation of identities defined not only by contemporary globalization and European Union processes but also by administrative policies of the cities of Klaipėda and Visaginas.

It is revealed that national identity becomes activated only in certain situations than encountering majoritarian society mainly in the spheres of employment and education. By retaining their cultural identity as Russian but at the same time many of the minority had assumed being situated and puzzled in between loyalties (attachments) to Lithuania, to European Union and also to Russia, because the latter is the country of many citizens' parents and grandparents. Thus the informants in both cities construct their national identity as individual, situational and fragmented, and also assume constantly drawing on the lines on the borders between several states or entities. It raises tensions and sometimes could be seen as obtaining the features of cultural exclusion. The most popular strategies to cope with the aforementioned situated-ness and tensions is migration, both the internal migration to capital city of Vilnius, and also international migration to the UK and Ireland, or even 'return' to Russia. Nevertheless the carrier plans of majority are mainly foreseen to be fulfilled in Lithuania or European Union. Thus besides predominant Lithuanian nation-state identity the EU identity plays a significant role among the Russian minority, along with increasing individualism and cosmopolitanism.

In the conclusion of the volume, it is stressed that globalization and transnationalism opens up a broader spectrum of understanding about how mobility and social change effects fragmentation of identities and how these become enacted in different socio-cultural contexts. The analysis of the empirical materials has shown that the national identity of the young Lithuanians is constructed differently in all three research cases. What is in common is that globalization caused diversification and fragmentation of identities appearing as ethnification as well as hybridization through hyphenation – for example, Lithuanian-American, Polish-Lithuanian, etc. In the migratory case, national identity is shaped as hyphenated, multi-ethnic, and even as rooted cosmopolitanism. In the state(s) border-zone case, the most popular pattern is regional-local (vernacular) identity; for example, among the Polish minority in Lithuania, regional-local identity

is used along with a prime loyalty and civic identity with the state. In the third, Russian minority case, identity is formed as a situational, and in many ways post-national, even pro-European (in terms of European Union) or transnational cosmopolitan, comprised of multiple loyalties.

In sum, the national identity of young Lithuanians (regardless of their ethnic and citizenship affiliations) is constructed under the effect of cosmopolitan, trans-border, and transnational attachments along with assimilationist narratives of the nation-states. As well, it is expressed through the identity with the country of "origin" (their own or their parents) and locality (region) they live in. It is also individualistic, situational, and manipulative, challenging loyalties to the nation-states as "standing entities."

Vytis Čiubrinskas

APIE AUTORIUS

- Vytis Čiubrinskas* Vytauto Didžiojo universiteto Socialinės antropologijos centro vadovas, Sociologijos katedros profesorius; Vilniaus universiteto Orientalistikos centro docentas; Pietų Iliojaus (JAV) universiteto Antropologijos departamento asocijuotas profesorius adjunktas.
- Darius Daukšas* Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus mokslo darbuotojas; VDU Socialinės antropologijos centro mokslinis bendradarbis ir Sociologijos katedros lektorius.
- Jolanta Kuznecovienė* Lietuvos sveikatos mokslų universiteto profesorė, Vytauto Didžiojo universiteto Sociologijos katedros docentė, Vytauto Didžiojo universiteto Socialinės antropologijos centro mokslo darbuotoja.
- Liutauras Labanauskas* Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos instituto mokslo darbuotojas.
- Meilutė Taljūnaitė* Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja.

Čiubrinskas, Vytis; Daukšas, Darius; Kuznecovienė, Jolanta; Labanauskas, Liutauras; Taljūnaitė, Meilutė

Transnacionalizmas ir nacionalinio identiteto fragmentacija. Mokslo studija / Vytis Čiubrinskas, Darius Daukšas, Jolanta Kuznecovienė, Liutauras Labanauskas, Meilutė Taljūnaitė. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas; Vilnius: „Versus aureus“ leidykla, 2014. – 148 p.: lent., bibliogr.

ISBN 978-609-467-081-7 (spausdintas)

ISBN 978-9955-34-519-0 (spausdintas)

ISBN 978-609-467-080-0 (internetinis)

ISBN 978-9955-34-518-3 (internetinis)

Globalizacijos sąlygomis emigrantai, valstybių paribių gyventojai ir tautinės mažumos patiria iššūkių tapatintis tik su viena nacionaline valstybe. Šioje studijoje sociologinių ir antropologinių tyrimų pagrindu siekiama atsakyti į klausimą, kaip kinta jaunų Lietuvos piliečių ir lietuviakilmų asmenų, gyvenančių Čikagoje, Londone, Punske, Šalčininkuose, Klaipėdoje ir Visagine, identitetas.

Vytis Čiubrinskas, Darius Daukšas, Jolanta Kuznecovienė,
Liutauras Labanauskas, Meilutė Taljūnaitė

Transnacionalizmas ir nacionalinio identiteto fragmentacija

Mokslo studija

Redaktorė *Dalia Rasteniene*
Maketo autorė *Irena Sabaliauskaitė*
Maketuotojas *Saulius Bajorinas*

2014 11 24. Užsakymo Nr. K14-109.

Išleido:

Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@bibl.vdu.lt

„Versus aureus“ leidykla
Rūdninkų g. 10, LT-01135 Vilnius
www.versus.lt | info@versus.lt

Spausdino

„BALTO print“ spaustuvė
Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius
www.baltoprint.com | info@baltoprint.com